

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

На правах рукопису

МАЛЕОНЧУК ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 94(477.82-25)«1919/1939»

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА
КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ЛУЦЬКА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1919–1939 РР.)**

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Науковий керівник:
Шваб Анатолій Георгійович,
доктор історичних наук, доцент

Луцьк – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан наукової розробки теми.....	9
1.2. Джерельна база	19
1.3. Методологічні засади дослідження.....	26
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ВЛАДА ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ	
2.1. Органи державної влади та місцевого самоврядування.....	33
2.2. Політичні партії та громадські організації.....	51
Висновки до розділу 2.....	73
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК	
3.1. Етносоціальні та демографічні процеси.....	75
3.2. Економічний розвиток.....	84
3.3. Соціально-побутова сфера та дозвілля.....	104
Висновки до розділу 3.....	123
РОЗДІЛ 4. КУЛЬТУРНЕ, ОСВІТНЄ ТА ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ	
4.1. Культурно-мистецькі процеси.....	125
4.2. Освітнє середовище.....	146
4.3. Церковно-релігійні громади.....	160
Висновки до розділу 4.....	173
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Бунд – Польський загальноєврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

ВУО – Волинське українське об'єднання

Закордот – Закордонний відділ Центрального комітету Комуністичної партії більшовиків України

КПЗУ – Комуністична партія Західної України

Ормуз – Організація музичного руху

ОУН – Організація українських націоналістів

РСУК – Ревізійний союз української кооперації

Сельроб – Українське селянсько-робітниче об'єднання

ТОЗ – Товариство охорони здоров'я

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНВК – Український виборчий комітет Волині, Холмщини і Полісся

УПР – Українська парламентська репрезентація

ААН – Архів нових актів

DzU RP – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej

DzU ZCZW – Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich

DzU ZTPiE – Dziennik Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych

GUS – Główny urząd statystyczny

MSW – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

ВСТУП

Актуальність теми. Міжвоєнний період в історії Луцька вирізняється низкою особливостей, які були обумовлені входженням Західної Волині разом із частиною інших західноукраїнських земель до складу Польщі. Інкорпорація територій, на яких домінувало українське населення, супроводжувалася не лише природними інтеграційними процесами, а й активним втручанням держави у всі сфери політичного, економічного, соціального, культурного та релігійного розвитку. Результатом такої політики стала зміна загального образу Луцька з провінційного повітового міста на центр польського політичного, соціально-економічного та культурного життя Волині. З одного боку, дослідження характеру таких перетворень, висвітлення впливу цих змін на всі сфери міста є важливим ключем до розуміння політики польської влади щодо національних меншин, зокрема та національної політики загалом. З іншого боку, попри політичний підтекст, досвід міжвоєнного Луцька є показовим прикладом міжнаціонального співжиття та багатонаціонального міського укладу. Дослідження під таким кутом зору суттєво збагачує історію Луцька та розкриває не вивчені донині аспекти.

Актуалізує тему й рівень її наукової розробки. Наявні дослідження лише частково розкривають тему суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька в 1919–1939 рр. У більшості з них місто розглянуто в контексті історії Волині міжвоєнного періоду. Лише деякі публікації безпосередньо стосуються певних аспектів теми, таких як діяльність окремих громадських організацій, установ та інституцій, закладів освіти, охорони культурних пам'яток. Отже, вибір теми та її актуальність зумовлені потребою комплексного об'єктивного дослідження тих історичних процесів, що мали місце в Луцьку впродовж 1919–1939 рр.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація написана в межах регіональної програми розвитку культури,

мистецтва і туризму в області на 2011–2015 рр., затвердженої рішенням Волинської обласної ради 3 березня 2011 р., протокол № 3/13; регіональної програми соціально-культурного розвитку національних меншин на 2013–2017 рр., затвердженої рішенням Волинської обласної ради від 21 грудня 2012 р., протокол № 14/12; наукової теми кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Соціально-економічні та політичні проблеми європейської історії», затвердженої протоколом № 5 від 13 листопада 2014 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в комплексному дослідженні суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька в 1919–1939 рр.

Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові **завдання**:

- розкрити стан наукового вивчення теми, її джерельну базу та методологічні засади дослідження;
- з’ясувати етапи становлення та нормативно-правове підґрунтя функціонування органів державної влади та самоврядування в Луцьку в 1919–1939 рр.;
- дослідити форми та скерованість громадсько-політичної активності різних етнічних груп населення міста;
- проаналізувати структуру та характер міського господарства, визначити рівень економічного розвитку Луцька в складі Другої Речі Посполитої;
- відстежити етносоціальні та демографічні зміни в Луцьку впродовж міжвоєнного періоду;
- висвітлити рівень розвитку та стан соціально-побутової сфери міста в 1919–1939 рр.;
- охарактеризувати Луцьк як центр мистецького життя Волинського воєводства;

–проаналізувати систему шкільництва міжвоєнного Луцька, роль польської влади та громадськості в справі поширення освіти серед мешканців міста;

–вивчити діяльність релігійних громад Луцька в 1919–1939 рр.

Об'єктом дослідження виступають трансформаційні процеси у волинському соціумі 20–30 років ХХ ст.

Предмет дослідження – суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні зміни в Луцьку 1919–1939 рр.

Географічні межі роботи охоплюють територію міста Луцька в адміністративних межах 1919–1939 рр.

Хронологічні межі дисертації окреслені періодом 1919–1939 рр. Нижня межа датується травнем 1919 р., коли Луцьк опинився під контролем польських військ, а згодом став адміністративним центром Волинського воєводства. Верхньою хронологічною межею дисертації є вересень 1939 р., коли до Луцька вступили радянські війська, що в подальшому зумовило приєднання Волині до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки. Такий часовий проміжок можна вважати значущим і достатнім для можливості виокремлення тенденцій та особливостей суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька у складі Другої Речі Посполитої.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше*

–здійснено комплексне дослідження історії Луцька 1919–1939 рр.;

–проаналізовано структуру та характер міського господарства, рівень та тенденції його економічного розвитку;

–цілісно відтворено етносоціальні та демографічні процеси у міжвоєнному Луцьку;

–уведено до наукового обігу інформацію про розвиток соціально-побутової сфери міста.

У дисертації *уточнено*:

–особливості становлення та функціонування органів державної влади та самоврядування в Луцьку 1919–1939 рр.;

–форми прояву громадського життя різних етнічних груп населення міста.

У дисертації *отримали подальший розвиток* питання щодо:

–становлення органів польської влади та самоврядування в Луцьку;

–впливу національної політики польського уряду на зміну чисельності та структури населення Луцька в 1919–1939 рр.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання дослідниками історії Луцька при підготовці узагальнювальних праць з історії Волині, України та Польської Республіки.

Матеріали дослідження можна використовувати в дидактичних цілях при підготовці уроків у школі, лекційних та семінарських занять у вищих навчальних закладах під час розгляду відповідних тем із нормативних курсів «Історія України», «Всесвітня історія». Наведені в дисертації факти, висновки та узагальнення можуть стати корисними в краєзнавчій та екскурсійній роботі.

Апробація результатів дисертації здійснена шляхом її обговорення на засіданнях кафедр всесвітньої історії та нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у 2012–2015 рр. Положення дисертації доповідалися на семи наукових конференціях та інших наукових зібраннях, а саме: ІХ Буковинській міжнародній історико-краєзнавчій конференції (м. Чернівці, 25 жовтня 2013 р.); І Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти» (28 березня 2014 р., м. Луцьк); VIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2014 р.,

м. Луцьк); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети сучасних суспільних наук у трансформаційних умовах» (26–27 вересня 2014 р., м. Львів); Шостих всеукраїнських драгоманивських читаннях молодих істориків «Україна в європейській та світовій історії: Актуальні проблеми сучасного наукового та освітнього дискурсу» (30 жовтня 2014 р. м. Київ); Міжнародній науковій конференції «Проблеми гуманітарних та суспільно-економічних наук – 2014» (м. Будапешт, 15 листопада 2014 р.); 52-й Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (м. Луцьк, 20 листопада 2014 р.), Науково-практичній конференції «Любартівські читання» (присвяченій 930-й річниці першої писемної згадки про місто Луцьк та 30-й річниці створення Державного історико-культурного заповідника в місті Луцьку) (22 травня 2015 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені в 11 публікаціях, сім із яких розміщено у фахових виданнях, чотири – в інших наукових збірниках та матеріалах конференцій.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми

Тема історії міжвоєнного Луцька, незважаючи на значні напрацювання в дослідженні Волині цього періоду, не була належно висвітлена ні в українській, ні в зарубіжній науковій літературі.

Наявний доробок здебільшого репрезентований узагальнювальними напрацюваннями з історії західноукраїнських земель міжвоєнного періоду загалом і Волині зокрема, та процесів, які мали місце тут у різних сферах суспільного життя. Загалом їх можна поділити на три групи. Першу групу робіт складають дослідження, у яких висвітлено різні аспекти розвитку Другої Речі Посполитої і які є ключем до розуміння характеру процесів, що проходили на Волині та Луцьку. До другої групи робіт слід віднести розвідки, в яких суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні процеси міжвоєнного Луцька висвітлюються в контексті загальної історії міста та Волині. До третьої групи відносяться наукові розвідки, присвячені окремим проблемам, які висвітлюють характер тих чи інших процесів, які мали місце у Луцьку в 1919–1939 рр.

В основу аналізу історіографії досліджуваної теми покладено хронологічно-проблемний принцип з поділом на українську і зарубіжну наукові традиції та виокремлено три періоди: 1920–1930-ті рр.; 1950–1980-ті рр.; 1990-ті рр. – донині.

Українська історіографія міжвоєнного періоду представлена лише роботами з історії міста, що мали пам'яткознавчий характер. Серед них історія Луцька А. Дублянського [171], де автор представляє розвиток міста до 1919 р. та праця Л. Маслова, в якій характеризуються його архітектурні пам'ятки [215].

У радянський період історія міста розглядалася лише фрагментарно через призму ідеологічних підходів. Перші спроби узагальненого аналізу було здійснено наприкінці 1950-х рр. у нарисі історії Луцька, де міжвоєнний період представлений як час польської окупації, національної дискримінації та економічного визиску [205]. Окремі аспекти громадсько-політичного життя міжвоєнного Луцька були відображені в опублікованому на початку 1980-х рр. «Нарисі історії Волинської обласної партійної організації». Основна увага в цій роботі зосереджена на діяльності комуністичних організацій в Луцьку 1919–1939 рр. [222] Окремі аспекти економічної та соціальної історії Луцька відображені в роботах Г. Ковальчака [181], І. Васюти [5], С. Макарчука [207].

Після проголошення Україною державної незалежності історична наука звільняється від ідеологічного навантаження. Значно розширилося коло проблем, які тривалий час вважалися закритими в українській історіографії.

У 1991 р. побачила світ «Історія Луцька» О. Михайлюка та І. Кічия [220]. Окремий розділ цієї роботи присвячений періоду 1920–1930-х рр.; у ньому автори подають короткі відомості про політичне, економічне та культурне життя Луцька. До сфери наукових зацікавлень дослідників історії Волині, а також Луцька потрапляють теми становлення та функціонування органів влади й самоврядування, громадсько-політичного життя мешканців міста та регіону, його економічного й культурного розвитку в міжвоєнний період.

Тему становлення та функціонування органів польської влади на Волині піднімають Я. Мартинюк [208–211; 213], Ю. Крамар [189], О. Юхимюк [286], С. Гладишук [12]. Ю. Крамар висвітлює структуру, функції та повноваження органів державної влади та управління Волинського воєводства; розглядає правові аспекти функціонування органів виконавчої влади на рівні воєводства та повіту, що має неабияке значення для нашого

дослідження, оскільки в Луцьку зосереджувались органи воєводського, повітового та міського рівнів.

Я. Мартинюк та О. Юхимюк у своїх дослідженнях розкривають структуру та особливості формування інституту самоврядування на території Волині в 1919–1939 рр., зосереджуючи увагу на їх правовому статусі та нормативній базі діяльності. Окремі статті Я. Мартинюк присвячені практичним аспектам функціонування міського самоврядування, зокрема результатам їх діяльності в питаннях розбудови інфраструктури міста, освіти та добротності.

У наукових розвідках С. Гладішука йдеться про утвердження польської державної адміністрації на території Західної України в 1919–1921 рр. Автор досліджує нормативно-правові засади створення та механізми функціонування системи державної влади, відстежує її еволюцію.

Становлення та функціонування правоохоронної системи в Луцьку в міжвоєнний період розглянуто в дослідженнях О. Разиграєва [245; 246].

Актуальною темою у вивченні історії міжвоєнного Луцька та Волині після 1991 р. стала діяльність політичних українських організацій. Вагомий внесок у дослідження суспільно-політичних процесів на Волині у 1921–1939 рр. здійснив М. Кучерепа [194; 197]. Науковець репрезентує діяльність українських політичних партій, що легально, напівлегально чи нелегально діяли на території регіону та відстоювали різні політичні ідеї – від комуністичних до націоналістичних. Політичному життю Волині в 1920–1930-х рр. також присвячена низка праць авторів: Ю. Крамара [190; 191], Б. Яроша та Я. Яроша [287], І. Гаврилів [10].

Р. Давидюк та М. Кучерепа [193] у монографії «Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.)» висвітлюють діяльність проурядової політичної партії ВУО, що з'явилася в Луцьку 1931 р. Автори зазначають, що ця організація була створена за підтримки влади та стала засобом реалізації

національної політики польського уряду. Автори описують діяльність ВУО в політичній, економічній та культурній сферах.

Українському національно-демократичному об'єднанню, повітовий комітет якого виник у Луцьку в 1928 р., присвятив одну із своїх публікацій Ю. Крамар Дослідник розкриває активність цієї політичної організації у виборах до Сейму та Сенату, рівень її співпраці з урядом; акцентує увагу на її діяльності в Луцьку, що втілилася в організацію товариства «Сільський господар», яке популяризувало свою діяльність на шпальтах часопису «Українська громада» [188].

Роль представників української інтелігенції в суспільно-політичному житті Волині в міжвоєнний період розкрила у своїй монографії Р. Давидюк [15]. Дослідниця висвітлює особисте життя та громадську діяльність емігрантів із Наддніпрянщини, що працювали в Луцьку, таких як О. Ковалевський, С. Тимошенко, родина Певних. Вплив національної еліти на політичне життя Волинського воєводства загалом та Луцька зокрема репрезентовано в дослідженнях І. Скакальської [253; 254].

Ряд українських дослідників присвятили свої розвідки вивченню діяльності громадських товариств. Серед них найбільшу увагу науковців привернула Луцька повітова «Просвіта». Зокрема товариству присвячена монографія М. Філіпович [265]. Авторка досліджує статутні документи, характеризує організаційну структуру, розглядає форми діяльності товариства та особливості його взаємовідносин із польською владою [265; 267].

Історія заснування Луцької повітової «Просвіти» представлена в дослідженні С. Пономаренко [232; 234]. Авторка акцентує увагу не лише на утворенні товариства, а й на причинах його ліквідації польською владою, що вважала його осередком націоналістичних, сепаратистських ідей. Просвітянський рух на Волині протягом міжвоєнного періоду висвітлено в праці Б. Савчука [248].

Ще один осередок українського громадського руху – Товариство імені Лесі Українки – досліджувала М. Миць [221]. У її статті розкрито історію створення цього товариства та діяльність і роль його членів у поширенні української освіти в Луцьку, що втілювалося, зокрема, у підтримці Луцької української гімназії.

Діяльність Союзу жінок-українок громадської праці на Волині, що виник та діяв у Луцьку, в рамках дослідження жіночих громадських організацій Волинського воєводства висвітлює Т. Раєвич [244].

Громадські організації національних меншин Волині в 1921–1939 рр. репрезентовано в дослідженні І. Цимбалюк [274]. Караїмській громаді Луцька присвячено книгу В. Шабаровського. Одним з аспектів праці є висвітлення громадського життя нечисленної громади караїмів Луцька упродовж міжвоєнного періоду [276].

Дослідженню економічного розвитку міжвоєнного Луцька сприяла низка публікацій, присвячених економічним процесам на Волині та Польщі загалом. Серед авторів, які торкалися цієї тематики, слід відзначити А. Шваба. Автор розглядає економічне становище Волині у порівнянні із іншими регіонами Польщі та виводить причини його відставання наслідками дезінтеграції, низьким рівнем організації та ефективності, економічною неспроможністю Польської держави провести швидку модернізацію економіки [280]. Т. Никитюк [225] та В. Литвинюк [202; 203] є авторами публікацій щодо особливостей розвитку промисловості на Волині в 1920–1930-ті рр. Одну із своїх наукових розвідок В. Литвинюк присвятила ремеслу у Волинському воєводстві. Особливо цінними для нашого дослідження виявилися дані щодо діяльності Ремісничої палати в Луцьку та розвитку ремісничої освіти в місті [204]. Кооперативний рух на Волині проаналізовано в публікаціях В. Вісина [6] та І. Скакальської [255]. Фінансовий аспект економічного розвитку Волинського воєводства висвітлювали О. Бурунова [4], В. Гринчуцький [13], О. Князьков та

Т. Никитюк [180; 224]. Меліоративні роботи на Волині й Поліссі в 1921–1939 рр. стали об’єктом дослідження Я. Шабали та Б. Заброварного [275]. Економічна політика польського уряду на Волині в 1921–1939 рр. представлена в дослідженні А. Свинчука [252].

Тема етнодемографічних змін на Волині в 1920–1930-х рр. висвітлена в окремих публікаціях М. Кучерепи [195], В. Марчука [214], монографії А. Шваба [277; 278], в яких на основі даних загальнопольських переписів населення 1921-го і 1931 рр. та інших даних Головного статистичного управління відстежують зміни в кількісному, національному складі та характері зайнятості населення регіону [279].

Окремим сегментом у дослідженні історії Луцька міжвоєнного періоду стала культурна сфера. Найбільш повно в українському історіографічному доробку представлені питання культурно-освітнього розвитку української громадськості Луцька, що зумовлено намаганням простежити український національний рух в умовах польської влади, висвітлити його особливості та проблеми. Серед авторів, що досліджували культурно-освітню діяльність товариства Луцька повітова «Просвіта» Л. Потапчук [236], О. Гаврилук [11] Л. Понедельнік [231]; музично-драматичну – М. Філіпович [266]. Роль «Просвіти» в поширенні української книги стала предметом наукових розвідок Я. Мартинюк [212] та С. Пономаренко [232].

Багатьох волинських дослідників зацікавила тема створення та діяльності Української гімназії імені Лесі Українки в Луцьку. Зокрема, Н. Пушкар [237–239], Т. Дудар [172], Н. Карабін [175], О. Корецька та О. Бірюліна [183], Л. Ланшина [200], М. Рак [247], Ю. Салюк [249] на основі фондів Волинського краєзнавчого музею вивчали роботу вчителів гімназії. Одному з них, директору І. Власовському, присвячена публікація Л. Шваб [281].

Шкільну освіта на Волині в 1921–1939 рр. розглянуто в працях Ю. Крамара [192], С. Шульги (чеське шкільництво) [284; 285], В. Панасюка

(німецькомовне шкільництво) [228; 229]. Діяльність Волинської шкільної кураторії в 1919–1939 рр. висвітлено в публікації С. Пономаренко [233].

Зазначимо, що важливим аспектом культурного розвитку Луцька в 1920–1930-х рр. стало створення Волинського музею. Цю тему розкривають О. Ошуркевич [227], А. Кравчук [186], В. Дмитрук [170]. Діяльність музею в Луцьку, а також наукових товариств, що розвивали пам'яткоохоронну справу в місті, досліджувала Н. Кінд-Войтюк [176–179].

Театральне життя Луцька в складі Другої Речі Посполитої висвітлено в працях С. Кучерепа (Степанюк) [199; 256; 257]. У них, зокрема, показано історію діяльності польських професійних театрів; не оминула авторка увагою й аматорський театральний рух. Історію створення та функціонування Волинського українського театру в Луцьку досліджувала І. Несторук [223].

На відміну від театру, що був найпопулярнішим видом мистецтва в міжвоєнному Луцьку, музичне, літературне та художнє життя міста не було належно висвітлено в працях вітчизняних науковців. Винятком є лише сюжети про музичне життя Луцька в дослідженнях П. Шиманського про музичне мистецтво на Волині 1920–1930-х рр. [282; 283].

Архітектура та містобудування Західної Волині стали предметом дослідження О. Михайлишин. Один із підрозділів її монографії висвітлює Луцьк як об'єкт містобудівних перетворень у Другій Речі Посполитій [219]. Архітектуру міжвоєнного Луцька вивчав В. Пясецький. У своїх дослідженнях він характеризує архітектурні стилі тодішніх міських новобудов, описує вулиці та майдани Луцька [241; 243]. Окрім цього, архітектурну та містобудівну перебудову міста в міжвоєнну добу показано в роботі Б. Колоска [182]. І. Абрамюк простежує взаємозв'язки архітектурних ідей місцевих зодчих із європейськими тогочасними тенденціями [1]. Проблему дослідження та реставрації пам'яток Луцька в міжвоєнний період піднімає

О. Михайлишин [218]. Протестантську архітектуру Луцька вивчав М. Костюк [184; 185].

Міжвоєнний Луцьк був осередком українського національного релігійного відродження, однією із ключових подій якого був Український православний з'їзд. Передумови скликання цього з'їзду та роль у його проведенні відомого громадського діяча А. Річинського відтворено у статті М. Кучерепи [198]. Ця подія відображена також у доробку В. Борщевича [2; 3]. Заслугою цього автора є те, що він комплексно досліджує український релігійний рух 1920–1930-х рр. Українізація православного церковного устрою на Волині в 1930-х рр. висвітлена в статті В. Ткачука [258]. Церковно-релігійна політика польського уряду щодо православної церкви відображена у праці А. Свинчука [251].

Одним із комплексних досліджень, присвячених культурному життю Волині в 1921–1939 рр., є монографія Ю. Крамара «Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя» (2015 р.). У цій праці висвітлено вплив польської національної політики на розвиток у сфері освіти, релігії та мистецтва різних етнічних меншин Волині в міжвоєнний період, наведено численні приклади з культурно-мистецького та релігійного життя лучан у 1920–1930-х рр. [187].

Отже, попри значні напрацювання з історії міжвоєнної Волині, історія Луцька цього періоду в українській історіографії комплексно не досліджувалася.

Історія суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька в 1919–1939 рр. не була належно відображена і в зарубіжній науковій літературі. Виняток становлять публікації насамперед польських, а також окремих чеських та російських науковців, що здебільшого характеризують певні аспекти теми дослідження в контексті історії Волині чи Другої Речі Посполитої.

У зарубіжній історіографії міжвоєнного періоду досліджувана тема представлена працями польських краєзнавців А. Войнича, що подає історико-фізіографічний опис Луцька, та М. Орловича, праця якого є ілюстрованим путівником по Волині 1929 р [335; 350]. У 1930-х рр. виходять публікації, присвячені освітнім закладам міста. Серед них видання Польської матиці шкільної, присвячене діяльності цього товариства на Волині [357], а також збірник статей до 10-річчя чеської школи в Луцьку [305]. Питання боротьби польської влади з комуністичним рухом 1934 р. висвітлене в публікації московського дослідника Б. Пясецького [240].

З початку 1970-х рр. у польській історіографії актуалізується питання державної політики польської влади щодо національних меншин та їх розвитку в міжвоєнний період. Цим проблемам присвячені монографії А. Хойновського [302] та М. Папезинської-Турек [351]. Інформація, представлена в них, дала змогу з'ясувати вплив політики Польської Республіки на життя українського, єврейського, чеського та німецького населення міста.

У 1988 р. з'являється праця польського науковця В. Менджецького «Волинське воєводство 1921–1939 рр. Елементи цивілізаційних, суспільних та політичних змін», у якій автор характеризує діяльність польського державного апарату на Волині, зокрема в Луцьку; господарство, структуру населення, а також окремі аспекти громадського життя українців, поляків та євреїв у Луцьку міжвоєнного періоду [340]. Одну зі своїх монографій В. Менджецький присвятив діяльності польської інтелігенції на Волині міжвоєнного періоду. Особливо цінними для нашого дослідження стали приклади різних форм суспільно-політичної активності поляків Луцька: участь у створенні та діяльності органів міської влади, функціонуванні різноманітних за напрямками організацій, а також культурного життя лучан 1921–1939 рр. [339]. Життю чехів на Волині присвячено працю чеського

науковця Я. Вацуліка, де міститься інформація про товариство «Чеська шкільна матиця» та чеську школу в Луцьку [404].

Важливий внесок у розуміння економічної ситуації у Другій Речі Посполитій у міжвоєнний період, що безпосередньо впливала на розвиток Луцька, здійснили праці кінця 1990-х–початку 2000-х рр. таких польських дослідників, як З. Ландау, Є. Томашевський [332; 333] та Я. Єзерський [329].

Однією з актуальних тем серед польських дослідників від початку 2000-х рр. стало становлення та функціонування органів польської влади та самоврядування в міжвоєнній Польщі та на Волині зокрема. Так, І. Геровська-Кавлаур [320] та В. Козира [331] зосередили свою увагу на створенні й діяльності Цивільного управління східних земель і Цивільного управління східних земель та Подільського фронту. Відстеженню механізмів функціонування системи самоврядування в Польській державі та нормативно-правових засад її організації присвячені праці І. Ліпович [334] та Я. Баб'як [301]. Інформація про військові організації в Польщі, що діяли зокрема й у Луцьку, міститься в праці М. Ябловського [327].

Я. Савицька у своїй монографії характеризує літературне життя міжвоєнної Волині [395]. Дослідження А. Перетьяковича присвячене Державній гімназії імені Т. Костюшко, що діяла в Луцьку впродовж міжвоєнного періоду [352].

Підсумовуючи огляд історіографії, слід підкреслити, що увага дослідників зосереджувалася на політичних, економічних та культурних процесах у Волинському воєводстві, але ці процеси не простежувалися на прикладі окремо взятого міста.

На підставі аналізу літератури з теми можна стверджувати, що питання суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) були висвітлені недостатньо. Майже немає досліджень, у яких вивчалось б економічне та соціально-побутове життя міста. Недостатня увага звернена на вивчення

функціонування органів луцького міського самоврядування. Поглибленого дослідження потребують питання розвитку образотворчого мистецтва, літератури, музики та кіно.

1.2. Джерельна база

Джерельну базу дослідження склали: неопубліковані архівні матеріали, опубліковані державні законодавчо-нормативні документи, статистичні збірники, періодичні видання, спогади. У сукупності вони дали змогу нагромадити необхідну джерельну основу дослідження. Досить часто лише завдяки їх зіставленню вдалося створити цілісне джерельно-доказове тло роботи.

Архівну джерельну базу роботи склали матеріали Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), Державного архіву Волинської області (Держархів Волинської обл.), Державного архіву Львівської області (Держархів Львівської обл.), Державного архіву Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), Архіву нових актів у Варшаві (ААН). Також дослідження було доповнене документальними фондами Волинського краєзнавчого музею (ВКМ).

Основний масив архівних матеріалів нашого дослідження почерпнутий із фондів Держархіву Волинської області: «Магістрат міста Луцька» (1919–1939 рр.) (ф. 158), «Луцьке повітове староство» (1921–1939 рр.) (ф. 36) та «Волинське воєводське управління» (1921–1939 рр.) (ф. 46).

У фонді 158 «Магістрат міста Луцька» зберігаються протоколи засідань міської ради та магістрату Луцька різних років; списки співробітників магістрату та членів міської ради; інструкції щодо організації роботи магістрату та міської ради; проекти бюджетів магістрату; хронологічні довідки про історію Луцька до 1929 р.; дані про щоденні ринкові ціни в місті; списки про кількість будинків, промислових та торгових підприємств, закладів охорони здоров'я, шкіл, громадських організацій міста; звіти

установ міста та роботи відділів магістрату; заяви мешканців міста про видачу посвідчень особи, отримання громадянства та довідок про майновий стан; оголошення магістрату з різних питань.

Фонд 36 «Луцьке повітове староство» містить матеріали про Луцький повіт: тижневі ситуаційні звіти луцького повітового старости та Луцької повітової команди державної поліції; монографічні описи політичного життя повіту; листування з Волинським воєводським управлінням щодо організації та реєстрації громадських організацій, видавництва періодичних видань; статuti громадських організацій та звіти їх діяльності; списки торгових та промислових підприємств, інших установ у повіті.

Найбільший обсяг матеріалів, що стосуються Луцька, Луцького повіту та воєводства загалом, виявлено у фонді 46 «Волинське воєводське управління». На особливу увагу заслуговують звіти воєводи про загальний стан Волинського воєводства різних років, звіти про роботу окремих відділів Волинського воєводського управління, звіти Луцького повітового старости про життя національних меншин, звіти з перевірки роботи магістрату, звіти біржі праці про кількість безробітних, звіти про діяльність політичних партій та громадських організацій на Волині, проведення виборчої кампанії, звіти й протоколи про перевірку санітарного стану повіту; списки громадських організацій, підприємств; інформації повітових староств щодо проведення державної національної політики на Волині, про діяльність релігійних громад воєводства.

Загалом матеріали із фондів Держархіву Волинської області дають можливість висвітлити різні аспекти суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька 1919–1939 рр. Зокрема, при дослідженні особливостей становлення та функціонування польських органів влади й самоврядування були використані справи фонду 158 «Магістрат міста Луцька». З протоколів засідань Луцької міської ради нам вдалося встановити її кількісний склад, особливості діловодства в міській раді,

процедуру обрання її членами бурмістра Луцька [123; 125]. Протоколи засідань магістрату та директивні накази Міністерства внутрішніх справ про звітність і діяльність міських органів доповнили наше дослідження інформацією про розміщення магістрату, особливості засідань його ради та питань, що на них обговорювалися [114; 117]. Циркуляри та інструкції волинського воєводи щодо діяльності міської ради та управління дали змогу висвітлити організаційну структуру органів міського самоврядування різних років, виявити особливості затвердження рішень міської ради [134; 135].

Громадсько-політичне життя Луцька в 1919–1939 рр. удалося висвітлити завдяки джерелам із фондів 36 «Луцьке повітове староство» та 46 «Волинське воєводське управління».

Особливо цінним для нас став фонд 36 «Луцьке повітове староство», в якому виявлено описи політичної ситуації в Луцькому повіті. Завдяки отриманій інформації проаналізовано діяльність політичних партій, різного роду товариств та професійних союзів єврейської, польської, української, російської, чеської громад Луцька [31; 39]. Дані щодо реєстрації і діяльності громадських товариств та союзів суттєво полегшили завдання створення цілісної картини про організації, що діяли в міжвоєнному Луцьку [27].

Інформація щодо виборчої активності етнічних меншин у Луцьку була доповнена архівними матеріалами фонду 46 «Волинське воєводське управління» [97]. Там же було виявлено дані про діяльність таких політичних партій, як Українське селянсько-робітничє об'єднання [87] та Українське національно-демократичне об'єднання [84].

Джерелом дослідження певних аспектів міжетнічних відносин у Луцьку 1919–1939 рр., а саме польсько-українського протистояння у сфері збереження національної освіти, стали тижневі ситуаційні звіти та рапорти Луцького повітового старости [31] та матеріали про польську цензуру щодо видань української періодики [30]. Вони є частиною фонду 36 «Луцьке повітове староство». Важливою для розуміння польської державної політики

щодо етнічних меншин стала «Інструкція повітовим староствам про проведення політики Польської держави по відношенню до Волині» з фонду 46 «Волинське воєводське управління» [96].

Загальна картина економічного розвитку Волині простежується у звітах волинського воєводи [62], що містяться у фонді 46 «Волинське воєводське управління». У цьому ж фонді виявлено інформацію про підприємства, які належали до міської комунальної власності [55]. Списки промислових та торгових підприємств Луцька міжвоєнного періоду є частиною фондів 36 «Луцьке повітове староство» та 158 «Магістрат міста Луцька» [40; 124]. Статистичні дані про щоденні ринкові ціни в Луцьку та цінову політику міського управління містяться у фонді 36 «Магістрат міста Луцька» [121; 130].

У цьому ж фонді виявлено справи про службовців магістрату Луцька різних років, що дало змогу проаналізувати його етнічний склад [140; 143]. Важливим джерелом дослідження етносоціальних змін у місті є заяви жителів Луцька про надання довідок щодо їхнього матеріального стану та отримання польського громадянства [155].

Фонд 158 «Магістрат міста Луцька» багатий на матеріали, присвячені соціально-побутовому розвитку міста, зокрема організації санітарного порядку в місті [148]. Списки медичних закладів, відомості про їх будівництво та дані про боротьбу з інфекційними захворюваннями в Луцьку знаходимо серед документів фонду 36 «Луцьке повітове староство» [43–45]. Матеріали про діяльність громадських організацій соціального забезпечення і звіти про перевірку санітарного стану Луцька виявлені у фонді 46 «Волинське воєводське управління» [77–79].

Для висвітлення культурно-мистецького життя Луцька використано справи фонду 158 «Магістрат міста Луцька», зокрема звіти про діяльність міської музичної школи [146]. У тому ж фонді знаходимо матеріали про кількість шкіл, учителів та учнів у Луцьку [109]. Діяльність релігійних

організацій представлена даними фонду 36 «Луцьке повітове староство» [25; 36; 38]. Там само міститься звіт Українського православного з'їзду, що проходив у Луцьку в 1927 р. [33]. Дослідити релігійні парафії Луцька дали змогу матеріали фонду 46 «Волинське воєводське управління» [64; 88].

Окрім зазначених фондів Держархіву Волинської області, у дослідженні окремих аспектів теми використано вузькопрофільні архівні зібрання.

Для дослідження економічних процесів у Луцьку 1919–1939 рр. були залучені документи фонду 31 «Перше луцьке фінансове управління» [21], де зберігаються фінансові звіти різних установ та підприємств; та фонду 34 «Волинська фінансова палата» [23], що містять звіти про перевірку та фінансову діяльність підприємств міста, відомості про доходи окремих мешканців Луцька, які підлягали оподаткуванню.

У процесі дослідження громадського життя були використані матеріали з Держархіву Волинської області, що репрезентують діяльність Товариства імені Лесі Українки [156] (ф. 190) та Товариства імені Петра Могили [104] (ф. 63), зокрема статутні документи, протоколи засідань та звіти про їхню роботу.

Фонд 38 «Луцький шкільний інспекторат Волинської шкільної кураторії» [46–51] дав змогу доповнити дослідження звітами про організацію та роботу шкіл міста, інформацією про стан позашкільної освіти.

Єврейське громадське життя ілюструють матеріали фондів 286 «Луцька єврейська релігійна гміна» [157] та 21 «Луцька єврейська приватна змішана школа імені Ш. Алейхема» [18–20].

Серед документів ЦДІА України у Львові особливу цінність мають документи фондів 493 «Міністерство внутрішніх справ» [272; 273] та 492 «Президія Ради Міністрів» [271], що допомогли розкрити суть національної політики Другої Речі Посполитої на Волині. Матеріали щодо польсько-українських відносин широко представлені у фонді «Українська

Парламентська Репрезентація в польському сеймі та сенаті» [269; 270]. Зокрема, політику польської влади щодо української періодики промовисто ілюструє листування представників луцької та львівської громадськості щодо конфіскації української газети «Громада» [269]. У цьому ж фонді міститься декларація до Ліги націй щодо становища української освіти [270] Інформація про арешт представників Луцької повітової «Просвіти» органами влади міститься у фонді 351 «Українське селянсько-робітничє об'єднання» [268].

Документи державних архівів Львівської та Рівненської областей були використані для порівняльного аналізу міжвоєнного Луцька з містами Львовом [158; 159] та Рівним [163; 164].

З документальних фондів ВКМ використано матеріали щодо діяльності Луцького повітового староства та Волинського воєводського управління [8; 9].

Фонди ААН у Варшаві містять багату інформацію про політичне та культурне життя міжвоєнного Луцька. Зокрема, у фонді 1181 «Воєводське управління в Луцьку» є ситуаційні звіти волинського воєводи Г. Юзевського [299]. Окремі аспекти музейної та пам'яткоохоронної роботи в Луцьку в 1920–1930-х рр. репрезентують документи фонду 14 «Міністерство віросповідання та народної освіти у Варшаві» [291; 294–298]. Там же віднайдено матеріали щодо становища православної церкви у Волинському воєводстві [292; 293]. Із фонд 9 «Міністерство внутрішніх справ у Варшаві» використано архітектурні плани споруд тогочасного Луцька [289; 290].

До опублікованих документів відносимо законодавчі акти Польщі, поміщені у збірнику «Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej» [383–394; 398–403] та «Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej» [330]. На їх основі проаналізовано нормативно-правову базу суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних перетворень Польської держави.

Неоціненними з погляду динамічного аналізу є статистичні матеріали опубліковані у виданнях «Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej» [375], «Mały Rocznik Statystyczny» [337; 338], «Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r.» [355] та «Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r.» [306]. Офіційні статистичні звіти і переписи містять відомості не лише про загальні економічні, соціальні та кількісні показники, а й про структуру зайнятості лучан, їх освітній і майновий стан, конфесійну та національну приналежність. Інформативними для нашого дослідження стали опубліковані статистичні збірники луцького видавництва: «Łuck w świetle cyfr i faktów na rok 1926» [336] 1925 р. та «Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów» [408] 1929 р.

Особливості релігійного життя Волині представлені у службовому звіті «Monografij stosunków wyznaniowych w województwie Wołyńskim» [348].

Одним із джерел для дослідження історії Української гімназії в Луцьку стали опубліковані спогади її учнів [259], зокрема О. Левчанівської [201]. Життя польських урядовців висвітлено в спогадах О. Черневича [303].

У процесі написання дослідження було використано різні періодичні видання того часу. Серед них – польськомовні: «Życie Wołynia» [473–480], «Dziennik Wołyński» [311–318], «Wołyń» [409–439], «Przegląd Wołyński» [358–373], «Wołyńskie wiadomości rzemieslnicze» [405–407], «Głos Wołyński» [322–326], «Głos Wołynia» [321], «Ziemia Wołyńska» [444–472], «Miesięcznik Diecezjalny Łucki» [341–347], та українськомовні «Волинське слово» [7], «Українська нива» [260–264].

Аналіз періодики дав змогу простежити зміни в політичному, економічному, громадському та культурному житті Луцька досліджуваного періоду та ставлення представників окремих суспільних груп до подій міського, регіонального та державного рівнів.

Отже, основну групу джерел для дослідження суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів, що мали місце в Луцьку

1919–1939 рр. складають архівні документи. Водночас були використані опубліковані документи й матеріали, періодичні та довідкові видання. Загалом джерельна база є достатньою для вивчення і розкриття головних аспектів досліджуваної теми.

1.3. Методологічні засади дослідження

Теоретико-методологічні основи дослідження визначені специфікою його предмета та поставленими завданнями. Поєднання в дослідженні історичного, економічного, політичного та культурного аспектів зумовило комплементарний підхід до вибору методів. Основна функція кожного з обраних методів полягає в тому, щоб за його допомогою отримати інформацію, потрібну для розкриття суті явищ та процесів, виявлення певних особливостей і закономірностей, взаємозв'язків між складниками досліджуваних об'єктів.

Методи дослідження були вибрані відповідно до таких критеріїв:

–ефективності (здатності в кожному конкретному випадку забезпечити отримання потрібного результату);

–надійності (здатності за допомогою методу отримати максимально ймовірну інформацію, яка дасть можливість об'єктивно розкрити сутність досліджуваних процесів та явищ, дати їм неупереджену оцінку);

–економічності (можливість методу досягати бажаних результатів при найменших витратах часу та засобів).

Методи нашого дослідження підпорядковані певним методологічним принципам, таким як:

–принцип історизму, який потребує розгляду всіх процесів суспільного життя, усіх подій, фактів і явищ у закономірному та логічному розвитку, у їх взаємозв'язку в історичному часі і просторі;

– принцип об'єктивності, який передбачає висвітлення фактів у їх справжньому змісті, в сукупності позитивних та негативних сторін. У нашому випадку цей принцип є ключовим при характеристиці діяльності органів польської влади та самоврядування в Луцьку в 1919–1939 рр.;

– принцип взаємного доповнення загальнонаукових та спеціальних методів;

– принцип опори на історичні джерела, оскільки кожне твердження, теза, поточні результати дослідження, узагальнення та висновки повинні мати джерельне підтвердження. При цьому принцип об'єктивності потребує науково-критичного підходу до історичних джерел;

– принцип наукового плюралізму, який полягає в тому, аби враховувати всі наявні погляди з приводу певної проблеми, аналізувати їх та робити власні висновки;

Процес дослідження суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька в 1919–1939 рр. здійснювався на двох рівнях. Перший з них, емпіричний, полягав у безпосередньому дослідженні різних видів історичних джерел задля накопичення інформації та первісної її систематизації відповідно до предмета дослідження і поставлених завдань. Другий, теоретичний рівень, передбачав роботу, спрямовану на аналіз отриманої інформації, розкриття певних зв'язків та закономірностей, що притаманні предмету й об'єкту дослідження, формулювання та обґрунтування узагальнень і висновків.

Для забезпечення всебічного вивчення головних аспектів досліджуваної теми було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних історичних методів.

Серед них методи аналізу та синтезу. Аналіз здійснювався способом умовного розділення предмета дослідження на окремі складові частини для детального вивчення. Так, у межах предмета дослідження було виділено

особливості становлення і функціонування органів державної влади та самоврядування в Луцьку в 1919–1939 рр., форми громадсько-політичної активності різних етнічних груп населення міста та міжетнічні відносини; структуру й характер міського господарства, етносоціальні та демографічні процеси, що мали місце в Луцьку, галузі в розвитку соціально-побутової сфери; основні прояви культурно-мистецького, освітнього та релігійного життя міста.

Синтез полягає у поєднанні частин у єдине ціле. У цьому випадку інформацію, отриману в результаті аналізу, було систематизовано й об'єднано для створення загального уявлення про особливості розвитку Луцька в міжвоєнний період у різних сферах його життя.

У процесі дослідження були використані методи індукції та дедукції. Індукція як метод заснована на основі отримання висновку на базі часткового, одиничного. Ефективність цього методу проявилася під час аналізу форм громадської активності різних етнічних груп населення Луцька, що дало змогу сформулювати уявлення про суспільно-політичне життя міста та вплив польської влади на його розвиток; при характеристиці окремих аспектів економічного життя міста та визначенні рівня його розвитку в цій сфері; при визначенні місця Луцька в процесі відродження українського православного руху.

Дедукція передбачає зворотний рух, коли загальні висновки, загальноприйняті положення переносяться на конкретну історичну ситуацію. Такий метод був використаний при висвітленні міжетнічних відносин та особливостей культурно-освітнього життя у Луцьку в 1919–1939 рр.

Метод системного аналізу втілюється в дослідженні громадського, політичного, соціального, економічного, культурно-освітнього аспектів життя Луцька 1919–1939 рр. як складників політичної, економічної та культурної систем у розвитку Другої Речі Посполитої.

У роботі застосовано метод кліометрії, який полягає у використанні кількісних вимірів для характеристики історичних явищ та процесів. За допомогою статистичного моделювання проведено аналіз основних показників, покладених в основу аналітично-доказової бази дослідження. Предметом вивчення за допомогою цього методу стали демографічні зміни в Луцьку протягом 1919–1939 рр. та рівень економічного розвитку міста.

Метод статистичного спостереження полягає у планомірному, науково організованому зборі даних для характеристики певних явищ та процесів. Потреба його застосування зумовлена тим, що статистичні дані є одним із найважливіших видів джерел у цьому дослідженні. Вони стали важливою фазою в роботі над темою, оскільки завдяки їм було сформовано емпіричну базу, яка склала основу для теоретичних висновків та узагальнень. Для статистичних спостережень були обрані однотипні кількісні показники, на основі яких зроблено висновки щодо особливостей суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку міжвоєнного Луцька.

Порівняльний метод дав змогу в результаті відповідної обробки та аналізу зібраної статистичної інформації відтворити динаміку змін основних показників, покладених в основу дослідження. Порівняння кількісних та якісних характеристик стало підставою для висвітлення рівня розвитку Луцька в контексті всієї Польщі, інших воєводських центрів та міст Волині. Використання цього методу було покладено в основу виявлення регіональних особливостей розвитку міста в Другій Речі Посполитій. На основі порівняння статистичних даних кількісних та якісних змін кількості та складу населення вдалося простежити особливості етносоціальних та демографічних процесів; порівняння ринкових цін визначило моменти кризових явищ в економіці міста; зіставлення сум витрат і доходів Луцька в різні роки дало можливість з'ясувати напрями та ефективність фінансової політики міської влади.

Метод систематизації передбачає упорядкування множинних об'єктів способом установлення єдності або відмінності елементів, що підлягають систематизації. Цей метод застосовано в процесі вивчення та аналізу історіографії досліджуваної теми, завдяки чому в ній було виділено окремі групи за спільними ознаками. Метод систематизації застосовувався і в роботі з історичними джерелами, які були впорядковані за видовими ознаками.

У процесі підготовки дослідження було виявлено постійну залежність усіх сфер життя Луцька в 1919–1939 рр. від державної політики в різних галузях. Це стало можливим завдяки використанню історико-ситуаційного методу, який ґрунтується на повторюваності історичних ситуацій та цілісності причинно-наслідкових зв'язків.

Історико-генетичний метод було використано при відображенні причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей історичних подій. У ході аналізу особливостей економічної, національної, культурної політики Другої Речі Посполитої вдалося визначити її результати, що відобразилися в історії Луцька.

Використання хронологічного методу дало змогу викласти історичний процес у чіткій хронологічній послідовності. У нашому випадку застосування цього методу зумовлене хронологічно-проблемним принципом викладення матеріалу основної частини. Окрім того, проблемно-хронологічний метод, що забезпечує поділ предмета дослідження на складові частини та розгляд кожної з них у хронологічній послідовності, дав змогу визначити етапи становлення польської влади в Луцьку, періоди економічного розвитку міста.

Метод історичної реконструкції використано для відтворення та розуміння історичних обставин, що вплинули на суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток тогочасного Луцька.

Отже, у процесі дослідження ми намагалися дотримуватися сучасних методологічних принципів і поєднувати різні методи історичного пізнання, щоб забезпечити належний науковий рівень розкриття теми.

Висновки до розділу 1

Тематика суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Луцька 1919–1939 рр. не була належно висвітлена в науковій літературі.

В історіографії дослідження виділено три періоди: 1920–1930-ті рр.; 1950–1980-ті рр.; 1990-ті рр. – по даний час. Відмітимо, що публікації міжвоєнного періоду про Луцьк носили пам'яткознавче спрямування. У дослідженнях українських науковців радянського періоду особливу увагу звернено на робітничий та комуністичний рух, у польських – на тему національної та економічної політики Другої Речі Посполитої. Від 1990-х рр. більшість публікацій з історії Луцька у 1919–1939 рр. присвячені суспільно-політичному та культурному життю міста.

Зазначимо, що українські та зарубіжні науковці віддавали перевагу здебільшого культурно-освітній тематиці історії міжвоєнного Луцька.

Деякі аспекти дослідження представлені у працях, що стосуються історії Волині 1919–1939 рр. Завдяки таким публікаціям вдалося простежити політичні, економічні та культурні процеси, що відбувалися в регіоні в досліджуваній період. Важливе значення для розкриття теми мали роботи, присвячені історії міжвоєнної Польщі, до складу якої входив Луцьк у 1919–1939 рр. Їх опрацювання дало змогу відтворити умови розвитку міста у складі Польської Республіки міжвоєнної доби.

Джерельну базу дослідження склали неопубліковані архівні матеріали, що зберігаються у фондах ЦДІА України, м. Львів, державних архівів Волинської, Львівської та Рівненської областей, Архіву нових актів у Варшаві. Важливе значення в процесі дослідження теми мали статистичні та

законодавчо-нормативні збірники, переписи населення 1921 р. та 1931 р. Аналіз тогочасної періодики, зокрема місцевої, дав змогу простежити перебіг громадсько-політичного, соціально-економічного та культурного життя Луцька в 1919–1939 рр. та настрої різних суспільних груп.

Методологія дослідження теми дисертації зумовила структуру роботи й логіку викладу матеріалу. Серед загальнонаукових методів, що були використані при підготовці дослідження, – методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, кліометрії, статистичного спостереження, порівняння, систематизації; спеціальні історичні методи: історико-ситуаційний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний та метод історичної реконструкції.

Завдяки широкому використанню в процесі дослідження цілої низки методів і принципів наукового пізнання суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток міста став предметом комплексного історичного аналізу.

РОЗДІЛ 2

ВЛАДА ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ

2.1. Органи влади та місцевого самоврядування

Приєднання Волині до новоутвореної Другої Речі Посполитої супроводжувалося становленням нової системи органів державної влади та місцевого самоврядування.

Фактичною підставою для становлення польських органів влади у Луцьку став вступ до міста частин військ 24 піхотного полку під командуванням Ю. Карніцького 16 травня 1919 р. [336, с. 5; 16, с. 42; 17, с. 245]. Спочатку місто увійшло до адміністративного підпорядкування створеного в лютому 1919 р. спеціального адміністративного округу Цивільного управління східних земель, яке очолював генеральний комісар [331, с. 169]. До його повноважень належало прийняття тимчасових розпоряджень в усіх сферах цивільного життя, окрім військової [376]. 7 червня 1919 р. створюється Управління волинських повітів із центром у Ковелі, якому підпорядковувалися Володимирський, Ковельський та Луцький повіти [440]. Натомість 9 вересня 1919 р. утворюється Волинський округ, адміністративні впливи якого поширюються, окрім Володимирського, Ковельського та Луцького, ще й на Дубенський, Рівненський, Кременецький, Острозький, Заславський та Звягельський повіти [441]. Адміністративним центром округу спочатку було визначено Ковель, а з 24 листопада – Луцьк [374]. Отже, Луцьк від 24 листопада 1919 р. стає волинським окружним центром.

17 січня 1920 р. зі структури Цивільного управління східних земель виокремлюється Цивільне управління східних земель та Подільського фронту на чолі з комісаром [378]. Довершенням цивільної системи польської влади на Волині згідно з наказом Ю. Пілсудського від 29 травня 1920 р. стала передача волинських повітів у підпорядкування цивільної влади Польської

Республіки [379], оскільки до того ці території контролювала військова влада [331, s. 169].

Адміністративна система та органи влади на Волині упродовж 1919–1920 рр. часто змінювалися, що зумовлювалося невизначеністю кодонів та активними військовими діями на її території. 9 вересня замість ліквідованих Цивільного управління східних земель та Цивільного управління східних земель і Подільського фронту створюється Управління прифронтових та етапних територій [377], яке поширювало свій адміністративний вплив на три округи: Волинський, Поліський та Новоградський. Очолювали округи начальники, що підпорядковувалися безпосередньо Управлінню прифронтових та етапних територій. Така система адміністрування проіснувала до лютого 1921 р. [331, s. 181]. Процес адміністративного становлення польської влади був довершений постановою Ради міністрів Другої Речі Посполитої від 4 лютого 1921 р., відповідно до якої було створено Волинське воєводство з центром у Луцьку [403].

Отже, становлення цивільних органів державної влади Другої Речі Посполитої на Волині і в Луцьку як адміністративному центрі завершилося 1921 р. Державна адміністрація на рівні воєводства (офіційно вона називалася адміністрація загальна або політична) мала двоступеневу структуру. Органами першої інстанції були повітові староства, очолювані старостами. Органами другої інстанції були воєводські управління на чолі з воєводами [189, с. 95–100]. Відповідно до постанови Ради міністрів Другої Речі Посполитої від 21 березня 1921 р. воєвода був найвищою адміністративною посадовою особою у воєводстві, якому підпорядковувалися всі владні структури, в тому числі і самоврядування [392]. Його призначав президент Речі Посполитої за поданням Ради міністрів. Персонально воєвода перебував у підпорядкуванні міністра внутрішніх справ, у службовому відношенні, залежно від питань, які він вирішував, – окремим міністрам. Посада воєводи мала подвійний статус, оскільки він був і

представником уряду у воєводстві, і очолював усю систему органів влади загальної адміністрації в регіоні. Таким чином, воєвода виконував і політичну, й адміністративну функції. Всі його повноваження було конкретизовано у Розпорядженні Президента Речі Посполитої від 19 січня 1928 р. До його обов'язків як представника уряду входило: виключне представництво уряду під час державних урочистостей, якщо уряд не надсилав свого делегата; координація діяльності всіх ланок загальної адміністрації на терені воєводства для реалізації урядової політики; загальний нагляд за персональними справами всіх державних чиновників; узгодження діяльності цивільної адміністрації, господарської політики місцевої влади з проблемами оборони держави. Як вищий представник виконавчої влади у воєводстві до його компетенції належало: затвердження всіх проектів розпоряджень інших органів влади та різних департаментів; проведення періодичних нарад з усіма керівниками департаментів та державних установ воєводства для постійної координації діяльності органів державної адміністрації у воєводстві; затвердження осіб на посади органів державної служби; прийняття рішень про відзначення державними нагородами; у надзвичайній ситуації він перебирав на себе всю повноту державної влади.

Повноваження воєводи як керівника загальної адміністрації охоплювали фактично всі питання господарського, культурно-освітнього, релігійного і суспільно-політичного життя на підпорядкованій йому території. Він мав право видавати розпорядження повітовим, гмінним та міським органам влади. Вони друкувалися у виданні «Wołyński Dziennik Wojewódzki» – офіційному друкованому органі воєводської адміністрації. До обов'язків воєводи входила підготовка звітів на підставі інформації підпорядкованих йому органів влади, та подання їх до уряду. Він також мав широкі контрольні повноваження у фінансово-бюджетній сфері, оскільки затверджував бюджети та контролював видатки підпорядкованих йому

державних інституцій. Окрім того, в його компетенції був контроль над органами державної поліції.

Функції голови державної адміністрації воєвода виконував за посередництвом підпорядкованого йому адміністративного апарату – воєводського управління. На Волині цей орган мав назву Волинського воєводського управління. Воно мало у своєму складі кілька підрозділів: воєводські департаменти, відділи, підвідділи, реферати. На чолі департаменту стояв голова, якого призначав відповідний міністр. Волинське воєводське управління складалося із 13 департаментів: президіального; самоврядування; землеробства і ветеринарії; комунікаційно-будівельного; промислового; адміністративного; громадської безпеки; громадського здоров'я; праці і соціальної опіки; праці, опіки і здоров'я; військового; господарсько-бюджетного; департаменту постачання [189, с. 97–99].

Важливу роль у структурі органів виконавчої влади відігравали підпорядковані воєводі повітові староства на чолі зі старостами. Вони належали до складу органів державної влади першої інстанції. Саме через адміністрацію повітових староств воєвода реалізовував засади державної політики на підлеглий йому території. Діяльність повітових органів державної адміністрації регулювалася виконавчими розпорядженнями Ради міністрів: «Про тимчасову організацію повітової адміністративної влади першої інстанції» від 28 серпня 1919 р. [394] та «Про засади об'єднання управлінь і органів повітової державної адміністрації» від 13 листопада 1919 р. [393]. Свої обов'язки повітовий староста, якого призначав міністр внутрішніх справ і який підпорядковувався воєводі, виконував через підлеглий йому адміністративний апарат. До його компетенції належали питання громадської безпеки (нагляд над громадсько-політичними організаціями, пресою, проведенням масових акцій, облік населення, реєстрація громадян, паспортний контроль, співпраця з повітовими органами державної поліції), конфесійних стосунків, громадської опіки, охорони праці, промисловості і

торгівлі, сільського господарства, транспорту (будівництво доріг), мистецтва і культури. Усі розпорядження та директиви, що їх видавав староста, були обов'язковими для виконання нижчими щаблями влади – магістратами міст та гмінними управами.

Повітова адміністрація мала такі відділи: адміністративний, самоврядування, статистичний, технічний, промисловості й торгівлі, земельний, громадської опіки, санітарний, ветеринарний, апровізаційний, організаційний, охорони лісів, інвалідний, військовий та відділ безпеки.

Таким чином, староста та воєвода виконували контрольні функції щодо міської влади, яку здійснював магістрат [189, с. 98–99].

Становлення польської влади на Волинь супроводжувалося внесенням змін у систему міської влади та самоврядування. Спочатку міська влада організовувалася відповідно до «Тимчасового закону про міське самоврядування», від 27 червня 1919 р., дія якого була обов'язковою і на території Луцька. Цей закон повторював основні положення «Декрету про міське самоврядування», який був прийнятий начальником держави Ю. Пілсудським 4 лютого 1919 р. [304].

Тимчасовий закон визначав, що міськими справами управляє магістрат, який складається з бурмістра, його заступника та лавників, кількість останніх регулювалася відповідно до кількості населення міста. Бурмістра, його заступника та лавників для всіх повітових міст, зокрема й Луцька, призначав комісар округу. Заробітну плату для бурмістра та його заступника визначав комісар округу, а для лавників – магістрат. Її виплати мали покриватися за рахунок міського бюджету [381].

До компетенції магістрату належало управління майном міста, його доходами та видатками, проведення детальної інвентаризації міського майна, ухвалення бюджету міста і внесення до нього необхідних змін, встановлення на користь міста податків та виплат, управління фінансами міста, будівництво та утримання міських доріг, мостів, вулиць, площ, садів і парків;

створення та утримання міських комунікаційних елементів, системи водопостачання та каналізації, а також забезпечення міста електроенергією; опіка над матеріально незабезпеченим населенням, створення та утримання благодійних закладів; лікарень та санітарних установ, охорона суспільного здоров'я; створення та утримання міської бійні, торгових зал та ярмарків; підтримання місцевої торгівлі, промислу та ремесел, створення кредитних інституцій; піклування справами суспільної освіти, створення та утримання шкіл, бібліотек, музеїв, театрів та ін.; репрезентація міста, ведення переговорів від його імені з владою та приватними особами; встановлення службових посад і їх оплата; ухвалення штату міських працівників; позивання до суду та відповідальність перед ним у справах міста; призначення та звільнення міських працівників і нагляд за їх діяльністю; складення звітів для контрольної влади з усіх функцій магістрату; виконання обов'язкових устав та розпоряджень польської влади. Ці питання вирішувалися на засіданні магістрату, яке було правомірним, якщо на ньому присутня більша частина його представників. Постанови магістрату приймалися більшістю голосів. У разі, якщо результати голосування були рівними, вирішальний голос належав керівнику засідання.

Керівником магістрату та його представником був бурмістр (див. дод. А). Саме він керував на засіданні магістрату, а також готував та виконував його рішення. Бурмістр міг відстрочити рішення магістрату протягом двох тижнів від часу його прийняття, якщо воно могло завдати шкоди місту. Рішення магістрату, підписане бурмістром, вважалося правомірним, якщо протягом двох тижнів з дня його прийняття не було заперечень наглядової (контрольної) влади. За відсутності бурмістра його права й обов'язки передавалися заступнику [381].

Діловодство в магістраті здійснювалося польською мовою, щоправда, у вказаному вище законі зазначалося, що місцеві мови є рівноправними з польською [381]. Так, 25 червня 1919 р. магістрат видав довідку українською

мовою Грицю Смолярчуку, яка засвідчувала, що він до цього часу перебував на службі в Луцькій міській пожежній команді [110, арк. 16]. У 1924 р. постановою Ради міністрів «Про державну мову та мову управління державних органів влади та самоврядування» остаточно визначено, що польська мова є мовою ведення діловодства у всій Речі Посполитій. Цим документом дозволялося у Волинському воєводстві приймати заяви від громадян русинською (українською) мовою [402].

Наглядову владу над містами в першій інстанції здійснював повітовий комісар, а в другій інстанції – комісар округу. До компетенції наглядової влади належало затвердження рішень щодо міського бюджету та податків, а також затвердження посад та штату магістрату і їх заробітної плати. Наглядова влада могла доповнювати структуру доходів та видатків міста. Якщо місто не виконувало або неналежно виконувало свої господарські обов'язки та фінансові зобов'язання, то наглядова влада могла втрутитися у врегулювання економічної ситуації в місті. Магістрат міг бути розформований за рішенням генерального комісара східних земель, а також за умови відставки влади, яка його призначала [381].

28 травня 1919 р. розпорядженням генерального комісара східних земель визначено засади проведення тимчасових виборів до міських рад. Луцька міська рада відповідно до кількості населення міста мала складатися із 24 радних (депутатів). Чинне виборче право до тимчасових міських рад мали всі мешканці міської гміни, яким виповнилося 21 рік та які проживали на її території не менше 10 місяців. Не мали виборчого права представники органів наглядової влади, а саме місцеві комісари округу, повіту чи міста, урядовці нижчих рангів та військові, що перебували на службі. Бути обраними до міської ради могли особи, незалежно від статі, які мали чинне виборче право і могли ним користуватися. Кандидатом у депутати могла бути особа, яка досягнула 25-річного віку та уміла читати й писати будь-якою мовою. Голосування здійснювалося на засадах рівності, таємності та

пропорційності до виборчих норм. Тимчасові міські ради, обрані на підставі цього документа, мали діяти до 1 липня 1922 р. Регулювання виборів до тимчасових міських рад здійснювалося розпорядженнями генерального комісара [380].

Наступним кроком до формування нормативно-правових засад діяльності міської гміни, міської ради та магістрату стало розпорядження генерального комісара східних земель від 14 серпня 1919 р. «Закон про міське самоврядування» [382]. Згідно з його положеннями до складу міської ради входили радники та члени магістрату. Кількість радників визначалася пропорційно до чисельності міських жителів. Оскільки Луцьк 1919 р. входив до категорії міст із кількістю жителів від 5 тис. до 25 тис. осіб, до міської ради входило 24 радних. Зі збільшення кількості населення до 24 радних приєднувалося ще по одному за кожні 2 тис. осіб від 25 тис. мешканців міста [382]. Так, у Луцьку в 1929 р. склад міської ради налічував 31 особу [123, арк. 10].

Радники та їх заступники обирались на три роки. Якщо радний вступав у правові комерційні відносини із гміною (міська гміна – територіальна одиниця самоврядування, що виступала як публічно-правова особа) як підприємець чи постачальник, на час виконання взятих на себе комерційних зобов'язань свої функції в міській раді він виконувати не міг. Радний, який протягом п'яти місяців був відсутнім на засіданнях без поважних причин, втрачав свій мандат. Радний не міг займати оплачуваної міської посади. Якщо міський посадовець обирався до ради, то на час каденції він мав відмовитися від своєї посади.

Міська рада була представницьким органом міської гміни. До компетенції міської ради входили такі питання: встановлення засад управління та способу існування гмінного майна і всіх закладів чи інституцій, які перебувають у її управлінні; надбання та розбудова нерухомості, збільшення майна гміни, прийняття на користь громади

дарувань, отримання позик; ухвалення міського бюджету; встановлення на користь гміни податків, інших надходжень та натуральних повинностей; представлення урядові висновків щодо впровадження на користь міста промислових монополій і ввізних оплат; встановлення міських посад та ухвалення штату магістрату; встановлення тарифу для міських перевізників; ухвалення тарифів на речі найпершої потреби; надання почесного міського громадянства; питання в справі зміни кордонів міської гміни, затвердження плану її забудови; ухвалення статутів для власного функціонування та діяльності комісій магістрату; визначення складу магістрату [382].

На засіданнях міської ради головував бурмістр чи його заступник, однак у випадку розгляду скарг на магістрат чи його працівників, головував спеціально обраний радник. Засідання відбувалося не менш як раз на місяць, за винятком періоду літнього відпочинку. Засідання міської ради були відкритими. Окрім випадків, коли розглядалися питання бюджету і розрахунків, більшістю голосів рада могла ухвалити рішення про закриті засідання.

У випадках, коли розглядалися питання, які стосувалися радного або його родини, обранець позбавлявся права бути присутнім та голосувати. Радний зобов'язувався бути присутнім на засіданнях міської ради. За один пропуск без поважної причини стягувався штраф у розмірі від 5 до 50 марок, за відсутність на наступному засіданні стягнення могло сягнути 100 марок.

Для правомірності рішень, ухвалених міською радою, потрібна була присутність щонайменше половини радних. Кожне засідання мало супроводжуватися складенням протоколу. Міська рада зобов'язувалася протягом трьох днів оприлюднювати свої рішення (окрім таємних засідань) та протягом 10 днів – передавати до наглядових владних структур. Обов'язкового затвердження наглядовою владою потребували питання, які стосувалися матеріальних цінностей гміни, міського бюджету, податків та повинностей, встановлення тарифів на міський транспорт та товари

найпершої потреби, надання почесного міського громадянства [382]. Копії протоколів засідань міської ради відсилались до Об'єднання польських міст та Волинського воєводського управління [123, арк. 208–209].

До складу магістрату входили бурмістр, його заступник та лавники. Бурмістр та його заступник утворювали президію магістрату. Кількість лавників установлювала міська рада. Проте їх кількість не повинна була перевищувати 10 % кількості радних. Члени магістрату отримували сталу (встановлену міською радою напередодні обранням складу магістрату на три роки) платню з міського бюджету. Ними могли стати й особи з пасивним виборчим правом до міської ради. Президія магістрату зобов'язувалася вміти читати та писати польською мовою [382].

Магістрат був виконавчим органом міської гміни. До компетенції магістрату згідно з «Законом про міське самоврядування» від 14 серпня 1919 р. належало: виконання постанов міської ради; управління міським майном і проведення його інвентаризації; підтримка міських підприємств, які перебували в управлінні магістрату, та нагляд над підприємствами, що мали власне управління; складання проектів міського бюджету та його представлення міській раді; управління доходами та видатками гміни; представлення прав гміни в суді; звітування перед міською радою та наглядовою владою.

Бурмістр був керівником магістрату та його представником. До його безпосередніх обов'язків належало призначення і контроль за діяльністю міських чиновників. Бурмістр мав право дисциплінарних покарань, таких як попередження, догана та штраф до 100 марок. Переведення на нижчу посаду чи звільнення міського службовця здійснювалося рішенням магістрату за поданням бурмістра [382].

Вибори складу магістрату проводилися на першому організаційному засіданні міської ради. Засідання скликалося бурмістром у визначені наглядовою владою терміни. До виборчої комісії входили голова,

наймолодший та найстарший із радних. Перед початком виборів зачитувалися 38, 39 та 41 пункти закону від 14 серпня 1919 р., де були вказані умови, за яких результати виборів мають бути затверджені контрольною владою. Про дотримання такої процедури свідчить протокол засідання Луцької міської ради від 8 квітня 1930 р., під час якого на посаду бурмістра було обрано Т. Оловінського [125, арк. 94]. Голосування здійснювалося виданими кожному члену ради картками. Наймолодший член ради за алфавітним порядком запрошував радних проголосувати через вкидання до урни бюлетеня з іменем кандидата на відповідну посаду. По закінченню голосування голова засідання ради підраховував результати. Кількість бюлетенів мала збігатися з кількістю присутніх радних. Якщо при першому голосуванні ніхто не отримував більшості голосів, проводилося повторне голосування, якщо ж і воно не визначало членів магістрату, тоді голосували за двох кандидатів, що отримали під час попередніх голосувань найбільше голосів. Обраний кандидат давав публічну згоду на виконання делегованих обов'язків, якщо ж він не був присутнім на засіданні, подавалася письмова згода.

Голосування при виборі лавників магістрату здійснювалося на основі списку кандидатів, підписаному не менш як 1/8 загальної кількості радних. Відповідно до встановленої процедури складали протокол засідання з підписами всіх членів виборчої комісії [442].

Результати виборів президії магістрату затверджувала наглядова влада. У разі їх відхилення організовували нові вибори. Якщо радні не подавали на затвердження наглядової влади відповідних кандидатур, призначалася тимчасова президія, яка виконувала свої обов'язки до того часу, поки радні не оберуть нових кандидатів. У випадку, коли міська рада не могла сформувати президію упродовж визначеного терміну, склад президії магістрату призначала наглядова влада терміном на один рік.

Новопризначений бурмістр та його заступник перед початком виконання своїх обов'язків складали присягу владі першої інстанції [382].

Отже, слід зазначити, що діяльність представницьких органів міського самоврядування повністю контролювалася державними органами влади і на рівні прийняття принципів для життя міста рішень, і під час обрання керівництва виконавчого органу міської ради – президії магістрату в особі бурмістра та його заступників.

Від 1 липня 1924 р. у зв'язку із виведенням Луцька з повітового підпорядкування контрольною інстанцією луцької влади став воєвода [476, s. 10]. Посаду бурмістра було замінено. Тепер воєводський адміністративний центр очолював президент міста. Першим президентом Луцька став Болеслав Зелінський. Слід зазначити, що в документах другої половини 1920-х рр. та початку 1930-х рр. частіше трапляється назва керівника міста – бурмістр, натомість із другої половини 1930-х рр. – президент міста.

У штаті магістрату станом на липень 1919 р. були бурмістр, його заступник, лавники та працівники відділів – усього 109 осіб. Витрати на них щомісячно становили 51 370 марок [107, арк. 61–64]. Магістрат розміщувався у будинку по вул. Домініканській, 44, який винаймали в пані І. Садковської [107, арк. 110], згодом місцем його розташування стала Домініканська, 36 [114, арк. 33] (див. дод. Б).

23 березня 1933 р. була прийнята постанова Ради міністрів Другої Речі Посполитої «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» [400]. Згідно з її положеннями, самоврядування стало допоміжною інституцією для здійснення політики державної влади [301, s. 31]. У містах розпорядчим органом визнавалася міська рада, а виконавчим – міське управління, яке до того часу мало назву магістрат. Здійснювався поділ на професійних та непрофесійних учасників самоврядування. Зміни, зокрема, стосувалися збільшення кількості радних. У Луцьку кількість обранців до

міської ради збільшилася до 32 осіб. Число радних було сталим. Ними могли стати лише громадяни Польщі. Окрім того, продовжилася каденція депутатів міської ради до п'яти років. До сфери діяльності міської ради входило: вибір членів міського управління та спеціальних комісій, ухвалення правил проведення засідань ради, встановлення кількості міських службовців та їх заробітної плати, ухвалення статуту для їх роботи; ухвалення рішень щодо міської нерухомості; розгляд питань про позики для міста; встановлення тарифу на комунальні послуги; зміна назв вулиць та площ міста, подання пропозицій щодо зміни його кордонів [400].

Керівником міського управління – президентом міста – міг стати польський громадянин з освітою принаймні польської професійної школи гімназійного типу. Окрім того, він уже не мав вирішального голосу на засіданнях міської ради. До справ, які вирішувало міське управління, входили: підготовка всіх справ, які розглядалися в міській раді; встановлення плану виконання бюджету; ухвалення правил для регулювання власної діяльності; встановлення тарифів за користування міськими підприємствами та закладами, транспортом; встановлення методів виконання рішень міської ради щодо міської нерухомості, створення чи реорганізації закладів та підприємств; розгляд та затвердження всіх угод, укладених на публічних аукціонах; вирішення питань щодо потреби незапланованих видатків із бюджету міста [400].

Постанова розширювала коло повноважень контрольної влади над органами самоврядування, зокрема й у містах, яка затверджувала вибори президента міста, завіряла рішення міської ради та магістрату, мала право розформувати як міську раду, так і міське управління. В Луцьку такі функції виконував воєвода. Він вирішував питання, які не входили до компетенції міської ради та магістрату [400].

Засідання магістрату зазвичай відбувалося щочетверга, надзвичайне засідання скликалося бурмістром чи його заступником. На звичайному

засіданні були присутні бурмістр, його заступник, усі лавники, а також міський інженер, міський лікар та ветеринар, податковий інспектор, директор канцелярії та юрист [117, арк. 717–717].

Порядок діяльності магістрату затверджували і міська рада та магістрат, і воєвода. Так, у 1923 р. магістрат ухвалив проект організації Луцького магістрату, який був розроблений К. Валігурським. Відповідно до нього, при магістраті діяло п'ять відділів та три спеціальні реферати, що в майбутньому, з розвитком міста, мали бути перетворені на самостійні відділи. Таким чином, магістрат складався з таких відділів: загальних справ, податкового, фінансового, господарського, відділу реєстрації руху населення; і рефератів: оренди та міських доходів, санітарного й будівельного. На чолі відділів та рефератів стояли або один із лавників магістрату або ж фаховий працівник [117, арк. 150–151].

1934 р. згідно з «Правилами про внутрішню організацію і сфери діяльності міського управління Луцька» до складу міського управління (магістрату) входили такі відділи (з підвідділами): загальний (організаційний, статистичний, правничий, господарський, освіти і культури, інспекції та контролю); адміністративний (загальноадміністративний, карно-процесуальний, військовий, реєстрації та руху населення); фінансовий відділ (господарсько-фінансовий, інвентаризації міського майна, рахунково-касовий, податковий); опіки та публічного здоров'я (суспільної опіки та здоров'я, ветеринарний); технічний (загальнотехнічний, регуляційно-вимірювальний, будівництва, доріг, мостів та каналів) [134, арк. 1–12]. Того ж року було ухвалено «Інструкції та положення для роботи міської ради», за якими міська рада не повинна була приймати рішення, які б не були попередньо підготовлені чи узгоджені з магістратом [135, арк. 6]. Правила діяльності магістрату, ухвалені на засіданні 11 травня 1938 р., своїм першим реченням визначали, що представницьким та виконавчим органом у місті Луцьку є міське управління [141, арк. 265].

Разом зі становленням органів польської влади та самоврядування в Луцьку відбувалася організація правоохоронної системи. У червні–липні 1919 р. було утворено Луцьку комунальну поліцію. Вона розміщувалася по вул. Кредитній і складалася з адміністративного, судово-кримінального, санітарного, резервного відділів та відділу прописки. В цей час місто було поділене на три поліцейські райони, а з вересня 1919 р. – на чотири. Окрім забезпечення правопорядку в місті, поліція здійснювала санітарний нагляд за вулицями та громадськими закладами, контролювала реєстрацію транспортних засобів, облік коней та торгівлю ними, надання різного роду статистичної інформації місцевій владі [245, с. 85–91].

Державний статус поліція на Волині, зокрема і в Луцьку, отримала у грудні 1920 р., коли було створено Волинське окружне управління поліції [245, с. 119]. Воно охоплювало територію дев'яти повітів, та розташовувалось в Луцьку на вул. Т. Костюшка 106 [29, арк. 1; 245, с. 180]. Волинське окружне управління поліції складалось із адміністративного та господарського відділів, школи для рядового складу державної поліції в Острозі, управління слідчої поліції та резервного правоохоронного підрозділу [245, с. 182]. Луцьке повітове управління державної поліції розміщувалося на перехресті Шосейної та Красненської вулиць, згодом по вул. Королеви Ядвіги, 27. На межі 1920–1921 рр. у ньому працювало 260 правоохоронців, 24 з яких – безпосередньо в поліцейському управлінні [245, с. 187].

Місцевими поліційними органами були комісаріати. У Луцьку до липня 1921 р. їх було два, в них працювало 59 осіб. Згодом у місті діяв один комісаріат поліції, розташований по вул. Покровській, 6, у ньому працювало 77 рядових службовців [245, с. 192]. Окрім того, в місті існували слідче управління при окружному управлінні поліції міста Луцька та слідча експозитура в Луцьку [245, с. 203].

Особливе місце в структурі державної поліції займала поліція політична. Так, у місті розміщувалися Луцьке окружне управління політичної поліції, що нагромаджувало інформацію щодо державної безпеки, здійснювало облік особових карток злочинців, досліджувало статистику політичних злочинів, організовувало заходи щодо їх переслідування [245, с. 225]. Політична поліція в Луцьку була ліквідована в 1926 р. [245, с. 237].

Утвердження в Луцьку та на Волині польської цивільної адміністрації зумовило перехід судової системи під контроль Міністерства юстиції. Судову гілку влади міжвоєнної Польщі складали суди різних типів: мирові (від 1929 р. – гродські), окружні та апеляційні. У Луцьку як воєводському центрі функціонував окружний суд, що впродовж усього міжвоєнного періоду розміщувався в колишньому монастирі тринітаріїв на вул. Ягеллонській, 24. Апеляційною інстанцією на його рішення був тимчасовий апеляційний суд східних земель у Варшаві, а після його ліквідації, 1 липня 1922 р. – Люблінський апеляційний суд. Зазначимо, що в одному приміщенні з Луцьким окружним судом розміщувався Рівненський окружний суд [246, с. 38].

У Луцьку функціонував і мировий суд, який розміщувався на вул. Ягеллонській, 107. Станом на 1926 р. до його особового складу входили чотири судді, секретар, два старших та два молодших канцеляристи. Луцький окружний суд у середині 1920-х рр. очолював С. Белжинський, який мав двох заступників – Л. Барановського та Б. Влодека. Штат суду складався із 14 суддів, трьох слідчих суддів, писаря, присяжного перекладача, скарбника, бухгалтера, трьох секретарів, архівіста, судового пристава, 10 підсекретарів, п'яти стажерів, 23 старших канцеляристів, 35 молодших канцеляристів та 19 візних [336, с. 34–36]. У суді розглядалися цивільні та кримінальні справи, а також провадження щодо прокомуністичного та українського націоналістичного руху [246, с. 39].

У 1920-х рр. у Луцьку функціонували військово-польовий та спеціальний суди, їхня діяльність характеризувалася скороченою процедурою розгляду справ, унеможливленням подання апеляції, суворими вироками [246, с. 40].

Складовою частиною правоохоронної системи центру Волинського воєводства були органи прокуратури, які функціонували при окружному суді. Вони виконували обвинувальну, представницьку та контрольну функції. Службовці прокуратури підпорядковувалися прокурорам Люблінського апеляційного суду [245, с. 40]. Луцьку прокуратуру в середині 1920-х рр. очолював Б. Стейнман. Крім того, там працювали підпрокурори: А. Борковський, В. Струменський та Ф. Новосельський; секретар Ю. Вядровський, троє старших та шестеро молодших канцеляристів, а також двоє візних [336, с. 35–36]. Під наглядом Луцької прокуратури перебували також поліція та місцева в'язниця. Працівники прокуратури перевіряли правомірність перебування осіб у в'язниці, умови їх утримання. Так, 5 лютого 1937 р. 15 в'язнів Луцької тюрми звернулися до прокурора Луцького окружного суду під час службової перевірки. Вони скаржилися на погане лікування, побиття тюремною охороною, несправедливе дисциплінарне покарання, просили зміни запобіжного заходу, пришвидшення розгляду справи. У Луцьку в'язниця як елемент правоохоронної системи створена одночасно із судовими органами в 1919 р. Вона розміщувалася на вул. Бригіток, 6 [246, с. 40]. Приміщення Луцької в'язниці мало три поверхи. Крім того, тюремний комплекс включав лазню, пральню, стайню та кузню. Там же розташовувалося помешкання начальника тюрми, інспектора, двох старших охоронців та казарми для 20-ти неодружених охоронців. При в'язниці функціонувала школа та бібліотека. У 1921 р. Луцька в'язниця максимально могла вмістити 350 в'язнів, у 1932 р. – уже до 455 [246, с. 41].

Обов'язковим елементом у системі охорони міста є пожежна безпека. У пожежній частині міжвоєнного Луцька в 1923 р. працювало 13 осіб. Її керівником був В. Меснер [116, арк. 52].(див. дод. В)

У Луцьку як воєводському центрі розташовувалися різні державні та самоврядні установи й інституції, серед них, зокрема, фінансова і ремісничка палати, управління пошти та телеграфу, дирекція громадських робіт, земельне управління та ін. [336, s. 44; 153] (див. дод. Г)

Підсумовуючи викладений вище матеріал, зазначимо, що становлення польської влади на Волині та Луцьку проходило в три етапи: перший – від весни 1919 р. до осені 1920 р. – супроводжувався вступом польських військ та встановленням військового і адміністративного контролю над містом; другий – осінь 1920 р.–зима 1921 р. – перехідний, коли у Луцьку створюються цивільні органи влади, адміністративно місто перебувало у складі Волинського округу; та третій – лютий 1921 р. – створення Волинського воєводства з центром у Луцьку. Саме з цього часу в місті остаточно запровадилася система цивільної влади Другої Речі Посполитої.

У цей період у Луцьку існували магістрат та міська рада як органи самоврядування, які контролювалися з боку польської адміністрації в особах воєводи та старости. У своїй діяльності вони керувалися такими нормативними актами: постановами щодо міського самоврядування генерального комісара східних земель 1919 р., постановою Ради міністрів Другої Речі Посполитої «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» від 1933 р., а також регіональними правилами та інструкціями для функціонування міської ради та управління.

Охарактеризувавши нормативно-правові засади функціонування міського самоврядування Луцька, із 1933 р. простежується звуження його компетенції на фоні посилення контролюючих та управлінських функцій органів державної влади.

Протягом міжвоєнного періоду в Луцьку зосереджувалися воєводські, повітові та міські органи судочинства й поліції, пожежної безпеки, різні державні установи та інституції.

2.2. Політичні партії та громадські організації

Громадсько-політичне життя міжвоєнного Луцька представлене розгалуженою організаційною структурою і вирізняється національними та соціальними особливостями. Цьому сприяв воєводський статус міста, у якому зосереджувалося суспільно-політичне життя всієї Волині та багатонаціональний міський уклад. Кожна із соціальних та національних груп активно відстоювала свої економічні, політичні та культурні права.

Громадські організації Луцька були різні за формою (партії, товариства, союзи, адміністративні самоврядні утворення), метою (політичні, економічні, національні, культурні, добродійні), а також характером діяльності (легальні та нелегальні).

Серед різноманіття форм та напрямів громадсько-політичної активності домінуючим принципом організаційного гуртування була національна ознака. Найпомітніших успіхів у цьому досягла єврейська спільнота. Єврейська громада через свої культурно-релігійні особливості мала замкнутий характер й утворила власну адміністративну одиницю – Луцьку єврейську релігійну гміну. Управління гміни поза релігійною сферою здійснювало управління майном гміни, наглядало за діяльністю добродійних та релігійних організацій, мало право встановлювати та стягувати податки з її членів тощо [340, s. 175].

Керівними органами єврейської релігійної гміни були рада та правління. Уперше вибори до Луцької єврейської релігійної гміни відбулися в 1928 р. До ради увійшло 15 осіб. Її головою було обрано підприємця К. Фришберга. За соціальним статусом члени ради були здебільшого представниками середніх та дрібних власників. Так, 10 із 15 членів Луцької

єврейської релігійної гміни були пов'язані з ремісництвом, торгівлею, дрібною власністю. Зауважимо, що членство в раді гміни для багатьох єврейських підприємців мало й суто практичне значення, оскільки гміна, окрім релігійних функцій, розв'язувала важливі господарські питання. Наприклад, у раді вирішували, кому передати підряд на ремонт сакральних об'єктів, яким способом і хто мав здійснювати закупівлю муки для випікання маці, кому надати право постачання кошерного м'яса тощо. Ці питання часто ставали предметом гострих дискусій на засіданнях гмінної ради [187, с. 308].

Правління єврейської релігійної гміни обирали члени громади на чотирирічний термін. У 1936 р. до правління Луцької релігійної гміни входили: К. Фрижберг, З. Цукернік, Л. Бергер, Ю. Житін, А. Шапіро, І. Айбіндер, В. Шнайдер, Д. Лендер, М. Графман, Х. Кришталко, М. Ваксман, С. Вібірт [37, арк. 4].

Луцька єврейська релігійна гміна мала у своєму розпорядженні приміщення гмінного управління, синагогу, цвинтар із земельною ділянкою, лікарню, дві дерев'яні та дві муровані будівлі, два охоронні пункти, притулок для осіб похилого віку, ритуальну лазню, чотири магазини. У 1936 р. її нерухомість оцінювалася в 188 500 злотих [37, арк. 10].

Доходи релігійної гміни склалися із грошових внесків її членів, різних оплат (за метрики, ритуальний забій худоби, цвинтарні послуги) та прибутків від діяльності єврейської лікарні, притулку для літніх людей. У 1931 р. доходи єврейської релігійної гміни в Луцьку становили 70 156,05 злотих [157, арк. 11].

Серед єврейських політичних організацій, що діяли в Луцьку в 1919–1939 рр., переважали сіоністські та соціалістичні. Луцьке відділення Сіоністської організації в Польщі розпочало свою діяльність у 1926 р. Його метою було об'єднання євреїв для відбудови та розвитку Палестини [101, арк. 21]. Значну популярність у місті мав Польський

загальноєврейський робітничий союз («Бунд»). Він об'єднував довкола себе незаможні верстви єврейської громади, головним завданням яких була боротьба з «капіталізмом та привілейованими класами» [101, арк. 22]. На засадах дотримання релігійних та національних єврейських традицій у Луцьку діяли Центральна організація євреїв-ортодоксів у Польщі та Сіоністська єврейська релігійна організація ортодоксів у Польщі «Мізрахі» («Духовний центр») [83, арк. 1–4].

Євреї брали активну участь в управлінні містом та були широко представлені в органах луцького міського самоврядування. У виборах до міської ради 1927 р. євреї отримали 20 мандатів із 27 можливих [97, арк. 7]. Зауважимо, що їхня кількість у міській раді Луцька в наступні роки зменшувалася, що пояснюється впливом польської влади на громадське життя та місцеве самоврядування міста.

Єврейська спільнота гостро реагувала на політичні події в країні та Європі. Прикладом цього може слугувати організація 27 березня 1933 р. в приміщенні синагоги Луцька та будинку спортивного клубу «Гасмоней» загального віча єврейської громадськості. Учасники зібрання виступили із протестом проти гітлерівської агресії щодо євреїв у Німеччині [412, s. 5]. У знак засудження антисемітизму 30 червня 1936 р. в Луцьку всі єврейські крамниці та підприємства на дві години припинили роботу [262, с. 5].

У Луцьку міжвоєнного періоду існували різні громадські об'єднання євреїв. Пріоритетним напрямом діяльності єврейської громади була культурно-освітня діяльність. У місті активно функціонували товариства: «Тарбут» («Культура»), «Культур-ліга», «Свобода», луцьке відділення Об'єднання єврейських шкіл у Польщі, Товариство допомоги єврейським студентам. Члени товариств зосереджували свою діяльність на розвитку єврейської культури та мови, створенні шкіл, вечірніх курсів, читалень, наданні матеріальної допомоги своїм однодумцям [101, арк. 23–27].

Релігійною освітою бідних дітей та єврейських сиріт від 1930 р. опікувалося товариство «Галмуд-Тора» [90, арк. 1–4; 160].

У Луцьку існувало кілька добродійних організацій. Серед них «Бет Лехем» («Дім хліба»), «Лінас Хацедек» («Доступний нічліг») та Товариство опіки над єврейськими сиротами [101, арк. 27]. Поширення ідей здорового способу життя, а також надання медичної та матеріальної допомоги євреям було метою діяльності Єврейського товариства охорони здоров'я [77, арк. 40].

У зв'язку з високою еміграційною активністю єврейського населення протягом усього міжвоєнного періоду в Луцьку діяло Палестинське еміграційне товариство. Основним завданням його діяльності була підтримка еміграції євреїв до Палестини, надання охочим виїхати матеріальної та юридичної підтримки, забезпечення потрібною інформацією та допомога в оформленні необхідних документів. Значна увага приділялася також попередній теоретичній та практичній підготовці майбутніх палестинських поселенців. Для них організовували спеціальні курси, лекції та заняття з практичної підготовки [27, арк. 43–47].

Оскільки майже вся міська промисловість, торгівля та ремесло зосереджувалися в руках євреїв, то саме вони організовували різні економічні об'єднання, як-от: Союз орендарів міста Луцька, Луцький окружний союз єврейських ремісників [101, арк. 31], Союз купців, Союз дрібних купців-євреїв [101, арк. 32], Єврейський цех об'єднаних ремісників [101, арк. 36], Професійний союз виробників одягу [101, арк. 35].

Протягом міжвоєнного періоду польська влада докладала всіляких зусиль для зменшення впливу євреїв на усі сфери життя суспільства. Серед польського населення поширювались антиєврейські настрої. Польський уряд намагався всіляко обмежувати діяльність євреїв. Про це свідчать закони щодо обмеження кількості євреїв у навчальних закладах, зменшення обсягів ритуального забою худоби, введення для євреїв обов'язкового недільного

відпочинку, проведення політики зміцнення державного сектору в економіці. Всі ці фактори негативно вплинули на господарську діяльність євреїв [187, с. 88–112].

Польська влада дуже обережно ставилася до єврейських організацій військового та скаутського спрямування. Вона не допускала їх самостійного існування. Єврейські скаутські організації були підконтрольні Польському скаутському союзу, спортивні – Державному управлінню фізичного виховання та військової підготовки [272, арк. 3–4]. Серед скаутських організацій єврейської молоді, що не потрапили під критику польської влади, був і Союз Трумпельдора, реєстрації якого на місцях нічого не перешкоджало, за винятком того, аби в їх статутах було чітко зазначено спосіб контролю державною владою та органами освіти [272, арк. 19].

Однією із цілей влади була дерусифікація волинських міст. Оскільки для євреїв, що жили на Волині до 1914 р., російська мова була не тільки засобом спілкування, а й мовою культури. Прикладом може слугувати той факт, що самодіяльні єврейські театри свої спектаклі ставили російською мовою. Єврейські купці, не володіючи ані українською, ані польською мовами, спілкувалися зі своїми клієнтами російською. У 1934 р. кореспондент газети «Wołyń» писав: «Коли це скінчиться? Серед єврейської громадськості нашого міста є досить значна група, яка вважає, що її рідною мовою є російська, та використовує її показово публічно..., навіть у магазинах (і то поважних купців) персонал звертається до покупців російською мовою..., єврейська гміна мала видати відповідні відозви, однак про це і не йдеться» [414, s. 8].

Другим негласним джерелом конфліктів між єврейським населенням і польським державним апаратом була справа міського самоврядування. Польська влада мала намір «європеїзувати» волинські міста й містечка, проводила програму широких міських інвестицій, фінансування яких лежало на плечах платників податків, переважно євреїв. У перші міжвоєнні роки ця

проблема не відігравала істотної ролі, оскільки в органи міського самоврядування призначали осіб, що підтримували польську владу. З часом, після виборів 1927 р., міські ради стали ареною польсько-єврейських суперечок [250, с. 65].

Незважаючи на те, що євреї становили більшість населення Луцька, вирішальну роль у житті міста відігравали поляки, і їхній вплив посилювався до кінця міжвоєнного періоду.

У місті існували різноманітні польські громадські організації: політичні, економічні, культурні, освітні, філантропічні, релігійні. У 1923 р. розпочало діяльність Товариство «Польський дім» [82, арк. 1–4], що об'єднувало польські організації всієї Волині. Засновниками товариства були: В. Білецький, Т. Двораковський, Е. Ясінський, В. Нинковський, А. Очесальський, А. Станевич, П. Тушинський, К. Валігурський, П. Вижиковський [26, арк. 2–5]. Відповідно до статуту, Товариство займалося будівництвом та управлінням будинками, що служили потребам об'єднаних організацій та культурному розвитку Луцька; утриманням зал для зібрань та концертів, театральних вистав, кінопоказів, фізичного виховання, шкільної зали, приміщень для організації бібліотек, світлиць, пересувних виставок, музеїв, ресторанів, кав'ярень і т. п.; організацією бібліотеки, читальні, світлиці, господи і т. п.; створенням збірок, вистав, забав, лотерей для отримання коштів для будівництва власного приміщення; співпрацею з іншими інституціями та установами, організаціями у виконанні цілей товариства; здійснення популяризації будь-якої діяльності, що була покликана на піднесення духовної та матеріальної культури населення в місті та околицях. Товариство було юридичною особою. Її членами могли стати громадські організації, органи самоврядування, фізичні особи від 18 років. Владою товариства були загальне зібрання, управління та ревізійна комісія [68, арк. 2–4].

Однією з найактивніших громадських організацій у Луцьку була «Польська шкільна матиця». Товариство створювало та утримувало освітні заклади, організовувало громадські читальні, бібліотеки, книгарні, курси, проводило лекції, вистави, книжкові виставки, наукові покази, конференції, освітні зібрання, поширювало підручники, шкільні часописи, наукові, педагогічні та популярні видання. Товариство надавало стипендії та наукову допомогу [24, 4–14].

У Луцьку активно діяли добродійні організації, такі як Товариство громадської праці жінок [76, арк. 1–10], відділення Польського Червоного Хреста [423, с. 9], Луцьке римо-католицьке товариство добродійності [25, арк. 5–9].

Впливовою політичною організацією в міжвоєнний період був Безпартійний блок співпраці з урядом, що мав на меті підтримку політики тогочасного польського уряду та ідеології Ю. Пілсудського. За своїм складом вона була багатонаціональною і складалася з поляків, українців та євреїв, що підтримували діяльність польської влади [90, арк. 3]. Саме цей блок найуспішніше виступав у виборах до міської ради Луцька [93, арк. 73]. «Табір Великої Польщі», що його створив Р. Дмовський у грудні 1926 р., не мав власного осередку в Луцьку, однак під впливом його польських націоналістичних ідей перебували Військово-гімнастичне товариство «Сокіл», Товариство польської молоді, «Польська шкільна матиця». Невелику кількість прихильників у Луцьку мали Польська соціалістична партія, Польські народні партії «П'яст» та «Визволення». У 1930-х рр. активізувала роботу клерикальна організація «Католицька акція», що мала на меті перебудову суспільства на церковних засадах [96, арк. 6–9].

У Луцьку існували і кілька польських військових громадських організацій, що мали певний вплив на політичне життя регіону. Серед них Союз офіцерів резерву, Союз легіоністів, Союз військових інвалідів [327, с. 104–105].

Зазначимо, що поляки користувалися пріоритетним правом щодо популяризації своїх громадсько-політичних поглядів та культурних традицій. Наприкінці 1931 р. в Луцьку виходило 12 польських періодичних видань, три єврейських, а українці, росіяни, німці та караїми видавали по одному [89, арк. 128].

У міжвоєнний період більшість населення Волині становили саме українці, що проживали переважно в сільській місцевості. Луцьк стає головним осередком діяльності української громадськості. Тут діяли такі організації, як Луцька повітова «Просвіта», Товариство імені Лесі Українки [101, арк. 3], Товариство імені Петра Могили [104, арк. 1]. Ці організації вимагали від польської влади вільного вживання української мови у сфері суспільно-політичного, господарського та культурного життя; розвитку національного шкільництва та демократизації народної освіти; свободи слова, преси, віросповідань; вільного доступу українського народу до надбань національної та світової культури [235, с. 92].

Луцька повітова «Просвіта» була створена у 1918 р. Організація мала такі секції: культурно-просвітню, музично-драматичну, бібліотечну та організаційну, фізкультурну, художню, національних танців. Члени «Просвіти» створили також Бюро правничих порад та Бюро праці [267, с. 87]. За визначенням польської влади, члени «Просвіти» «пропагували сепаратистські настрої» [101, арк. 2; 300, к. 4]. У 1926 р. в Луцьку було заарештовано 10 осіб, що навчалися на кооперативних курсах Луцької повітової «Просвіти» [269, арк. 38]. 16 грудня 1932 р. рішенням волинського воєводи Луцьку повітову «Просвіту» було ліквідовано [234, с. 48].

Осередком українського громадського життя Луцька став клуб «Рідна хата», відкриття якого відбулося 11 травня 1927 р. В його приміщенні була зала на 200 осіб, сцена, бібліотечна кімната, два ресторани та кімната для дирекції [169, арк. 8; 260, с. 2]. 9 травня 1931 р. тут відбулося засідання Українського парламентського представництва Волині під керівництвом

Петра Певного. У його роботі взяли участь послы та сенатори П. Певний, М. Маслов, С. Скрипник, Е. Богуславський, І. Гловацький, М. Бура, В. Серафимович, М. Тележинський. Засідання мало на меті сформувавши пропозиції до Сейму та Сенату Польщі про розвиток українського культурно-освітнього руху. На засіданні звучали доповіді щодо українського питання в Польщі, польської конституції, політики, аграрної справи, самоуправління, кооперації, культури, освіти та церкви [369, s. 1]. Воєвода Генріх Юзевський називав «Рідну хату» найнадійнішою інституцією української громадськості у містах [299, k. 18].

Поштовхом до політичної самоорганізації українців стали парламентські вибори 1922 р. На відміну від Галичини, де українці бойкотували вибори, нечисленна українська інтелігенція в рамках Блоку національних меншин утворила автономний Український виборчий комітет Волині, Холмщини і Полісся (УНВК). Одним із його активних діячів серед спільноти Луцька був Самійло Підгірський, що працював на посаді помічника адвоката Луцького окружного суду, та став послом до Сейму. В результаті виборів жоден польський кандидат не пройшов до парламенту. Послы-волиняни створили в Сеймі Українську парламентську репрезентацію (УПР) [196, с. 615–616]. На початку своєї діяльності УПР була настроєна на співпрацю з польською владою, намагаючись лояльністю отримати від уряду Польщі поступки на користь українців. Тодішній прем'єр-міністр В. Сікорський пообіцяв голові УПР А. Васильчуку підтримку у соціально-економічній та культурній сферах для українців. Після невиконання обіцянки УПР перейшли в опозицію. Як єдина фракція, вона існувала недовго. Під впливом перегрупувань, які відбулися серед політичних партій Західної України, вона розпалася в 1923 р. [191, с. 175]

Серед українських політичних організацій, що діяли в Луцьку в міжвоєнний період, були Українське національно-демократичне об'єднання

(УНДО), Українське селянсько-робітниче об'єднання («Сельроб», з 1928 р. – «Сельроб-Єдність»), Волинське українське об'єднання (ВУО).

Повітовий комітет УНДО в Луцьку створений 29 липня 1928 р., його головою було обрано В. Островського [84, арк. 18]. Перший же організаційний осередок УНДО постав у Львові 1925 р. Метою об'єднання було консолідувати українське населення та підготувати його до здобуття незалежності Української держави [90, арк. 8]. Радянську Україну УНДО розглядало як перехідний етап на шляху до утворення повноцінної української державності. На початку своєї діяльності ця партія заявила про невизнання окупації західноукраїнських земель Польщею, виступила із закликами до утворення єдиного фронту пригноблених народів – українців, білорусів, литовців для возз'єднання зі своїми землями. Визнаючи право приватної власності на землю, партія заявляла про необхідність проведення аграрної реформи з передачею землі селянам без викупу [194, с. 28].

УНДО проводило свою діяльність в напрямі українізації початкової школи, відкриття приватних українських середніх та професійних шкіл. Значну увагу об'єднання приділяло церковним справам, зокрема стало ініціатором створення українських церковних братств. Чимало сил партія докладала для антиалкогольної пропаганди, для цього завдання було створено спеціальне товариство «Відродження» [194, с. 29].

Інтереси УНДО відстоювалися на сторінках тижневика «Громада», потім – «Українська громада», що з 1926 р. виходив у Луцьку. Засновником видання був Михайло Черкаський [84, арк. 18–19]. Польська влада часто конфісковувала номери цієї газети. В конфіскованій польською владою українській газеті «Громада» за 21 березня 1926 р. було розміщено статтю «Все одне і теж», яка містила такі тези: «Коли не погодитися в чому-небудь з поляком – називатися більшовиком, коли читати українську, навіть гетьманську газету, що виходить таки в Польщі і перейшла найдокладнішу цензуру – називається ширити “комуністичну бібулу”, коли домагання

поліпшення плати називають більшовизмом;... то зі зростом свідомості збільшується відпорність і протест проти зазіхання польського шовінізму проглотити наш народ, особливо на північно-західних землях» [269, арк. 38]. Незважаючи на конфіскацію тиражів «Громади», її примірники вдавалося розсилати, хоча і з затримкою [269, арк. 40]. У 1928 р. було конфісковано один із номерів часопису «Громада» за розміщення у ньому двох статей: «Трошки правди про волинські стосунки» та «Кінець чи початок». Окрім того, луцький повітовий староста вимагав від окружного прокурора арешту редактора С. Вишневського.

У першій статті було написано, зокрема, таке: «Є дві польські думки про Волинь, польські демократи признають, що це українська земля і поговорюють часом (як треба!) про автономію; замотелічені ендеки, маніяки польської великодержавності “од моржа до моржа”, переконують, що це корінно-польський край і всіми силами пруть до якнайтіснішого “зесполеня” Волині з рештою Польщі. Але як одні так і другі підкреслюють – що Польща не може обійтися “без кресів” і з цього випливає – однакове їхнє відношення до автохтонного населення “кресів”, отже Волині, яке стараються замаскувати, а яке вилазить на кожнім кроці, як шило з мішка».

У статті «Кінець чи початок» кореспондент «Громади» І. Кедрин характеризує політичну кризу в Польщі другої половини 1920-х рр. : «Криза йде далі й захоплює щораз ширші кола та сягає щораз глибше. Руїна державної господарки довела польську валюту до упадку (доляр вже 10 злотих), росте нужда, кріпшає в масах безробітних невдоволення та озлоблення. Множаться голоси про можливість диктаторських замахів то “фашистів”, то військових, не сплять теж комуністи, підсилювані щедрою рукою Москви. Тут і питання нових виборів стає щораз голосніше...Серед таких відносин перед усіма українцями стоїть одна вимога: мерщій об’єднуватись, щоби у всякому випадкові наші сусіди мали до діла з одним суцільним і одностайним українським народом» [30, арк. 3].

Серед прихильників УНДО були невеликі групи місцевої інтелігенції, частина православних священників і заможного селянства. Важливу роль УНДО відіграло у створенні мережі українських кооперативів на території воєводства [188]. У Луцьку під впливом УНДО перебувало кооперативне товариство «Сільський господар», створене 1928 р. [84, арк. 19] Члени «Сільського господаря» займалися поширенням сільськогосподарських знань, давали поради щодо обробітку землі, утримування худоби, насіння, добрив, машин, лікування худоби, проведення робіт із меліорації та комасації, допомагали плантаторам цукрових буряків у підписанні контрактів з цукроварнями, а плантаторам хмелю у контрактах на продаж їх продукції, надавали юридичні консультації в різних справах, пов'язаних із сільським господарством, дбали про кредитування сільських господарів. Членський внесок товариства становив 1 злотий на рік. Керували ним В. Островський, Л. Кобилянський, О. Ковалевський, П. Настенко, В. Наврата, М. Столярчук, С. Вишневський [28, арк. 32].

З кінця 1920-х рр. діяльність УНДО загальмувалася, причиною чого стали внутрішньопартійні незгоди та міжпартійна боротьба. Непорозуміння виникли між членами редколегії «Української громади» з приводу статусу часопису. Його видавець М. Черкавський намагався повернути йому статус незалежного від впливів УНДО видання. Головний редактор В. Островський не приймав їх позиції. Внаслідок цього газета почала виходити нерегулярно, а редакція заборгувала друкарні значну суму. І лише після того, як УНДО усунуло з редакції своїх опонентів, налагодився регулярний випуск видання [194, с. 30].

На початку 1930-х рр. партія змінила свою тактику. У зв'язку з колективізацією, голодомором та репресіями в Радянській Україні УНДО відмовилося від своєї радянофільської позиції і виступило за нормалізацію українсько-польських стосунків, за угоду з польським урядом [194, с. 29]. У 1935 р. УНДО підписало з ним угоду, що передбачала повну лояльність до

польської державності. Натомість представники польського уряду пообіцяли задовольнити низку українських вимог політичного та економічного характеру. Однак спроби поміркованих українських і польських політиків перевести польсько-українські відносини у річище конструктивного діалогу та співпраці не мали успіху. Внаслідок підписання угоди та часткової зміни ідеологічних поглядів значна частина прихильників УНДО залишає організацію, що, зокрема, послабило і її вплив на Волині [188, с. 206–207].

Свій повітовий комітет у Луцьку мало і Українське селянсько-робітничє об'єднання. Основною ціллю його діяльності було створення української соціалістичної держави і передача селянам землі без викупу [85, арк. 62–63]. Польська влада відносила цю організацію до комуністичного руху [90, арк. 11].

У вересні 1928 р. у Луцьку відбулися організаційні збори «Сельробу-Єдності» (зміна назви після розколу в партії). Свою діяльність (збори, наради, конференції) партія проводила переважно в сільській місцевості [194, с. 27].

Зауважимо, що в Луцьку сельробівці не мали багато прихильників. Про це свідчать результати виборів до Сейму в 1930 р. Тоді в Луцьку за кандидатів до польського Сейму від «Сельроб-Єдності» проголосувало лише 1,1 %. Для порівняння, у місті Олиці за її представників віддали свої голоси понад 46 % виборців [87, арк. 17]. За активну революційну роботу польський уряд у вересні 1932 р. заборонив діяльність «Сельробу» [194, с. 28].

Проурядовою українською партією, створеною за підтримки воєводи Г. Юзевського, було Волинське українське об'єднання. Установчі збори цієї партії відбулися 26 червня 1931 р. у клубі «Рідна хата». Головою ВУО обрано П. Певного. Метою об'єднання була консолідація українських громадських сил, які лояльно ставилися до Польської держави, та піднесення національної свідомості українського населення Волині [14, с. 51; 15, с. 100; 193, с. 27–28]. Свої ідеї ВУО поширювало через газету «Українська нива» [90, арк. 10].

Слід відзначити, що очоливши ВУО, П. Певний проявив себе плідним публіцистом. У тижневику «Українська нива» він друкує статті під рубрикою «На теми дня», у яких торкається проблем політичного, громадського та духовного життя українців Волині («Про українську справу», «В колах приятелів Москви»). Ці ж питання піднімаються і в статтях М. Черкавського («Облудна манія», «Україна без українців»), О. Ковалевського («Совдепія на самоході Сталіна», «Совітський Аракчєєв»), П. Крижанівського («Хуртовина зі сходу», «Не наш») [235, с. 91–95].

П. Певний визначив ВУО як «об'єднання творчих сил української нації», а мету діяльності об'єднання вбачав у «створенні соборної самостійної держави шляхом об'єднання українських земель». Одночасно ВУО дотримувалося тактики проурядової політики, підтримуючи діяльність воєводи Г. Юзевського. Завдяки поміркованим поглядам багато членів ВУО входило до польських урядових установ, через які вони і здійснювали свою політику [193, с. 29].

У політичному плані члени ВУО були прихильниками Безпартійного блоку співпраці з урядом [193, с. 47]. На перше місце у своїй практичній діяльності ВУО ставило культурно-освітні проблеми, які намагалося розв'язати через створення «Просвітянських хат» та хорів ВУО. «Просвітянські хати» розповсюджували українські книги, шкільні підручники, газети, журнали, створювали книгарні, бібліотеки, аматорські гуртки, оркестри, влаштовували освітні конференції, літературні вечори. Часто вони виступали організаторами проведення курсів української мови для неписьменного та малописьменного населення Волині, різних фахових курсів [14, с. 51]. Якщо в селах діяли «Просвітянські хати», то в містах ВУО створювало «Рідні хати» [193, с. 91].

30–31 березня 1935 р. у Луцьку проходив з'їзд ВУО, на якому були присутні 500 представників від усіх повітів воєводства та 150 гостей. У роботі з'їзду брав участь волинський воєвода Г. Юзевський. З'їзд прийняв

політичну декларацію, в якій було сформульовано основні пункти ідеології ВУО. Одним з основних завдань своєї діяльності члени ВУО визначили співпрацю у створенні спільних державних установ із поляками, які мешкали на Волині [193, с. 48]. Волинський воєвода Г. Юзевський у 1933 р. у своєму звіті зазначав, що ВУО було реальною силою у вирішенні проблеми поєднання українського життя з польською державністю [299, к. 22].

Великим досягненням ВУО було створення різноманітних товариств та об'єднань, які мали вплив на політичне, економічне й культурно-освітнє життя Волині. Серед них – Союз жінок-українок громадської праці, Волинське українське театральне товариство, Комітет допомоги безробітним, Волинське об'єднання праці, Український кредитовий банк, Громадський фонд позичок, Товариство імені митрополита Петра Могили [14, с. 51]. Даючи оцінку діяльності ВУО, волинські дослідники М. Кучерепа та Р. Давидюк зазначають, що діяльність ВУО охоплювала всі сторони українського життя, об'єднувала українців із різними інтересами, однак, незважаючи на очевидні успіхи на ниві українського національного, релігійного, культурного життя, ВУО в цей період сприяло польській політиці – не допустити політичного об'єднання українців різних регіонів, насамперед Волині й Галичини. Тому діяльність ВУО мала провінційний, локальний характер [14, с. 55; 193, с. 26]. Історик І. Скакальська стверджує, що «з одного боку ВУО стала новим напрямком співпраці поляків та українців, легальною формою боротьби останніх за свої права. З іншого, ця організація була політичною базою воєводи Г. Юзевського, елементом його “волинської політики” та об'єктивно сприяла порушенню єдності українського національного руху, чим завдала йому відчутної шкоди» [253, с. 28–29].

Після смерті Ю. Пілсудського ВУО обрало діяльність, спрямовану на власний, більш незалежний від польської влади розвиток. У червні 1936 р. з посади голови ВУО було усунуто П. Певного, його місце зайняв

С. Тимошенко. У цей час члени ВУО почали активніше працювати над розв'язанням українських проблем [193, с. 53]. З початку 1937 р. газета «Українська нива» була перейменована на «Волинське слово». Пропольські тенденції в публікаціях газети послабилися [193, с. 56].

Від кінця 1930-х рр. ідеї польсько-української співпраці замінюються асиміляційними. Волинський воєвода А. Гауке-Новак 1939 р. у своїй «Інструкції повітовим старостам про проведення політики Польської Держави щодо до Волині» вказує, що «націоналістичний процес у суспільстві, окреслений назвою “український”, став ворожим символом для Польщі». Воєвода радить уникати використання терміна «українці», а вживати слова «русини» чи «православні» [96, арк. 3].

В українській пресі міжвоєнного періоду можна натрапити на тези щодо становища українців у Польщі. Наприклад, І. Кедрин на сторінках газети «Діло» в 1939 р. підкреслював, що честь українського народу піддається образам як у громадських місцях, так і на офіційному рівні, навіть із трибуни польського Сейму [273, арк. 16].

Певні зрушення в національному житті спостерігаємо і посеред німецької громади міста. Протягом першої половини 1920-х рр. було оновлено Луцьку євангелічно-лютеранську кірху. У 1927 р. поруч з нею було споруджено пасторський будинок та одноповерхову будівлю школи [185, с. 165]. Луцькі німці підтримували зв'язки з представниками інших німецьких осередків Другої Речі Посполитої. Як результат, 1926 р. в місті було засновано Луцький кредитний банк, керований познанською німецькою інтелігенцією. Незалежно від підтримуваних зовнішніх контактів, характер існування німецької меншини Луцька був замкнутий [250, с. 67]. Як і у випадку з євреями, польська влада намагалася нейтралізувати впливи місцевих німців на економічне та суспільно-політичне життя міста. Досить часто влада вдавалася до прямих заборон. Показовим з цього погляду був учинок воєводи А. Гауке-Новака, який депортував за межі Волинського

воєводства пастора А. Кляйндинста, позбавивши його громадянства, що стало наслідком його активної політики із захисту німецькомовного шкільництва. Пастор оскаржив такі дії у Міністерстві внутрішніх справ. Із відповідними запитами виступила протестантська церква в Польщі та посол Німеччини в Польщі. Проте воєвода відмовив послові, а міністерство узаконило його рішення. У подальшому воєводська влада відмовила у поновленні концесій пасторів на викладання в парафіяльних школах. У 1939 р. польська влада в Луцьку відмовила у виданні посвідчення лояльності німецькому вчителю Вальдемару Фьорстеру, що фактично було заборонаю діяльності. Такі заходи означали процес повної ліквідації наприкінці 1938–1939 рр. німецького шкільництва на Волині [228, с. 227; 288, к. 82].

Луцька чеська громада об'єднувалася навколо товариства «Чеська матиця шкільна», що було створене в Луцьку в жовтні 1923 р. До складу його управління входили: президент В. Меснер, його заступник В. Лічка, секретар Ю. Альбрехт та скарбник Г. Терновець. Товариство налічувало близько 2 000 чехів з усієї Волині [101, арк. 17; 404, s. 56]. З 1936 р. на кошти товариства видавався чеськомовний тижневик «Krajanské listy», редактором якого був Йозеф Фойтік. З 1937-го до 1939 р. в Луцьку виходить «Родинний календар волинських чехів». З вересня 1938 р. луцькі чехи видають двотижневик для дітей «České kvítko» [284, с. 79–81].

Громадська діяльність росіян у Луцьку в цей період була зосереджена навколо кількох національних організацій. Серед них – відділ Російського товариства добродійності в Польщі. Мета товариства полягала в наданні моральної та матеріальної підтримки для забезпечення культурно-освітніх і юридичних потреб громадян російської національності. Від 1923 р. в Луцьку діяв відділ Російського комітету опіки над емігрантами в Польщі, яким керували Т. Пронін, К. Бонч-Богдановський, О. Довженко, М. Елберт. Того ж року в місті відкрито Російську бібліотеку [101, арк. 19]. У Луцьку росіяни не

здійснювали активної політичної діяльності, на відміну від Рівного, де діяли Російське народне об'єднання та російські монархісти [162, арк. 268].

Окремо слід згадати про те, що у міжвоєнному Луцьку існувала одна з п'яти караїмських громад Польщі та Литви. В 1939 р. вона налічувала 60 осіб [276, с. 193]. Караїми ставилися до польської влади доволі прихильно. У 1938 р. луцькі караїми прийняли рішення добровільно оподаткувати себе на один рік для підтримки обороноздатності країни [276, с. 115]. 1920–1930-ті рр. стали розквітом караїмської культури, про що свідчить, зокрема, діяльність О. Мардковича, караїмського письменника та громадського діяча. Впродовж 1930–1939 рр. у власному видавництві в Луцьку він надрукував 16 видань, 11 із них караїмською мовою. Видавався також альманах «Голос караїма» [276, с. 115; 276, с. 123].

Менш численні національні меншини не мали значного впливу на громадське життя міста і були погано організовані.

Окрім легальних громадських організацій, у Луцьку були і нелегальні. Серед них Комуністична партія Західної України (КПЗУ) та Організація українських націоналістів (ОУН).

Перші комуністичні осередки на Волині повстали наприкінці 1921-го – на початку 1922 р.. Згодом вони об'єдналися в окружну організацію. Окрім Луцька вони діяли в Ковелі, Рожищі, Торчині, Голобах, Локачах та інших населених пунктах Волині. Діяльність волинських комуністів координувалася та фінансувалася Закордонним відділом Центрального комітету Комуністичної партії більшовиків України («Закордоту») [245, с. 286]. Одним із завдань «Закордоту» було створення потужної мережі революційних трійок з метою організації диверсійно-підбивних загонів для проведення дестабілізаційної діяльності на Волині [245, с. 287]. Результатом переслідування з боку польської влади такої діяльності були гучні судові справи. Так у січні 1923 р. в Луцьку відбувся суд над 73 особами, звинуваченими в належності до «Закордоту» [245, с. 290]. 23 травня 1927 р. в

Луцьку розпочався ще один судовий процес проти 60-ти членів КПЗУ [245, с. 308].

Волинська партійна організація КПЗУ організаційно була оформлена в 1925 р. і складалася з чотирьох окружних: Луцької, Ковельської, Кременецької, Сарненської [222, с. 14]. На початку 1930 р. Волинська партійна організація КПЗУ об'єднувала Луцьку, Ковельську, Горохівську, Любомльську, Рівненську, Кременецьку, Дубнівську, Здолбунівську та Костопільську повітові організації. Луцька складалася із двох міських і трьох районних організацій [222, с. 14]. З травня 1930 р. секретарем Волинського окружного осередку був Степан Бойко [222, с. 19].

У грудні 1934 р. в Луцьку проходила окружна конференція КПЗУ. На ній було обговорено плани проведення першотравневих свят, які мали перетворитися в масові антифашистські демонстрації під лозунгами: «Геть із імперіалістичною війною і нападом на Радянський Союз!», «Хай живе Радянський Союз – батьківщина трудящих усього світу!». На конференції було прийнято рішення про видання підпільного друкованого органу «Червона Волинь». Редактором газети був затверджений Н. М. Поліщук. Того ж місяця вийшов її перший номер [222, с. 20].

У 1935 р. в Луцьку перебували окружний та міські комітети КПЗУ, діяв міський комітет Союзу комуністичної молоді та міській комітет Міжнародної організації допомоги революціонерам. До міського партійного комітету КПЗУ входили: Ш. Мамет, Н. Коцюба, Ю. Шнайдер, А. Цукер, К. Бергер, А. Дінер; до міського комітету Союзу комуністичної молоді – І. Зільберман, Ф. Вакс, А. Вакс; до міського комітету Міжнародної організації допомоги революціонерам – Ц. Равіч, Г. Фітер, М. Феян, З. Кох [103, арк. 8].

Серед форм політичної діяльності комуністів були поширення листівок та відозв в яких популяризувалися досягнення радянської України [222, с. 20; 226, с. 216], організація та керівництво страйковим рухом робітників [222, с. 15]. Особливо активними вони були під час відзначення Днів

солідарності трудящих. Так, 1930 р. під час першотравневої демонстрації в Луцьку прихильники комуністичного руху з прапорами та піснями пройшли по центральній вулиці міста. Серед гасел на транспарантах були заклики: «Геть руки від Радянського Союзу!», «Хай живе робітничо-селянський уряд!». У результаті сутички з кінною поліцією було арештовано 21 демонстранта [222, с. 20; 206, с. 111]. Восени 1930 р. польська влада заарештувала на Волині 175 осіб, серед них і С. Бойка, що згодом загинув у в'язниці [222, с. 20].

Судові процеси над комуністами не припинялись й упродовж 1930-х рр. Так, 10 грудня 1932 р. вироком окружного суду в Луцьку за комуністичну діяльність на території Ковельського повіту на різні терміни від одного до восьми років засуджено 61 особу.

Упродовж 19 лютого – 14 квітня 1934 р. тривав один із найбільш резонансних судових процесів – так званий «Луцький процес 56-ти», більш відомий у радянській історіографії як «Луцький процес 57-ми». П'ятдесят сьомим підсудним символічно виступав загиблий у 1930 р. секретар окружного комітету КПЗУ С. Бойко. Серед 56 підсудних 29 були українцями, 20 – євреями, сім – поляками. У листопаді 1935 р. окружний суд Луцька виніс вирок і засудив за комуністичну діяльність на різні терміни ув'язнення 52 особи. Судові переслідування комуністів тривали до початку війни. У березні 1939 р. державна поліція Волинського воєводства скерувала до суду ще 54 особи. Підставою стало звинувачення у приналежності до КПЗУ [205, с. 63; 174, с. 69; 226, 239; 240, с. 28; 245, с. 291].

Український націоналістичний рух активізує свою діяльність у Луцьку від кінця 1920-х рр. із створенням Кошової команди української скаутської організації «Пласт», до якої входило 12 куренів зорганізованих у Луцькому повіті. Серед її членів був Іван Скопюк, який став лідером націоналістичного руху у Луцьку [94, 35 зв]. У 1932 р. з ініціативи Іван Скопюка та Володимира Гайдюка було організовано Луцьку повітову команду молодіжної організації

ОУН – «Юнак» (І. Скопюк – провідник, В. Гайдюк – секретар, Б. Бахов – скарбник). Восени того ж року І. Скопюк стає повітовим комендантом ОУН, керує роботою представництв у повіті.

Діяльність ОУН у Луцьку, з моменту свого організаційного становлення, перебувала під пильним переслідуванням правоохоронних органів, про що свідчать гучні арешти 1932–1933 рр. 5 листопада 1932 р. вироком окружного суду в Луцьку за приналежність до ОУН до однорічного ув'язнення покарано вісім осіб, у тому числі й племінника Лесі Українки – Ю. Косача [246, с. 39]. 11 квітня 1933 р. було заарештовано І. Скопюка, а 20 серпня 1933 р. поліція провела обшуки в найактивніших членів ОУН, серед яких мешканці Луцька: Іван Скопюк, Микола Скопюк, Віталіс Рафальський, Михайло Олейнік, Борис Бахов, Володимир Гайдюк, Галина Хілевська, Олександр Куц, Григорій Талімончук-Федоров, Володимир Телеглов, Аркадій Сало, Ян Мацик. Під час обшуку в В. Гайдюка було знайдено копіювальний апарат, а в І. Скопюка – записну книжку з контактами осіб із повіту, воєводства та інших регіонів Польщі. І. Скопюк та О. Куц були доправлені до Станіславова де їх і було осуджено [94, арк. 37]. В. Гайдюку, І. Скопюку та К. Петронюку було винесено вирок: 13, 10 та 12 років ув'язнення [94, арк. 48].

У повіті члени ОУН організовували «п'ятірки» та «трійки». Кілька «трійок» складала район, яким керували районні коменданти. До «трійки» ОУН, що була організована в Луцьку, входили: М. Скопюк, С. Авдієнко, Б. Бахов, В. Гайдюк, В. Пукса, О. Пукса, І. Шевчук та один невідомий. Повітовій команді ОУН у Луцьку підпорядковувалися шість районів: Лаврів, Романів, Боголюби, Милуші, Ківерці та Шепель [94, арк. 38–39].

До Луцької повітової команди ОУН входили: комендант І. Скопюк, бойово-розвідувальний референт К. Петрунчик із Ківерець, референт розподілення В. Рафальський з Іванич. Луцька міська команда ОУН була

представлена М. Скопюком, І. Скопюком, С. Авдієнком, Б. Баховим, В. Пуксою, В. Гайдюком, І. Шевчуком [94, арк. 39 зв.].

Виступи ОУН на території Луцького повіту мали мирний характер: поширення листівок із відозвами ОУН, вивішування плакатів з антипольським змістом та таблиць про перейменування вулиць на честь українських видатних осіб. Членами ОУН у повіті були молоді люди від 18 до 35 років [94, арк. 41–42].

ОУН поширювала свої ідеї через такі видання: «Розбудова нації», «Український націоналіст», «Бюлетень крайової езекутиви ОУН», «Сурма». Часопис «Сурма» в Луцьку отримували Михайло Савицький – керівник книгарні «Нива», Олександр Ковалевський – директор Українбанку, Григорій Степура – адвокат [94, арк. 43].

Ідеологію ОУН активно поширювали серед учнів Української гімназії Луцька. Так, 9 травня 1933 р. О. Куц продавав в Українській гімназії поштівки ОУН по 25 грошів кожна. Отримані кошти він відправив до Львова [94, арк. 43 зв.]. У листопаді О Куца було затримано у зв'язку з причетністю до діяльності ОУН та відіслано на суд до Станіславова. В травні 1934 р. після звільнення він повернувся до Луцька і продовжив свою діяльність [94, арк. 49]. Проте, на початку 1936 р. він вже був звинувачений у здійсненні замаху на волинського воєводу Г. Юзевського. Рішенням Луцького окружного суду його засудили до дев'яти років, згодом термін скоротили до шести років ув'язнення [95, арк. 4–8].

У зв'язку із арештом І. Скопюка, обов'язки координатора націоналістичного підпілля у 1935 р. перейшли до Михайла Чигрина із Жидичина. До повітової езекутиви ОУН у Луцьку, крім М. Чигрина, входили К. Швець, М. Скопюк, Т. Золонович [94, арк. 40].

У другій половині 1930-х рр., попри активні переслідування владою, ОУН продовжувала свою діяльність вишукуючи доступні форми і методи.

Отже, громадсько-політичне життя Луцька міжвоєнного періоду представлено діяльністю різноманітних організацій. Найвпливовішу роль у суспільно-політичному житті міста відігравали поляки. Унаслідок державної підтримки та панівного представництва в органах влади й самоврядування громадсько-політичне життя цієї громади представлено найповніше. Зазначимо, що в Луцьку в 1920–1930-х рр. діяли і нелегальні політичні організації, серед них КПЗУ та ОУН.

Висновки до розділу 2

Становлення польських органів влади та самоврядування в Луцьку розпочалося в середині травня 1919 р. Остаточну їх структуру було сформовано в 1921 р. Упродовж цього періоду адміністративно Луцьк підпорядковувався Цивільному управлінню східних земель, Цивільному управлінню східних земель та Подільського фронту, Управлінню прифронтових та етапних територій, а з 1921 р. – Волинському воєводському управлінню. Упродовж 1919–1921 р. Луцьк змінив свій статус із повітового на воєводський центр.

У місті зосереджувалися Волинське воєводське управління та Луцьке повітове староство. Органи луцького міського самоврядування склалися із міської ради та магістрату, що з 1933 р. отримав назву міського управління. На чолі міста стояв бурмістр, а з 1924 р. – президент міста. Їх діяльність була визначена розпорядженнями щодо міського самоврядування генерального комісара східних земель 1919 р., постановою Ради міністрів Другої Речі Посполитої «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» від 1933 р., а також регіональними правилами й інструкціями для функціонування міської ради та управління.

Громадсько-політичне життя Луцька в 1919–1939 рр. було представлено широким спектром політичних та громадських організацій. Особлива роль належала національно-культурним об'єднанням, які

презентували польську, українську, єврейську, російську, чеську, караїмську громади міста. Завдяки створенню різного роду громадських організацій – політичних партій, товариств, професійних союзів, кожна з етнічних та соціальних груп Луцька відстоювала свої політичні, економічні та культурні права, зберігала власні традиції. Серед особливих адміністративних формувань у місті була Луцька єврейська релігійна гміна. Її управління керувало громадським, економічним та культурним життям єврейської громади.

Зазначимо, що найвпливовішу роль у громадсько-політичному житті Луцька відігравали поляки, які мали державну підтримку та домінували в органах влади й самоврядування.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

3.1. Етносоціальні та демографічні процеси

Входження Луцька до складу Польської держави та надання йому статусу воєводського центру помітно вплинуло на характер демографічних та етносоціальних процесів у місті. Аналіз даних двох загальнопольських переписів населення 1921-го та 1931 рр. та проміжної офіційної статистики засвідчують значні зміни національного складу Луцька та помітний вплив на ці тенденції міграційних процесів.

Що стосується даних переписів, то відразу обумовимо, що і тогочасні, і сучасні дослідники піддають сумнівам їх достовірність. На них впливала ціла низка факторів: цілеспрямована фальсифікація польської влади задля збільшення кількості польського населення; проблема репатріантів із території радянської України (оскільки одні ще не встигли повернутися після війни, інші – боячись депортації, уникали перепису населення); технічні труднощі: недостатня фахова підготовка комісарів-переписувачів, неналежний організаційний рівень перепису; складність у визначенні різниці між національністю та громадянством у самих респондентів, що пов'язано із процесом формування нації та національної свідомості; у 1921 р. під час перепису використовувалось поняття «віросповідання», у 1931 р. – «рідна мова», а не «національність», що ускладнює можливість етнічної ідентифікації населення Луцька та аналізу отриманих статистичних даних. Проте, незважаючи на недосконалість та неточність цих переписів, вони дозволяють відстежити загальні тенденції кількісних та структурних змін, що в нашому випадку досить важливо [195, с. 98–99]

Отже, згідно офіційних переписів населення чисельність мешканців Луцька в 1921 р. становила 21 157 осіб, у т. ч. 10 045 чоловіків (47 %) та 11 112 жінок (53 %) [355, с. 30]. У 1931 р. чисельність лучан збільшилася до

35 554 осіб, натомість гендерне співвідношення майже не змінилося: 16 938 чоловіків (48 %), 18 616 жінок (52 %) [306, s. 27].

За віковою структурою у 1921-му та 1931 рр. у Луцьку налічувалося відповідно 10 % та 12 % дітей дошкільного віку, шкільного віку – 24 % та 18 %, осіб похилого віку від 60 років і більше – по 6 % [355, s. 30; 306, s. 44–45]. Працездатне населення, віком від 16 до 59 років, у 1921 р. становило 12 788 осіб (60 %), із них 5 908 чоловіків, 6 880 жінок [355, s. 30]. У 1931 р. кількість працездатного населення міста зросла майже на 10 тис. і становила 22 650 осіб (10 628 чоловіків і 12 022 жінки). Отже, за рахунок позитивних міграційних процесів частка працездатного населення в загальній структурі мешканців міста порівняно із 1921 р. зросла на 4 % [306, s. 44–45].

Загальний приріст населення Луцька у період 1921–1931 рр. був одним із найвищих серед міст східних воєводств Другої Речі Посполитої і становив 68,05 %. В інших воєводських центрах цей показник мав такий вигляд: у Львові – 42,32 %, Тернополі – 15,39 % [207, с. 149]. Найвищим він був і серед міст Волинського воєводства з кількістю населення від 25 тис. до 50 тис. мешканців [310].

Зростання населення Луцька в міжвоєнний період мало кілька причин: природний приріст, приєднання навколишніх територій до міста, політика влади щодо переселення на Волинь польського населення з інших воєводств.

Природний приріст серед мешканців міста до середини 1930-х рр. мав сталу тенденцію до зростання. У 1924 р. цей показник становив 0,7 % [336, s. 177], у 1935 р. – 1,75 %, у 1936 р. – 1,02 %, у 1937 р. – 0,91 %. Значно випереджали темпи природного приросту міграційні припливи. Показники кількості прибулих до міста в другій половині 1930-х рр., у кілька разів вищі: у 1935 р. – 6,65 %, у 1936 р. – 6,7 %, у 1937 р. – 4,25 % [435, s. 2]. Слід зазначити, що в балансі міграційних рухів кількість прибулих удвічі перевищувала кількість осіб, що виїхали з Луцька [152, арк. 25] (див. дод. Д).

Ще одним чинником збільшення населення Луцька стало приєднання в 1930 р. до міста його околиць, а саме: колоній Барбацизни, Лідавки, Красного, сіл Дворця, Яровиці та Красного. Населення новоприєднаних територій становило 7 489 осіб: 3 046 поляків (40,7 %), 1 799 євреїв (24 %), 1 439 українців (19,2 %), 583 росіянина (7,8 %), 395 німців (5,3 %), 212 чехів (2,8 %) та мешканців інших національностей – 15 (0,2 %).

Відповідно до віросповідання, більшість мешканців новоприєднаних околиць були римо-католиками – 3 062 особи, що у відсотковому співвідношенні становили 40,9 %, православних нараховувалося 2 172 особи (29 %), юдеїв – 1 799 осіб (24 %), протестантів – 442 особи (5,9 %) та 14 осіб інших віросповідань (0,2 %) [124, арк. 392].

Густота населення міста у 1930 р. становила 2 443 особи на 1 км². Після приєднання передмість цей показник зменшився до 1 744 осіб на км². Густота населення на приєднаних територіях становила відповідно 851 особу на км² [124, арк. 390–391].

Оскільки, на відміну від національної приналежності, всі офіційні переписи та проміжні статистичні звіти фіксували віросповідання населення, важливим елементом дослідження тенденцій демографічних та етносоціальних процесів у Луцьку 1920–1930-х рр. є аналіз змін саме конфесійної структури лучан. У 1921 р. за віросповіданням структура населення Луцька була такою: юдеї – 14 860 осіб (70 %), римо-католики – 3 331 (16 %), православні – 2 692 (13 %), інші – 274 (1 %) [355, s. 30].

За 10 років співвідношення основних конфесійних груп різко змінюється: питома вага юдеїв зменшується, а римо-католиків – зростає. У 1931 р. юдеї продовжували утримувати чисельну перевагу, проте їхня кількість зросла лише на 17 % і становила 17 366 осіб, відсоткова ж частка зменшилася до 49 %. Чисельність римо-католиків у Луцьку зросла на понад 220 % і становила 10 669 осіб, а відсоткова частка зросла майже вдвічі, до 30 %. Кількість православних зросла на 130 % і становила 6 184 особи,

відсоткова ж частка зросла лише на 4 %, сягнувши загалом 17 %. Мешканців Луцька з іншим віросповіданням нараховувалося 1 327 осіб, а їх частка становила 4 % [306, s. 27].

Отже, за 10 років частка юдеїв у місті зменшилася на 21 %, натомість збільшилася на 14 % частка римо-католиків, на 4 % – православних, на 3 % – представників інших віросповідань. Що стосується зменшення частки євреїв, то основною причиною цього була активна еміграція представників цієї громади за межі Польщі. Зростання майже втричі кількості римо-католиків пояснюється значною міграцією поляків з інших воєводств та приєднанням до міста навколишніх сіл, де проживало чимало осіб польської національності. Збільшення майже вдвічі чисельності православних також зумовлено приєднанням до міста навколишніх сіл, де українці, росіяни та чехи, які себе теж часто ідентифікували як православні, становили майже 30 % жителів.

На початку 1939 р. чисельність мешканців Луцька зросла до 43 371 особи. Римо-католики на той час уже становили понад 36 % усіх мешканців (15 738 осіб) [439, s. 2]. Про темпи зростання цієї громади яскраво свідчать відомості, наведені в додатку Е. Окрім міграції на зростання чисельності римо-католиків впливав також високий природний приріст серед цієї громади. Переважна більшість новоприбулих поляків були молодими, енергійними людьми, які мали значно кращі побутові умови й матеріальне забезпечення, а отже і вищий рівень народжуваності та тривалості життя. На 1 000 жителів римо-католицького віросповідання на Волині в 1930 р. припадало щорічно 15,6 одружених, 56,6 народжених та 20,2 померлих. Натуральний приріст серед поляків становив 36,4 особи. Серед православних ці показники були значно нижчими і становили відповідно 10,8 одружених, 46,0 народжених і 26,0 померлих осіб. Натуральний приріст, у свою чергу, становив 30 осіб на кожен тисячу православних мешканців. Показники щодо юдеїв порівняно з римо-католиками були майже вдвічі нижчими: одружених

юдеїв на 1 000 мешканців було 8,4 особи, народжених – 24,4 особи, померлих – 9,9 особи, натуральний приріст становив відповідно 14,5 осіб [54, арк. 42; 278, с. 90].

Відзначимо, що природний приріст римо-католиків був значно вищим, ніж в інших конфесійних громадах по всій Польщі. Так, протягом 1931–1935 рр. частка римо-католиків у структурі загального приросту населення Польщі становила 66 %, православних – 16 %, греко-католиків – 10 %, юдеїв – 7 %, протестантів – 1 % [337, с. 45].

Причини зменшення частки юдеїв серед жителів міжвоєнного Луцька з 70 % у 1921 р. до 43 % у 1939 р. [355, с. 30; 439, с. 2] слід шукати як у масовій еміграції, до якої підштовхувало погіршення соціально-економічного становища юдейської громади, так і в особливостях польської державної політики щодо національних меншин. Польський уряд намагався всіляко обмежити вплив євреїв на суспільне та господарське життя. Про це, зокрема, свідчать закони щодо обмеження частки євреїв у навчальних закладах, зменшення обсягів ритуального забою худоби, введення для євреїв обов'язкового недільного відпочинку, проведення політики зміцнення державного сектору в економіці [187, с. 88–112]. Польська влада всіляко сприяла і підтримувала діяльність різного роду організацій, які юридично та фінансово допомагали євреям виїхати за кордон. Часто така еміграція була нелегальною. Еміграція євреїв була одним із важливих механізмів розвантаження міського ринку праці. Одним із перших таких товариств, яке діяло в Луцьку з 1921 р., було Палестинське еміграційне товариство [279, с. 147–148].

Суттєво утруднений, через брак відповідної об'єктивної статистики, аналіз структури населення міжвоєнного Луцька за національним складом. Як уже зазначалося, в даних перепису 1921 р. є інформація і щодо національності, і щодо віросповідання, на відміну від 1931 р., де критеріями перепису населення були конфесійна приналежність та рідна мова

спілкування. Відповідно до перепису населення 1921 р. в місті налічувалося 13 990 євреїв, що становило 66 % загальної кількості мешканців Луцька, 4 613 поляків (22 %), 1 378 білорусів (6 %), 152 німці (1 %) та 1 024 особи інших національностей (5 %) [375, s. 17]. Українців в Луцьку перепис 1921 р. взагалі не зафіксував, що ще раз переконливо засвідчує рівень його об'єктивності. Часткове спростування результатів перепису 1921 р. знаходимо у статистичних даних щодо мешканців Луцька за 1923 р., які фіксують наступну національну структуру міста: 16 629 євреїв (63,5 %), 5 583 поляків (21,3 %), 2 892 русинів (11,0 %), 549 росіян (2,1 %), 305 німців (1,2 %), 195 чехів (0,7 %) та 44 представники інших національностей (0,2 %) [106, арк. 71 зв]. У статистичних даних за 1923 р. зникли білоруси, суттєво зменшилася частка осіб інших національностей, натомість з'явилося 11,0 % «русинів».

У статистичних даних за 1926 р. уже з'являються українці. Серед 28 266 мешканців міста кількість євреїв становила 16 719 осіб (59,15 %), поляків відповідно – 6 662 особи (23,57 %), українців – 3 117 (11,03 %), росіян – 1 114 (3,94 %), німців – 348 (1,23 %), чехів – 240 (0,85 %), караїмів – 49 (0,17 %), інших 17 – (0,06 %) [120, арк. 280].

Погано корелюються із даними 1926 р. результати загальнопольського перепису населення 1931 р., оскільки в них відсутні дані про національність, натомість фігурують лише дані про рідну мову та віросповідання. Суттєві розбіжності даних між релігійною та мовною ознаками, які могли б бути національним ідентифікатором, засвідчують малооб'єктивність такого порівняння. Відповідно до нього в 1931 р. 16 477 мешканців Луцька обрали як свою рідну мову ідиш (46,34 %), 11 326 – польську (31,86 %), 3 296 – українську (9,27 %), 2 284 – російську (6,42 %), 790 – іврит (2,22 %), 813 – німецьку (2,29 %), 454 – чеську (1,28 %), 107 – іншу (0,30 %), щодо семи лучан дані відсутні (0,02 %) [306, s. 29].

Слід також пам'ятати, що на зміну етносоціальної структури населення Луцька окрім внутрішньої міграції поляків на Волинь та зовнішньої еміграції здебільшого євреїв, помітний вплив мало масове повернення демобілізованого та евакуйованого у роки Першої світової війни місцевого цивільного населення та біженців з Росії. У 1920-х рр. на Волинь, зокрема й до Луцька, прибували поляки, євреї та росіяни, громадяни Росії. Росіяни та євреї втікали від революції, часто Польща для них була транзитною державою. Біженці-українці, яких також багато поверталось з Росії, помітного впливу на зміну національного обличчя Луцька не мали, оскільки більшість з них була сільськими мешканцями.

Виразні національні особливості мав характер зайнятості лучан. В органах влади, самоуправління, освітньої сфери працювали здебільшого поляки. Українці, за винятком представників інтелігенції, які працювали в різних громадських організаціях, домінували в сільському господарстві та ремісництві [34, арк. 5]. Більшість євреїв жила з дрібного ремесла та торгівлі (близько 80 %), що відповідало загальнопольським тенденціям. Так, зокрема, у східних воєводствах країни на початку 1930-х рр. із кожних 100 євреїв 80 працювало у сфері торгівлі. На Волині вони були власниками майже 80 % торгових закладів. Чимало з них займалося дрібними промислами – кравецтвом, шинкарством, бляхарством, перукарством, перевезенням людей і товарів у містах тощо. Майже половина волинських лікарів і фармацевтів теж були євреями [187, с. 33]. Євреї складали найбільшу питому вагу в кооперативах. Так, на одного єврея, члена кооперативу, припадало 13 неохоплених кооперативним рухом, тоді як на одного поляка – 30, українця – 101, інших – 60 [13, с. 116]. Відповідно до загальнопольської статистики в 1931 р. 58,7 % юдеїв були зайняті в торгівлі, 21,5 % – у шкільництві та культурній сфері, 21,3 % – в промисловості, 12,1 % – в справі комунікацій, 5,1 % – в домашній службі та 11,9 % – в інших сферах [277, с. 148].

Робітнича верства Луцька в першій половині міжвоєнного двадцятиріччя була представлена здебільшого українцями, хоча до кінця 1930-х рр. у цій сфері підвищилася частка поляків. У 1923 р. серед робітників луцьких підприємств українці становили близько 48 %, поляки – 27 %, євреї – 14 %, чехи – 5 %, росіяни – 4 %, німці – 2 % [99, арк. 39]. Здебільшого ці підприємства належали євреям або чехам [39, арк. 19]. У 1939 р. більшість робітників у Луцьку були поляками – близько 52,2 %, решта – росіянами (19,4 %), українцями (12,4 %), євреями (12,2 %), німцями (2,3 %), чехами (1,5 %). Найбільші приватні промислові підприємства тогочасного Луцька належали євреям [70, арк. 2].

На початках в органах самоврядування і міської влади частка поляків була помітно нижчою. У 1919–1920-х рр. у магістраті міста Луцька працювало 198 осіб, включаючи працівників підприємств, що належали місту. З них 46 % (91 особа) були православними, 23 % (46 осіб) – римо-католиками, 6% (11) – юдеями, 1 % (2 особи) – лютеранами, віросповідання 24 % (48 осіб) залишилося невідомим [113]. Проте уже в першій половині 1920-х рр. ця картина стала швидко змінюватися. Поляків, що приїжджали до Луцька, призначали на посади у сфері управління та освіти. Наслідком такої політики стало те, що в 1936 р. серед працівників магістрату Луцька було 59 % римо-католиків (91 особа), 29 % православних (45 осіб), 7 % юдеїв (11), 1 % греко-католиків (2 особи), та 4 % (6 осіб) із невідомим віросповіданням. За національною ознакою тогочасний склад магістрату був таким: 108 поляків (67 %), 26 українців (16 %), 11 євреїв (7 %), 9 росіян (5 %), 1 чех (1 %), національність шести осіб (4 %) не зазначена. Загалом, частка римо-католиків серед працівників органів міського самоврядування зросла з 1919 р. до 1936 р. на 36 %, а до 1939 р. – на 43 %. Таким чином, у 1939 р. в міському управлінні працювало 105 осіб римо-католицького віросповідання, що становило 66 % усіх міських службовців. Серед них поляків було 112 осіб (71 %) [140, арк. 38–46; 143, арк. 45–52].

Відмітимо незначне представництво в органах луцького самоуправління євреїв, незважаючи на їх значну частку серед мешканців міста. Ще меншим було представництво інших національностей. У 1939 р. в міському управлінні працювало лише по одному представнику таких етнічних груп, як білоруси, чехи та німці [140, арк. 38–46; 143, арк. 45–52].

За гендерною ознакою серед працівників місцевого самоврядування домінували чоловіки, і ця тенденція за двадцять років мало змінилася. Якщо в 1919 р. в магістраті працювало 18 % жінок, то за 20 років їх кількість збільшилася лише до 20 % [113; 143, арк. 45–52].

На відміну від магістрату, де поляки займали всі керівні посади, в міській раді були ширше представлені євреї, проте і тут простежується тенденція швидкого збільшення частки поляків. Так, якщо в 1927 р. євреї становили 74 % радних міської ради, поляки – 22 %, а росіяни – 4 % [97, арк. 7], то в 1934 р. частка поляків серед них зросла до 53 %, євреїв зменшилася до 37 %, інші етнічні групи становили 9 % [93, арк. 57] (див. дод. І).

У структурах органів державної влади ситуація була іншою. Так, у 1925 р. Луцькому повітовому управлінні всі без винятку керівні посади займали римо-католики [52, арк. 1]. До слова, у середині 1930-х рр. більшість учителів луцьких шкіл також були римо-католиками, попри те, що учнями були здебільшого православні та юдеї [51, арк. 19].

Підсумовуючи аналіз етносоціальних процесів у міжвоєнному Луцьку слід констатувати, що вони визначалися політикою державної влади та рівнем економічного розвитку міста. В 1920–1930-х рр. у місті простежувався високий приріст населення (порівняно з іншими воєводськими центрами східного регіону Другої Речі Посполитої). Він зріс завдяки приєднанню до Луцька його околиць і державній політиці переселення на Волинь польського населення з інших частин країни. Під впливом міграційних та демографічних процесів 1920–1930 -х рр. відбулися

суттєві зміни в структурі конфесійної приналежності лучан. Зокрема, простежується найбільше зростання кількості римо-католиків, незначне – православних та значне зменшення частки юдеїв серед мешканців Луцька. Виразні національні ознаки мав характер зайнятості лучан: поляки домінували в органах державної та міської влади, освіті; євреї – в торгівлі та ремісництві; українці, за винятком представників інтелігенції, в – сільському господарстві.

3.2. Економічний розвиток

Характер та динаміка економічного розвитку міжвоєнного Луцька залежали від низки чинників, основними з яких були руйнівні наслідки Першої світової війни, провінційна та відстала структура довоєнного економічного укладу міста, наслідки перехідного періоду. Повоєнна польська економіка переживала складний процес відбудови зруйнованого війною господарства та становлення нового державного господарчого механізму. Насамперед потрібно було інтегрувати різні частини новоутвореної держави, які до того входили до складу Росії, Австро-Угорщини та Пруссії і суттєво відрізнялися рівнем економічного розвитку. Труднощі були пов'язані із необхідністю уніфікувати законодавство, грошову систему, створити єдину транспортну мережу та ринок, урегулювати сферу оподаткування й соціального забезпечення, структуру цін [332, s. 73].

Складне соціально-економічне становище перехідного періоду погіршувалося через перебування Польської держави у стані війни – спочатку із Західноукраїнською Народною Республікою, а пізніше із радянською Росією. На військові потреби до листопада 1919 р. виділялося майже половину державного бюджету, а станом на березень 1920 р. видатки зросли до 60 %. Брак коштів зумовив значний дефіцит бюджету країни, який у 1920 р. загалом становив 91 % [333, s. 61–63].

Характерним явищем того часу була інфляція. Збільшення кількості обігових коштів та знецінення польської марки щодо іноземної валюти призводило до зростання цін. Намагаючись запобігти цьому, влада регламентувала вартість найпотрібніших товарів [333, s. 81]. У Луцьку в лютому 1920 р. магістрат затвердив ціни на продукти найпершої потреби. Так, фунт (приблизно 0,5 кг) хліба, залежно від якості, коштував від 5 до 7 марок, фунт сухарів – 20 марок, фунт солі – 1 марка 75 фенінгів, 10 яєць – 12 марок, коробка сірників – 5 марок, фунт цукерок – 30 марок, фунт краківської ковбаси – 20 марок [112, арк. 58]. Луцький магістрат установив ціни і для ресторанів міста: обід із трьох страв – 17 марок, чашка чаю – 2 марки, склянка пива – 2 марки. У ресторанах також був у продажу міцний алкоголь із 60 % та 80 % вмістом спирту за 4–5 марок відповідно [112, арк. 36]. У цей час щомісячна заробітна плата вчителя звичайної школи становила майже 200 марок [109, арк. 60].

Інфляція та економічна скрута помітно впливали на дохідність та рентабельність комерційних закладів. До прикладу ціни за добу в луцьких готелях, яких у лютому 1920 р. нараховувалося 15, залежно від умов, становили від 2-х до 16 марок [112, арк. 34]. У листопаді цього ж року кількість готелів у місті зменшилась до шести, а вартість номерів у них зросла до 15–50 марок [112, арк. 252].

В умовах повоєнної розрухи гостро стояло питання купівельної спроможності населення та наявності товарів найпершої потреби. У квітні 1919 р. було створено Державне торговельне управління, яке координувало карткову систему купівлі таких товарів, як хліб, цукор, сіль, мило, вугілля, сірники. Торгівля через картки охопила 15 % усього населення країни, і передусім мешканців міст [329, s. 264]. Розповсюдженням регламентованих товарів займалися приватні магазини, кооперативи, а у великих містах – відповідні новостворені самоврядні інституції [333, s. 64]. У Луцьку місцеві підприємці активно намагалися здобути право на продаж продуктів за

картками, тому з цією метою зверталися до магістрату. Серед них: Л. Альтшміль [108, арк. 21], М. Дрогичин [108, арк. 52], Й. Штеренбойм [108, арк. 56], К. Чичетко [108, арк. 57], А. Критюк [108, арк. 79], Ш. Штейнрудь [108, арк. 61], Е. Чижик [108, арк. 62], а також такі кооперативні товариства споживачів, як «Світло» [108, арк. 63] та «Взаємність» [108, арк. 67].

Упродовж 1921 р. в Польщі було ліквідовано державне регулювання цін. На місце регламентованого під час війни господарства повертався вільний ринковий механізм [333, s. 81]. Стабілізації економічного становища сприяло проведення в 1924 р. в Польщі грошової реформи, що запровадила єдину грошову одиницю – злотий, який упродовж 1925–1926 рр. стабілізувався [332, s. 75]. Курс польської марки до золотого становив 1 800 000 до 1 [329, s. 265]. Дефіцит бюджету Польщі вдалося подолати лише в 1928 р. [332, s. 266]

Бюджет Луцька формувався за рахунок численних податків, доходів від комунальних підприємств та власності, оплат з адміністративних послуг, субвенцій та дотацій [321, s. 4] (див. дод. Ж). Попри те, що міський бюджет поволі зростав, його хронічно не вистачало. Так, до прикладу, Луцьке міське управління витрачало на одного мешканця в 1932 р. близько 25,4 злотого на рік, у той час як у Рівному та Ковелі ця сума становила 32,51 та 41,36 злотого відповідно [62, арк. 9]. Дефіцит міського бюджету простежувався майже протягом усього міжвоєнного періоду [114, арк. 5] (див. дод. З), у 1935–1936 рр. він склав 299 160,20 зл. [58, арк. 13].

Бюджет постійно корегувався залежно від поточних потреб і можливостей, тому поруч із запланованим бюджетом фактично завжди існував надзвичайний бюджет (складався із незапланованих у бюджеті видатків чи доходів, які включалися до бюджету протягом фінансового року). З другої половини 1930-х рр. частка надзвичайного бюджету дещо зменшується. У 1935–1936 рр. надзвичайний бюджет становив 161 % від

звичайного, у 1936–1937 рр. – 117 %, у 1937–1938 рр. – 109 %, 1938–1939 рр. – 50 %, у 1939–1940 рр. передбачалося також 50 %. Місто активно використовувало різного роду позики. Так, довготермінові позики, взяті містом, у квітні 1939 р. становили 2 674 441,07 зл., короткотермінові – 411 173,67 [71, арк. 6]. Е. Типяк, воєводський інспектор органів самоврядування, що здійснював перевірку Луцького міського управління в липні–серпні 1939 р., зазначив, що «фінансовий стан міста є досить важким, досі неупорядковані рахунки позабюджетних коштів, присутнє масштабне приховування реальної картини фінансів міста, що зумовлює наявність боргів та негативно впливає на його господарство» [71, арк. 5].

Характер зайнятості мешканців міжвоєнного Луцька в цілому відтворював його економічний стан. Дані перепису населення 1921 р. показують, що 30,39 % були залучені в торгівлі та страхуванні; 27,99 % – у промисловому виробництві; 14,51 % – у сільському господарстві, тваринництві та лісництві; 10,42 % – на громадських роботах та вільному заробітку; 3,25 % – у комунікації та транспорті; 3,04 % – у побутовому обслуговуванні; 0,65 % – у армії, флоті та військовій авіації; 5,34 % – безробітні чи утримувалися родиною; 4,41 % – з невизначеним професійним статусом [371, s. 2].

У 1931 р. характер зайнятості міських жителів виглядав так: промислове та видобувне виробництво – 37,07 % населення; торгівля і сфера послуг – 24,30 %; громадська служба – 11,38 %; комунікація та транспорт – 5,95 %; домашня служба – 3,40 %; охорона здоров'я, санітарія та організації громадської опіки – 2,98 %; шкільництво, освіта та культура – 2,67 %; сільське господарство – 2,38 %; садівництво, рибальство та лісництво – 1,13 %; інші види зайнятості – 8,74 % [306, s. 68].

За десять років відбулися певні зміни в характері зайнятості лучан. Перетворення Луцька у воєводський центр сприяло збільшенню осіб, зайнятих у системі управління, соціально-побутовій та виробничій сферах,

натомість – зменшенню осіб, які жили із сільського господарства. Зростання кількості залучених у кожній зі сфер очевидні, щоправда, зміни співвідношення кожної із них зазнали незначних зрушень. У цілому це відповідає загальнопольським тенденціям і є свідченням низьких темпів розвитку промисловості міжвоєнної Польщі та слабкого стану економіки загалом. Волинське воєводство, включно з Луцьком, входило до складу економічного регіону Польщі С, що був найвідсталішим у країні [329, s. 306].

На території Луцька в 1931 р. було 182 рільничих господарства. Розміри їх були різними, це свідчить про те, що деякі із них використовувалися як присадибні господарства, зорієнтовані на власні потреби. 17 із них за площею були меншими, ніж 2 га, 41 – від 2 до 5 га, 45 – від 5 до 10 га, 17 – від 10 до 15 га, 16 – від 15 до 50 га та 12 – від 50 га, площа 34 господарств міста невідома [306, s. 79].

На початку 1930-х рр. місцева влада розробила перспективні плани розвитку міста. Північна частина Луцька від червня 1930 р. була визначена як промислова ділянка міста, що охоплювала території офіцерської колонії, залізничного вокзалу та вул. Пілсудського, для промисловості нешкідливої для здоров'я міських жителів. Території від залізничного вокзалу до колоній у напрямку до Ківерець, визначались як промислова частина міста з шкідливим впливом на здоров'я населення. Резервними промисловими територіями Луцька було визнано територію села Кічкарівки [364, s. 1].

Місту на правах комунальної власності належали землі (див. дод. К) та підприємства. Серед них була міська електростанція, бійня, лазня, торгові зали, ринок для продажу тварин, рільниче господарство, театр та кінотеатр [55, арк. 30].

Електростанція в Луцьку діяла від 4 червня 1909 р., коли магістрат надав інженерові Альфонсові Яхрові право створення та розподілу електроенергії в Луцьку на 40 років. Її робота розпочалася у листопаді 1909 р. і по завершенні терміну в 40 років мала перейти у власність міста без

жодних оплат. В угоді зазначалося, що після 15-ти, 20-ти та 25 років магістрат має право викупити електростанцію. У 1919 р. А. Яхр зі згоди магістрату створив фірмову спілку під назвою «Вольт» і на неї переклав усі обов'язки за угодою. А. Яхр спочатку входив до спілки, однак згодом її залишив. У 1924 р. минуло 15 років після угоди і розпочався судовий процес між товариством «Вольт» та Луцьким магістратом. У суді магістрат вимагав визнати право викупу електростанції з 1 листопада 1924 р., а товариство вимагало відстрочити цю дату на два роки у зв'язку з війною, що завадила стабільній діяльності електростанції. Товариство встановило ціну викупу в 90 000 злотих. Однак, магістрат так і не викупив цієї електростанції [468, s. 2]. У 1926 р. електростанцією було вироблено 400 981 кіловат-годин енергії [59, арк. 62].

Міська бійня, створена магістратом Луцька та відбудована після зруйнування в 1916 р., була підприємством без юридичних прав та статуту. До її складу входили також відділ з осушення та соління шкір, лабораторія з дослідження м'яса. Бійню контролював міський ветеринарний лікар. Вона працювала щоденно, крім святкових днів. Ціни на послуги бійні встановлювалися магістратом та затверджувались у Волинському воєводському управлінні. Від липня 1928 р. міська бійня була здана в оренду за 120 068 злотих на рік Ісакові Давові та Ісакові Корсовському [55, арк. 31].

Ринок для торгівлі тваринами розміщувався в передмісті Луцька, на Гнідаві, і займав площу близько 1 га. Ярмарки відбувались щочетверга. На ринку діяла санітарна служба, що здійснювала ветеринарний огляд тварин та перевірку свідоцтв їх походження [55, арк. 57].

Навесні 1937 р. відкрито міську цегельню. За три місяці кількість її продукції склала 3 млн шт. цеглин [432, s. 5].

У Другій Речі Посполитій будь-яка економічна діяльність здійснювалася на основі відповідних свідоцтв. У галузі підприємництва свідоцтва ділилися на категорії залежно від роду діяльності [349]. Так,

зокрема, 1929 р. у Луцьку було викуплено 248 промислових свідоцтв, з них одне – третьої категорії, дев'ять – четвертої, два – п'ятої, чотири – шостої, 11 – сьомої та 401 – восьмої. Остання категорія стосувалася підприємств, де використовувалася праця від одного до чотирьох робітників, що була найпоширенішою в Луцьку [349].

Темпи та характер розвитку промислового виробництва були досить незначними. У другій половині 1920-х рр. в Луцьку було лише шість промислових підприємств, на яких працювало від 15 і більше працівників: цегельня А. Луцєвського – 15 осіб, фабрика сільськогосподарських машин Ф. Свободи – 25 осіб, млин О. Пінчука – 24 особи, фабрика горілки Богуславського – 50 осіб, фабрика горілки Неценгевича – 20 осіб та підприємство з висушування хмелю Грабарського з 30 працівниками [57, арк. 35].

Основу міста становили: шість друкарень (серед них і одна найбільша у воєводстві, що налічувала в 1937 р. 20 працівників [69, арк. 63], решта друкарень у регіоні використовували працю 5–6 робітників), 36 підприємств із продажу випічки, п'ять млинів, одна шкіряна фабрика, 43 перукарні, 13 чайних закладів, 14 кав'ярень, 17 пекарень, 105 м'ясних крамниць, 11 закладів готових м'ясних виробів, 314 споживчих магазинів, 10 їдалень, 10 ресторанів, 23 пивних, шість готелів [41, арк. 21]. У 1932 р. в Луцьку організовано перший заклад із виробництва штучних мінеральних вод, содової та лимонаду, власником якої був А. Злоцький [465, s. 4]. У 1935 р. таких закладів вже було дев'ять [40, арк. 67].

Позитивні зміни відбувалися в розвитку міської торгівлі. У Польщі існувало п'ять груп торгових підприємств: гуртової торгівлі, великої роздрібною торгівлі, дрібною торгівлі в закладах з одним приміщенням та одним працівником, продаж товарів у невідповідних торгових приміщеннях без залучення найманих працівників, рухомою торгівлі [329, s. 316]. У Луцьку в 1929 р. було викуплено 464 торгових свідоцтва, серед них першої категорії

– одне, 135 – другої, 756 – третьої, 484 – четвертої та 88 – п'ятої [124, арк. 152]. Кількість торгівельних закладів постійно зростала. У 1935 р. в Луцьку вже діяло 1 700 торгових об'єктів [21, арк. 54]. Значного вдосконалення зазнала система постачання товарів. У 1937 р. в Луцьку існувало 18 гуртових складів (див. дод. Л), які доставляли товар до напівгуртових складів (у місті їх нараховувалось 45) і магазинів. Становище продуктових гуртових складів було достатньо вигідним з тієї причини, що вони досить легко могли отримати кредит, тоді як у роздрібній торгівлі спостерігався зворотний процес. Дрібним магазинам було важко отримати додаткові кошти, хоча самі вони змушені були надавати кредити покупцям [69, арк. 66–67].

Для обслуговування мешканців міста в Луцьку діяло кілька фінансових установ. Так, з травня 1925 р. розпочав діяльність відділ Польського банку. Його створили виокремленням із підпорядкування банківського відділення в Рівному Горохівського, Луцького і Володимир-Волинського повітів, та з Дубенського відділення м. Берестечка, Боремельської і Ярославецької гміни. Луцький відділ Польського банку мав свої представництва в Ковелі, Рожищі та Володимирі. У 1927 р. в Луцьку відкрив своє відділення Земельний банк, що спеціалізувався на видачі посівних кредитів або кредитів під заставу збіжжя. До 1935 р. в Луцьку діяло також відділення Банку крайового господарства, що виконував касові, кредитні, вексельні та комісійні операції [4, с. 43–48].

У містах Польщі банківські послуги надавали також повітові та міські ощадні каси. З 1925 р. міська ощадна каса діяла і в Луцьку [4, с. 47]. Її загальний грошовий обіг становив у 1926 р. – 5 908 027,40 злотих, в 1927 р. – 12 414 582,41 злотих, в 1928 – 32 620 679,11 злотих [447, s. 12], в 1929 р. – 40 288 350,87 злотих. У 1929 р. її клієнтами були: військові, що мали 300 вкладів, підприємці – 36, купці – 572, ремісники – 67, вільні робітники – 137, учні – 43, робітники – 39, працівники сільського господарства – 40, різні

інституції – 50 [456, s. 7]. 1931 р. в місті розпочала працювати повітова ощадна каса, її директором став А. Забельський [457, s. 6]. У Луцьку діяла і популярна у всій Польщі каса Стефчика (кредитна кооперативна установа) [361, s. 4].

Низькі темпи розвитку промислового виробництва та інших сфер зайнятості в місті зумовлювали існування розгалуженої мережі всіляких ремісничих майстерень. Прибутковість від їх діяльності у більшості випадків була невисокою, проте давала можливість забезпечити бодай якісь умови для існування. Розвиток ремесла в місті контролювала та підтримувала Реміснича палата, яка була відкрита 27 квітня 1930 р. Її президентом був К. Реус. До складу Ремісничої палати увійшло 10 поляків та 8 євреїв [452, s. 8]. Її завданням була постійна репрезентація інтересів ремісничого промислу в цілому воєводстві, співпраця з владою щодо розвитку ремесла, видання спеціалізованої інформації та професійна освіта. Нагляд за її діяльністю здійснював міністр промисловості та торгівлі [60, арк. 16–56].

У Волинському воєводстві простежувався низький рівень кваліфікації у ремісництві, що був зумовлений недостатньою професійною підготовкою молодих спеціалістів. У Луцьку ця проблема розв'язувалася через діяльність Ремісничої палати. Одним із її завдань було створення екзаменаційної комісії, яка б екзаменувала на майстрів та підмайстрів. У 1933 р. загальна кількість тих, хто склав іспити на майстра, становила 130 осіб. Палата створила 69 екзаменаційних комісій по складанню іспиту на підмайстрів. У 1933 р. успішно склали такий іспит 146 осіб з 156 кандидатів [204, с. 79–82]. У 1934 р. було створено Волинський ярмарок народного промислу в Луцьку. 1937 р. його обороти сягали 138 776 злотих, що на 18 000 злотих більше порівняно з 1936 р. [69, арк. 65].

Станом на 1935 р. серед луцьких ремісників налічувалося 79 перукарів, 26 ковалів, сім стельмахів, 70 мулярів, 200 столярів, 11 римарів [144, арк. 2]. Більшість з них об'єднувалися в різні товариства. Так існував торгово-

виробничий кооператив «Християнський кооператив перевізників Луцька», кредитний кооператив «Кооперативний ремісничий банк» і кооперативи праці – «Кооператив християн ремісників» та «Кооператив будівничих» [69, арк. 68].

У місті функціонували колективні ремісничі цехи: ремісників-християн, ремісників-євреїв, християнських м'ясників та різників, єврейських кравців, християнських пекарів та кондитерів [406, s. 8]. Цех ремісників-християн за допомогою Ремісничої палати організував шеститижневі курси для малярів, які закінчило 18 осіб. Керував курсами інженер Б. Манецький [405, s. 8].

Реміснича палата, відповідно до потреб міста, організовувала курси з підготовки потрібних фахівців. Так, було організовано тримісячні курси для електромонтерів та працівників з обслуговування й влаштування водопроводу. На прослуховування цих курсів, які читали Я. Василевський та Б. Манецький, записалося 79 осіб [407, s. 10].

Важливим елементом економічного життя Луцька в 1920–1930-х рр. була кооперація. Із 1926 р. в Луцьку почав працювати Український кооперативний банк (Українбанк), що нараховував 1200 осіб та 40 тис. зл. власного капіталу [6, с. 351]. У 1927 р. в Луцьку було створено інспекторат Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК) [6, с. 314], а з місцевих активістів кооперативного руху, представників РСУК було створено Головну раду волинської кооперації в Луцьку як кооперативно-організаційний центр [255, с. 29–30]. У 1928 р. в місті було відкрито відділ «Маслосоюзу». Члени цього кооперативу займалися організацією молочарських кооперативів, допомагали у придбанні машин та обладнання, надавали поради з ведення господарської діяльності, сприяли збуту молокопродуктів [6, с. 364]. Німецька громада в Луцьку користувалася послугами кооперативного банку «Кредит-Луцьк», який належав Союзу німецьких кооперативів у Львові [6, с. 360].

20 жовтня 1934 р. було створено Волинський союз кооперативу споживачів «Гурт» із центром у Луцьку. Його діяльністю керували Й. Волошиновський, В. Мачушенко, головою наглядової ради був Т. Шемплінський, віце-головою – В. Мороз [6, с. 325]. «Гурт» був створений з ініціативи воєводи Г. Юзевського й підтримував ідею польсько-української співпраці. Завданням цього кооперативу було здійснення нагляду над українськими кооперативами Волині [255, с. 30]. У 1934 р. створено рільничо-торговий кооператив «Самопоміч» у Луцьку з 147 000 злотих річного обороту [6, с. 337].

Важливою ланкою розвитку кооперативного руху в місті стала діяльність Окружного союзу рільничих та зарібково-господарських кооперативів Польської Речі Посполитої в Луцьку. До нього приєднувалися як польські, так і українські, німецькі філії різних кооперативів [6, с. 330]. Кількість його членів з кожним роком зростала. Так, у 1934 р. вона становила 865 осіб, у 1936 – 2 926, а у 1938 р. – 4 579. Товарооборот союзу теж збільшувався: від 3 321 000 зл. у 1934 р., 7 860 000 зл. – у 1936 р. до 14 968 000 зл. у 1938 р. [6, с. 339]

Кооператив «Ярмарок народного промислу» виник у Луцьку в 1934 р. з ініціативи Окружного союзу рільничих та зарібково-господарських кооперативів Польської Речі Посполитої й Волинської сільськогосподарської палати. Головне завдання ярмарку – організація збуту сільськогосподарських виробів, покращення якості товарів, зростання попиту на них на місцевих та закордонних ринках збуту. Цей кооператив мав два відділи: торговельний, що здійснював торгівлю народними виробами оптом та вроздріб, і пропагандистський, що зацікавлював широкі верстви суспільства народними промислами, організовував виставки й покази з відповідними лекціями. Роздрібна торгівля продукції здійснювалася через магазин-ярмарок у Луцьку. Від початку створення «Ярмарок народного промислу» поставив собі за мету купувати вироби народного промислу безпосередньо в селян, минаючи

посередників. У першому півріччі своєї діяльності кооператив закупив 80 тис. метрів саморобного полотна на суму 75 тис. зл. Одним із головних споживачів цих товарів було Міністерство внутрішніх справ, Польська державна залізниця [6, с. 377].

Міські польські кооперативні споживчі товариства об'єднувалися у складі «Сполему» – Союзу споживчих кооперативів Речі Посполитої Польської, до яких у 1934 р. приєдналися кооперативи Ревізійного союзу українських кооперативів. Таким чином 50 % споживачів «Сполему» становили українці. У березні 1939 р. рільничо-споживчі кооперативи союзу «Гурт» об'єдналися зі «Сполемом», після чого він за національним складом на 70 % став українським, а за кількісними показниками зрівнявся з Окружним союзом рільничих та зарібково-господарських кооперативів Речі Посполитої Польської. «Сполем» контролював, ревізував та пропагував діяльність кооперативного руху. Водночас він був оптовим складом товарів, у якому скуплялися кооперативні магазини. Окрім того, союз мав власне виробництво різноманітних товарів [6, с. 340–343].

Важливим у розвитку кооперативного руху на Волині в міжвоєнний період було питання підготовки висококваліфікованих кадрів. У 1927 р. в Луцьку була створена кооперативна академія, яка готувала до 300 слухачів на рік [6, с. 384].

У 1928 р. з ініціативи інспекторату Ревізійного союзу українських кооперативів було вирішено організувати місячні та 14-денні кооперативні курси. Навчальний план містив такі дисципліни: історія кооперації, теорія кооперації народного господарства, кредитна кооперація, кооперативне законодавство, рахівництво споживчих товариств, організація торгівлі та кредиту, вексель, купецькі рахунки та калькуляція, організація та практика кооперації, торгове листування, товарознавство, основи молочарства та молочарське рахівництво, яйчарство, культурно-освітня праця, українська мова [6, с. 381].

Популяризації кооперативного руху присвячувалися і періодичні видання. Так, у 1930–1931 рр. у Луцьку друкувався двотижневик «Волинський господар», а упродовж 1933–1935 рр. – «Нова скиба», що був вісником філії «Сільського господаря» і мав тираж від 3-х до 4 тис. примірників [6, с. 386–387]. Із 1934 р. в Луцьку з'явився журнал «Спільна праця» – орган волинського національно-змішаного кооперативного союзу «Гурт». Видання було двомовним (українською та польською мовами). Публікації мали суто прикладне, функціональне призначення [6, с. 392]

Помітний вплив на рівень життя мешканців міста та економічний поступ Луцька в цілому мала світова економічна криза, яка в Польщі тривала впродовж 1929–1935 рр. Період кризи загалом у Польщі характеризувався зменшенням кількості промислової продукції, рівня дохідності сільського населення, відтак і її купівельної спроможності, що не могло не позначитися і на дохідності міського господарства. Все це зумовило збільшення кількості безробітних та напівбезробітних, що чисельно майже відповідали кількості працюючих. Усі ці процеси супроводжувалися численними страйками [329, s. 267].

Відомо, що найбільше економічна криза торкнулася чотирьох воєводств: Волинського, Львівського, Тернопільського та Станіславського [453, s. 2–4]. Початок кризи проявився в 1929 р. зниженням цін на продукцію сільського господарства. Якщо 1927 р. вартість 1 000 цеглин рівнялася 163 кг жита, в 1928 р. – 221 кг, в 1929 р. – 315 кг, а в 1931 р. – 409 кг відповідно. Вартість тонни вугілля в 1927 р. рівнялася 75 кг жита, в 1928 р. – 83 кг, у 1929 р. – 136 кг, у 1931 р. – 202 кг [460, s. 4].

Ціни на сільськогосподарські товари у Волинському воєводстві були найнижчими на території всієї Польщі ще з 1928 р., за винятком цін на молоко [451, s. 3]. Ціни на збіжжя в Луцьку від 1928 р. до 1934 р. зменшилися втричі (див. дод. М). Порівняно із Варшавою та Познанем у Волинському воєводському центрі ціни в кризовий період були найнижчими (див. дод. Н).

Щодо інших міст воєводства, то луцькі ціни були нижчими, ніж у Рівному, та – на певні товари – нижчими, ніж у Ковелі [127, арк. 242]. У зв'язку зі зниженням цін на сільськогосподарську продукцію знизилася кількість використання добрив [453, с. 2–3].

Для запобігання зниженню цін на продукти рослинництва й тваринництва міське управління встановлювало ціни на ці групи товарів [130, арк. 12; 130, арк. 47]. Якщо у квітні 1928 р. за 1 кг житнього хліба віддавали від 64-х до 75 грошів [121, арк. 216], то у квітні 1930 р. – 32,5 [127, арк. 101]. Так, для встановлення ціни за 1 кг житнього хліба в 1931 р. було проведено пробне випікання хліба в приватній пекарні Ібрагіма Рассіха, у результаті чого встановлено ціну за 1 кг хліба – 37 грошів [130, арк. 4]. Винних у недотриманні цінової політики карали штрафом у 3 000 злотих або арештом до 6 місяців [130, арк. 42]. Заходи з регулювання цін ігнорували власники ресторанів та їдалень міста, що встановлювали їх на власний розсуд [130, арк. 45].

Кризові явища спостерігалися і в промисловості. Показники цін на промислові товари від жовтня 1929 до жовтня 1930 р. знизилися на 11,8 % [460, с. 4].

Економічна криза супроводжувалася численними страйками. Двічі страйкували працівники друкарень міста, що вимагали збільшення платні на 16 %, мотивуючи важкими умовами праці [359, с. 4; 418, с. 6]. У 1929-му та 1931 р. відбулися страйки на цегельні Глікліха. Вимогою працівників стало збільшення заробітної плати на 30 %. Другий страйк підтримало 100 робітників цегельні [445, с. 6; 449, с. 7]. Страйкарі на міській бійні виступали за зменшення податку з обороту, свої вимоги вони передали Волинському воєводському управлінню. Страйк супроводжувався зачиненими м'ясними крамницями та лавками [452, с. 8]. У 16 пекарнях, що належали до Волинського об'єднання праці, страйкували 52 працівники. Серед вимог страйкарів було встановлення 8-годинного робочого дня та підвищення

заробітної плати [471, s. 3]. Страйки в Луцьку мали мирний характер і закінчувалися досягненням компромісів між підприємцями чи владою та робітниками.

29 березня 1932 р., через високу вартість послуг, розпочався бойкот електростанції в Луцьку, у якому взяло участь 95 % її абонентів. Ресторани, кав'ярні, магазини, помешкання освітлювалися тільки гасовими лампи та свічками [469, s. 3]. Захід мав мирний характер, за винятком випадку, коли в кількох приміщеннях, які освітлювалися електрикою, було розбите віконне скло [470, s. 3]. Бойкотування тривало майже місяць і завершилося 25 квітня [372, s. 4]. Вдруге мешканці міста вдалися до схожої акції в січні 1933 р., вимагаючи зниження тарифів на електроенергію. Слід зазначити, що в Луцьку витрати на освітлення вулиць узяло на себе товариство «Вольт», хоча в Рівному за такі послуги магістрат щорічно платив 80 тис. злотих. У результаті бойкоту було зменшено плату за електроенергію на 19 % [409, s. 4].

Криза вплинула на збільшення кількості безробітних. Якщо в Луцьку станом на квітень 1926 р. їх налічувалося 372 особи [120, арк. 244], то в 1931 р. цей показник зріс до 2 600 осіб (із них 591 – людина розумової праці, та 2 009 робітників) [306, s. 266].

У 1932 р. польський уряд ухвалив антикризову програму боротьби з безробіттям [329, s. 270]. Впроваджувалися й різні місцеві заходи. Так, на початку 1930-х рр. з ініціативи президента Луцька Т. Оловінського створено Комітет допомоги безробітним, до складу якого увійшло 34 особи [462, s. 7]. Комітет мав секцію опіки над дітьми. У 1933 р. дружина воєводи Г. Юзевського відкрила на вул. Банковій їдальню для дітей безробітних [411, s. 8].

Від січня 1935 р. Міністерство соціальної опіки для проведення громадських робіт серед безробітних Луцька виділяло щомісячно 15 тис. зл. [418, s. 2]. Так, у період від 13 січня до 23 лютого 1935 р. було залучено 373

особи до робіт із меліорації міських територій, очищення вулиць, консервації замку Любарта, на будівництві водопроводу, у міському парку, на стадіоні та підприємстві з виготовлення бетону. Загальна вартість виконаних робіт становила 14 561,70 зл. [65, арк. 31].

У міжвоєнний період у місті, на тлі швидкого зростання кількості населення, значно зросло і число житлових помешкань. У 1921 р. в Луцьку їх налічувалося 1 083 [114, арк. 299–301], у 1923-му – 2 051, у 1931-му – 3 811, у 1936 р. – 4 103 [433, с. 2].

Для розв'язання проблем щодо проживання міських урядовців у 1924–1925 рр. у передмісті Красному було споруджено 11 мурованих та сім дерев'яних будинків, у яких загалом нараховувалася 61 кімната [339, с. 58]. До розробки концепції цього будівництва були залучені кращі архітектори та інженери, яких очолив варшавський архітектор Т. Бурше. Враховуючи складний економічний стан держави, значна увага приділялася розробці економічних конструкцій та архітектурних форм [182, с. 478]. Подальше будівництво було призупинене через проблеми з фінансуванням [339, с. 58]. До кінця 1930-х рр. у північно-східній частині міста будувалася так звана офіцерська колонія, що складалася із маленьких кварталів садибної забудови. Її архітекторами були С. Тимошенко, В. Стахонь та ін. Незважаючи на це, помешкань катастрофічно не вистачало. Житловий фонд складався здебільшого з невеликих кімнаток [182, с. 478].

Від середини 1920-х рр. розпочинається будівництво різних громадських споруд, зокрема Польського та Земельного банків, Окружного земського відомства [243, с. 207; 289; 290], у другій половині 1930-х рр. було збудовано будинок Луцької пошти, споруджений за проектом Я. Путермана [243, с. 207]. Будувалися й приватні будинки та магазини, архітекторами яких були Ф. Кокеш, С. Тимошенко, Й. Новак, Я. Ганф, П. Пилипчук, Т. Садковський, О. Петров [1, с. 431–434].

У 1930-х рр. у Луцьку було створено Комітет розбудови міста. Він складався з чотирьох представників від міської ради, чотирьох – від громадськості міста, і по одному від трьох міністерств: внутрішніх справ, громадських робіт, громадської опіки. Головував у ньому президент міста [163, арк. 1–2]. До компетенції комітету входив розподіл кредитних коштів на будівництво й капітальні ремонти житлових будинків. Кредитні кошти надавалися з Державного фонду розбудови міст [180, с. 9]. Міське управління у 1936 р., у рамках цієї програми, отримало 150 тис. злотих. Вони були розподілені таким чином: на багатоквартирне будівництво – 50 тис. злотих, на дрібне – 60 тис., і на ремонти великих житлових приміщень 40 тис. [422, с. 2].

Важливим етапом у розвитку міста стало будівництво системи водопроводу, що тривало від 22 серпня 1934 р. до 1 квітня 1936 р. [262, с. 5] Його ініціатором став президент міста М. Венжик, загальний проект опрацював професор Варшавської політехніки І. Родзішевський. Кошторис будівництва водопроводу склав 1 млн 100 тис. зл., 50 % цієї суми було покрито завдяки кредитам Фонду праці [428, с. 2]. 1 вересня 1935 р. розпочало діяльність підприємство міського водопроводу, який охоплював 10 км вулиць [421, с. 13], в 1936 р. добудували ще 2,5 км [428, с. 2]. До 1937 р. довжина водопровідної мережі становила 17,8 км [433, с. 2]. Кількість абонентів міського водопроводу з часом зростала. Так, у жовтні 1935 р. їх налічувалось сім, у червні 1936 р. – 51, у липні – 62, а до вересня вже було підключено до системи водопостачання чверть будинків міста. Утримання водопроводу коштувало місту 5 200 злотих щомісяця [430, с. 11]. Паралельно з будівництвом водопроводу тривали роботи зі створення каналізаційної системи. У 1936 р. на її будівництво було виділено 66 тис. злотих [9, арк. 32; 66, арк. 32], у 1937 р. 115 тис. злотих [433, с. 2].

Розбудова міста потребувала меліорації територій. Для проведення необхідних робіт луцький магістрат узяв позику в 400 тис. злотих [446, с. 6]

та запровадив на засіданні комісії з питань меліорації спеціальний податок для населення [275, с. 93]. Видатки на меліорацію міських територій у 1929–1932 рр. становили 498 тис. злотих. За цей час було збудовано відвідні рови, врегульовано р. Глушець, для захисту від розливів р. Стир за проектом інженера В. Лібровича вздовж річки споруджена двокілометрова дамба від Замкової вулиці до Дубнівського шляху [220, с. 85].

У 1920–1930-х рр. міська влада зосередила свою увагу на облаштуванні міських вулиць та площ. Упродовж 1920-х рр. у місті було перебудувано 40 500 м² та вимощено новою бруківкою 21 159 м² вулиць і 1 310 748 м² тротуарів. Поліпшенню комунікацій сприяло і будівництво залізобетонного мосту через р. Глушець [447, с. 5].

У цей період відбувалися певні зміни і в системі міського та міжміського транспортного сполучення. Поліпшується сполучення Луцька із сусідніми містами. У 1928 р. відбулось відкриття залізничної колії Луцьк – Львів [358, с. 3]. На той час Луцьк мав також залізничне сполучення з такими містами, як Ківерці, Рівне, Здолбунів, Кременець та автобусне з Грубешовом, Володимиром-Волинським, Торчином, Ковелем, Рівним, Оликою та Дубном [72, арк. 12].

Перевезення містом здійснювалися здебільшого за допомогою коней. Так, у 1935 р. на вулицях Луцька працювало 72 кінних та 15 автомобільних перевізники [144, арк. 2]. Від залізничного вокзалу до browарні Шнайдера можна було доїхати автобусом за 60 грошів, для урядових працівників діяли знижки в 50 % [455, с. 8]. А 1939 р. в Луцьку відкрито автобусну станцію [217, с. 92].

У Луцьку 1920–1930-х рр. відбуваються певні позитивні зрушення у якості житла міщан, проте його брак відчувався упродовж всього міжвоєнного періоду. Не відповідало воно і тогочасним вимогам комфорту. У 1921 р. в Луцьку було зареєстровано 3 698 помешкань, більшість з них складала трикімнатні оселі – 1 049, однак одно- та двокімнатних було не

набагато менше – 811 та 962 відповідно. В одному помешканні найчастіше проживало від чотирьох до шести осіб [355, s. 11].

За даними на 1931 р. у Луцьку вже нараховувалося 7 801 помешкання, серед яких одно-, дво- та трикімнатні оселі складали майже рівну частину – близько 2 000. Зменшилася кількість осіб, що проживали в одному помешканні, тепер найчастіше жили по одному чи двоє, що у відсотковому відношенні до загальної кількості населення становило 52 % [306, s. 3].

У середині 1920-х рр. у Луцьку за одну кімнату з кухнею плата становила 800–1 000 злотих на рік, за дві кімнати – 1 200–1 500, за три кімнати з кухнею – 1 000–3 000 злотих. За кімнату для одиноких, перехідну – 40–50 злотих на місяць, хоча, враховуючи ціну меблів, послуг та опалення, орендар платив всі 150 злотих. Загалом у 1925 р. на одну луцьку квартиру припадало 3,5 особи [339, s. 55]. Бували випадки, коли прибулі до Луцька особи не знаходили житла й поверталися туди, звідки приїхали. Так, зокрема, К. Хилінський, начальник адміністративного відділу Волинського воєводського управління, з цієї причини змушений був відправити свою дружину з дітьми до Варшави, а сам лишився в Луцьку в орендованій кімнаті [339, s. 56].

Дороге житло було лише однією із проблем, оскільки на Волині в цей час панувала суцільна дорожнеча. Парадоксально, але в першій половині 1920-х рр. ціни на продовольчі товари тут були подекуди навіть утричі вищими за варшавські. Це було спричинено винищенням краю війною та нерозвинутою системою торгівлі з дрібними селянськими господарствами Волині. На сторінках газети «Zysia Wołupia» у 1925 р. міський чиновник представив свій місячний бюджет, що складався з витрат на помешкання (1 чи 2 кімнати) – 46 зл., світло та опалення – 21 зл., продукти харчування – 107 зл., засоби гігієни – 20 зл., одяг – 27 злотих, потреби культури (газети) – 10 зл., дрібні видатки – 17 зл., разом – 248 зл., хоча його доходи не перевищували 200 зл. на місяць [339, s. 56].

Луцьк був одним із найдорожчих воєводських міст Польщі [339, s. 189]. Підтвердження цьому знаходимо на сторінках газети «Ziemia Wołyńska», де наведено порівняння цін Луцька та Варшави. Автор статті зазначає, що колись місто Луцьк було дешевшим за Варшаву, а в 1932 р. стало удвічі дорожчим. Так, обід із трьох страв та чашки чаю у Варшаві коштував близько 60 грошів. У воєводському центрі аналогічний обід коштував від 1,20 до 1,50 зл. Це було пов'язано з тим, що власники варшавських ресторанів мали справу безпосередньо з виробниками, а не з численними посередниками, як у Луцьку. Автор статті також зазначав: «Якщо порівняємо столичні помешкання з усіма вигодами з «примітивом» у Луцьку і поглянемо на ціни – оніміємо» [472, s. 2].

Для розуміння рівня життя лучан у міжвоєнний період наведемо приклади щодо доходів населення та тогочасних цін. Лазар Даль, відомий тогочасний єврейський громадський діяч Луцька, який був власником аптеки, у 1927 р. отримав річний дохід близько 12 300 зл.; однак після сплати всіх податків та відрахувань, виплати заробітної платні своїм працівникам його прибуток становив лише 5 700 зл. На його утриманні перебували дружина та троє дітей, отже, його родинний місячний дохід становив близько 475 зл. [23]. Лікар-дантист Цезар Хайт отримував щорічно дохід від приватної власності та підприємства 2 720 зл. [22, арк. 4]. Єврейський приватний вчитель Ар'я Горенштейн заробляв 100 зл. на місяць [154, арк. 327]. Кресляр Костянтин Ковальський отримував щомісячно близько 150 зл. й утримував дружину та двох дітей шкільного віку [155, арк. 11]. Кравчиня Францішка Слодковська заробляла 100 зл. на місяць для себе та двох своїх малолітніх дітей [155, арк. 84]. У тому ж році директор міської лікарні Іреніуш Завідський отримував 500 зл. щомісячно [73, арк. 55]. Для довершення картини купівельної спроможності лучан наведемо ціни середини 1927 р. на товари найпершої потреби. Кілограм житнього хліба коштував тоді від 63 до 68 грошів, пшеничної муки – від 97 до 99 грошів, свинини – майже один зл.,

10 кг картоплі – від 90 грошів до одного злогого 10 грошів, літр молока – 30–35 грошів, одне яйце – 10–12 грошів [119, арк. 2]. Для того щоб дитина навчалася в гімназії, доводилося платити від 20 до 40 зл. щомісячно [156, арк. 142]. Зазначимо, що персонал Луцького магістрату в 1930 р. мав таку заробітну плату: працівник канцелярії – близько 400 зл. на місяць, референт – 500, інженер – 700, бухгалтер – 600, машиністка – 300, візники та сторожі – до 200 [61, арк. 67]. Шкільний сторож заробляв до 100 зл. [126, арк. 70].

Невисокий рівень доходів лучан та відносно дорога вартість життя порівняно з іншими містами обумовлювалася слаборозвинутою економікою міста та погано розбудованою інфраструктурою.

Підсумовуючи викладений вище матеріал, зазначимо, що в міжвоєнному економічному розвитку Луцька можна виділити кілька періодів. Перший із них – 1919–1921 рр. – характеризується як перехідний етап пристосування до мирного життя після війни та переорієнтації Луцька на нові соціально-економічні умови. Другий – 1921–1929 рр. – став періодом відбудови міського господарства. Третій етап – 1929–1933 рр. – позначений впливом світової економічної кризи, яка негативно вплинула на економічну та соціальну сферу Луцька. Четвертий – 1933–1939 рр. – це період повільної модернізації та розширення території міста.

3.3. Соціально-побутова сфера та дозвілля

Зміна адміністративного статусу Луцька із повітового на воєводський центр стимулювала швидке зростання населення та розбудову нової управлінської інфраструктури упродовж усього міжвоєнного періоду. Темпи цих перетворень значною мірою залежали від загального економічного становища міста та Польської держави загалом. Місто ж успадкувало від Російської імперії досить відсталу систему соціального обслуговування та захисту, а для швидкого її становлення не вистачало ні міських, ні державних

коштів. Отож, можемо констатувати, що швидко змінити становище було неможливо не лише в Луцьку, а й загалом у Польщі, і це позначилося на суттєвому відставанні від більшості країн Європи. Показовим з цього погляду було становище системи охорони здоров'я в місті. Підтвердження цього знаходимо у порівнянні статистичних даних. Так, зокрема, на 10 тис. мешканців Польщі до кінця міжвоєнного періоду припадало лише чотири лікарі. До прикладу, в інших країнах Європи ці показники були значно вищі: в Італії – 11, Угорщині – вісім, Німеччині – сім, навіть у Радянському Союзі на 10 тис. мешканців припадало п'ять лікарів [338, s. 295]. Не кращим було становище і за кількістю лікарняних ліжок на 10 тис. жителів. У Польщі станом на 1936 р. цей показник становив 21 ліжко. В інших країнах він був значно вищим: 98 – у Німеччині, 77 – в Австрії, 53 – в Угорщині, 28 – у СРСР [338, s. 296].

Незважаючи на низький рівень розвитку системи медичного обслуговування Польщі, в Луцьку протягом 1919–1939 рр. загалом спостерігалися позитивні зміни у сфері охорони здоров'я, хоч і недостатні. Якщо у 1924 р. в місті працювало 16 лікарів [43, арк. 6], то в 1931 р. вже 40 [43, арк. 11–12], а в 1938 р. – 53 [44, арк. 26]. Поліпшувалися і показники кількості лікарів на 10 тис. мешканців міста. У 1924 р. цей показник становив шість осіб [43, арк. 6; 410, s. 5], в 1931 р. – 11 [306, s. 27; 43, арк. 11–12], а в 1938 р. – 12 [44, арк. 26; 217, с. 90].

Дещо гірше виглядала справа із забезпеченням лікарняними місцями. Незважаючи на те, що їх загальна кількість зросла зі 110 в 1928 р. [56, арк. 25] до 148 у 1938 р. [44, арк. 53], показник кількості ліжок-місць на 10 тис. мешканців майже не змінився. У ці роки він становив відповідно 31 [56, арк. 25; 306, s. 27] та 32 ліжка [44, арк. 53; 217, с. 90].

Охороною здоров'я в Луцьку міжвоєнного періоду, окрім медичних закладів, у яких проводилося лікування, опікувалися відповідні відділи при органах влади та місцевому самоврядуванні, громадські організації. Медичні

послуги мешканцям міста надавалися в повітовій, міській, інфекційній та єврейській лікарнях (див. дод. П).

У місті також діяли клініки, які проводили консультаційні прийоми, та міська амбулаторія. Міські медичні установи були як державної, так і приватної форми власності.

Досить поширеною в місті була діяльність приватних акушерів. У 1929 р. цю практику здійснювало 22 особи [150, арк. 43–46], а в 1938 р. – 34 [44, арк. 31]. Пологовий відділ діяв при єврейській лікарні [150, арк. 43–46], а з другої половини 1930-х рр. таке відділення відкрили і при повітовій лікарні. На хірургічній гінекології спеціалізувалася приватна клініка лікаря Ф. Білобрана [44, арк. 55].

Амбулаторне обстеження та лікування здійснювали клініки, які за своїм функціональним призначенням нагадували сучасні поліклініки. Центральна міська та повітова клініки надавали консультації та проводили лікування і на платній, і на безкоштовній основі [8, арк. 3; 420, s. 13]. У тогочасному Луцьку функціонували також спеціалізовані клініки для лікування трахоми, туберкульозу, алкоголізму, венеричних хвороб [44, арк. 44; 150, арк. 43–46].

Окремим явищем у боротьбі з інфекційними хворобами була практика надання приватних консультацій. Так, від 1 лютого 1926 р. по вул. Ягеллонській, 123 діяла дермато-венерологічна клініка, де безкоштовно консультував В. Липинський. Вона працювала чотири дні на тиждень [148, арк. 2]. За тією ж адресою в липні 1926 р. відкрито офтальмологічну клініку лікаря Е. Рихлінського [148, арк. 25].

Справою охорони здоров'я в Луцьку опікувалася і громадськість, а саме єврейське Товариство охорони здоров'я (ТОЗ) [77, арк. 85], Луцьке лікарське товариство [424, s. 5], Товариство боротьби з туберкульозом [150, арк. 43–46], Луцький відділ Польського Червоного Хреста [410, s. 8], Об'єднання громадської праці жінок [150, арк. 43–46]. До сфери їхньої

діяльності входило надання медичної та матеріальної допомоги, популяризація засад чистоти та гігієни, утримання медичних та рекреаційних закладів [77, арк. 85; 150, арк. 43–46; 410, s. 8; 424, s. 5].

У другій половині 1930-х рр. Луцьке лікарське товариство налічувало 37 членів. До складу його управління входили: М. Ясінський, що був президентом, В. Житинський – віце-президент, А. Войнич та Я. Вінський – секретарі, П. Фрідман – скарбник, В. Липинський – член управління, Л. Ольшевський – бібліотекар. За 1935 р. було проведено 16 засідань товариства у власному приміщенні по вул. Третього травня, 9, де представлено 16 звітів. 16–19 вересня 1935 р. в Луцьку відбувся загальнопольський з'їзд товариства за участю 180 лікарів. Товариство мало власну бібліотеку, читальний зал та анатомічний музей. Друкованим органом товариства були «Лікарські новини», що виходили в Познані, на сторінках якого друкувалися протоколи засідань Луцького лікарського товариства [424, s. 5].

Єврейське товариство охорони здоров'я (ТОЗ) здійснювало діяльність, спрямовану на піднесення рівня здоров'я євреїв: дослідження санітарно-гігієнічних умов їх помешкань, популяризація засад чистоти через курси, лекції; опіка над матір'ю та дитиною; опіка над дітьми шкільного та дошкільного віку. Відділення в Луцьку було створено 8 червня 1923 р. [77, арк. 85]. Товариство утримувало сирітський притулок на 40 дітей дошкільного віку та на 42-х – шкільного. Його управління розміщувалося в Луцьку по вул. Сінкевича, 33. У 1936 р. управлінням ТОЗ було створено літній табір у власному будинку товариства на території міського луку. Табір діяв у період літніх канікул у два заїзди по 255 та 265 дітей [77, арк. 40]. При товаристві діяла медична приймальня, поширеною послугою якої було кварцове опромінювання. У 1936 р. цією послугою скористалося 80 135 осіб.

Поширеною була практика надання матеріальної допомоги. Товариство в 1936 р. видало дітям 1400 одиниць одягу для 280 дітей із бідних сімей, а

також зубні щітки та пасту, 300 шматків мила. У 1936 р. товариство складалося із 363 членів, що сплачували місячні внески від 25 грошів до 3 зл., що за місяць становило від 130 до 145 зл. Частково товариство фінансувалося Волинським воєводським управлінням. Так, у 1936 р. для його потреб виділялося щомісяця від 150 до 200 зл. [77, арк. 41].

На рівні міського магістрату організацію охорони здоров'я здійснювали відділи охорони здоров'я та гігієни (в його структурі діяв спеціальний контролер якості продуктів споживання), відділ боротьби з інфекційними хворобами (включав дезінфектора, який одночасно був санітарним інспектором), відділ шкільної гігієни (зі шкільним лікарем та відповідальним за гігієну), відділ боротьби із соціальними хворобами, клініка санітарного виховання [150, арк. 43–46]. Міський лікар виконував і обов'язки санітарного лікаря [150, арк. 43–46].

Заклади охорони здоров'я в Луцьку контролювалися та інспектувалися органами воєводської влади. Так, 18 січня 1935 р. воєвода Г. Юзевський у супроводі віце-президента Луцька С. Василевського здійснив загальну перевірку міської амбулаторії, інфекційної лікарні та венеричної клініки. При інспекції був присутній начальник відділу соціальної опіки міського управління – А. Ковалевський, головний міський лікар Яцкевич, представники преси. Воєвода був задоволений побаченим і відзначив належний санітарний стан цих установ [417, s. 2].

Важливою ланкою в наданні і медичної, і матеріальної допомоги незаможному населенню була соціальна опіка. Вона охоплювала оплату лікування незаможного населення, опіку над дітьми, каліками, убогим, бездомним та непрацездатним населенням, охорону материнства, догляд над злочинцями, котрі відбули покарання, турботу про осіб, потерпілих під час війни, запобігання жебрацтву, боротьбу з алкоголізмом. Магістрати таких міст, як Луцьк, Рівне та Ковель у період 1928–1929 рр. витрачали на цілі соціальної опіки в середньому 12 % їх бюджету [208, с. 67–68].

Соціальною опікою мешканців Луцька опікувалися і державні інституції, і громадські організації. Серед них – лікарняна каса, функції якої з 1934 р. перебрав на себе відділ соціального забезпечення. До його функцій належало піклування про здоров'я осіб, які потребували соціальної опіки, зменшення серед них кількості хворих. Основними напрямками соціальної роботи було надання медичної допомоги, проведення профілактичних заходів (консультації, щеплення, пропаганда здорового способу життя та дотримання загальної гігієни), створення відпочинкових таборів для дітей, надання грошової допомоги населенню у випадку хвороби, вагітності. Власної лікарні відділ соціального забезпечення не мав, тому співпрацював із місцевими медичними установами [74, арк. 3].

Поширеною формою громадської соціальної опіки, яку надавали різні товариства, було створення та утримання громадських їдалень, місць безплатної ночівлі, безкоштовне роздавання хліба населенню тощо [150, арк. 43–46]. Серед товариств, що провадили таку діяльність у Луцьку, були: єврейські Товариство охорони здоров'я (з 1923 р.) [79], «Лінас Хацедек» (Доступний нічліг) (з 1924 р.) [78, арк. 1–6], «Бет Лехем» (Дім хліба) (з 1925 р.), «Центос» (Центральне товариство опіки над сиротами) (з 1928 р.) [79], а також «Польська шкільна матиця» (з 1917 р.), Повітовий союз військових інвалідів Речі Посполитої (з 1922 р.), Об'єднання громадської праці жінок (з 1927 р.), Повітовий комітет допомоги дітям та молоді (з 1938 р.) [79], Товариство сестер милосердя святого Вікентія де Поля (з 1931 р.) [75, арк. 13–29], Російський комітет опіки над емігрантами в Польщі (з 1923 р.) [79].

Серед проблем, що існували в галузі охорони здоров'я та соціальної опіки в Луцьку, був брак фінансування їхніх потреб, недостатня кількість лікарень та приміщень для них. Незадовільний санітарний стан міста зумовлював поширення різних інфекційних хвороб серед його мешканців.

Як і сфера охорони здоров'я, санітарія перебувала у віданні Державної служби охорони здоров'я при Міністерстві внутрішніх справ та санітарної комісії Волинського воєводського управління [224, с. 95].

На рівні міської влади питаннями санітарії опікувався санітарний відділ Луцького магістрату, який очолював міський лікар. До його штату входило три санітари [117, арк. 128]. До сфери його діяльності належали контроль над міською амбулаторією, санітарний контроль над школами та дошкільними закладами, запровадження протиепідемічних заходів, опіка над виконанням санітарних правил у громадських приміщеннях, проведення лекцій щодо популяризації правил гігієни, ветеринарний нагляд міської бійні тощо [117, арк. 718–720].

Від 1 квітня 1924 р. місто було поділене на 14 санітарних комісаріатів, на чолі яких стояв один із працівників магістрату. До обов'язків санітарного комісара входило таке: нагляд за порядком і чистотою в місті, допомога мешканцям у розв'язанні їх проблем у сфері санітарії, звіти перед відповідними органами громадської опіки, організація акції для створення нових криниць, брукування вулиць, освітлення та дезінфекції [475, с. 13]. На території кожного санітарного комісаріату відбувалися засідання ради здоров'я [147, арк. 32] та зібрання мешканців того чи іншого санітарного округу [147, арк. 66].

Санітарні комісари та інспектори здійснювали перевірки приватних будинків та різних підприємств. Перевірені об'єкти мали відповідати тогочасним санітарним нормам, які втілювалися в санітарно-побутові вимоги для міста, що їх затверджувала міська рада на основі таких законодавчих актів, як «Санітарний закон» від 19 липня 1919 р. [443], закони «Про запобігання та боротьбу з інфекційними хворобами» від 25 липня 1919 р. [401] та від 21 лютого 1935 р. [399], а також численних розпоряджень щодо утримання готелів, кімнат відпочинку, пансіонатів [388–390], перукарень [384; 386; 387; 391], громадських та деяких приватних місць [383; 385].

Міські санітарні приписи передбачали, що кожен власник або упорядник нерухомості повинен утримувати в належному стані половину ширини вулиці, що прилягає до будинку, тротуари та систему відведення дощової води. Чистими мали бути також подвір'я, підвали, горища, коридори, туалети, смітники, зливи нечистот та інші місця, що їх спільно використовували мешканці. Такі місця щодня від 7-ї до 16-ї потрібно було замітати й скроплювати водою. Сніг, лід та сміття звозили в місця, встановлені міським управлінням. Вивіз сміття та відходів здійснювали вночі з 24-ї до 5-ї години. Власники міських об'єктів відповідали і за догляд за рослинністю на їх території. Згідно із санітарно-побутовими правилами, смітник мав бути щільний, рухомий та розміщений в доступному місці, віддаленому від житлової зони. У будинках без каналізації передбачалася наявність спеціального щільно закритого зливу для нечистот, розміщеного не менш як за 10 м від колодязя та за 2 м від сусіднього будинку. Їх заборонялося будувати біля вулиці чи громадських місць. Для облаштування чи перебудови прибудинкових санітарно-очисних споруд потрібен був дозвіл міського управління. Щодо утримання домашніх тварини, то існувала вимога тримання їх у приміщеннях, окремих від житлових.

Ці правила були обов'язковими для мешканців та власників будинків. Особи, які не дотримувалися цих вимог, за рішенням суду могли підлягати арешту до 3-х місяців чи штрафу в розмірі до 3 тис. зл. Безпосередньо міське управління за порушення чинних приписів могло притягувати власників майна до 100 зл. штрафу чи до 5 діб арешту [139, арк. 157–164].

У місті існувало також спеціалізоване підприємство, яке займалося прибиранням та очищенням міста. В його штаті працювало 50 працівників [438, s. 6]. Надавані ним послуги були платними [73, арк. 140].

При магістратському санітарному відділі діяла санітарна комісія, що проводила огляд громадських та приватних приміщень, різних підприємств та стежила за якістю споживчих товарів. Контроль за якістю м'яса

здійснювався ветеринаром безпосередньо на бійні. Пункти контролю якості м'ясних продуктів діяли і в торгових приміщеннях. Відібрані проби відсилали до міської бактеріологічної лабораторії. Так, за 1929 р. було взято 815 проб молока, 372 – муки, круп та інших продуктів [150, арк. 43–46].

У 1929 р. міська санітарна комісія здійснила 2 300 ревізій, результати яких засвідчили, що 465 об'єктів перебували в доброму стані, 953 – вимагали виправлень та 582 – оштрафовані або заборонені взагалі [150, арк. 43–46].

Загальний санітарний стан міста вимагав поліпшення. В одному зі своїх звітів міський санітарний інспектор зазначив, що в Луцьку є значна кількість незабрукованих вулиць, відсутній водопровід та каналізація, недостатньо стаціонарних місць для лікування туберкульозних хворих, бракує приміщень для шкіл [150, арк. 43–46]. У звіті за 1935 р. називалося 50 власників об'єктів нерухомості, промислових та торгових закладів, що утримувалися в належному стані. Серед них приватні особи: Я. Мец, Ю. Шпачек, Є. Трипенбах, перукарня «Об'єднання», німецька акційна спілка «Атлас», український «Маслосоюз», пекарня М. Блака, фабрика газованих вод А. Злоцького, готель «Савой» [419, с. 9].

Як уже зазначалося, роботу міських санітарних служб контролювали повітові та воєводські санітарні комісії. Однією із форм такої роботи було проведення спеціальних перевірок, із результатів яких довідуємося і про загальний справ у Луцьку. Рішенням воєводи від 25 серпня 1927 р. була створена адміністративно-санітарна комісія, до функцій якої входив огляд міст та містечок Волині. 6 вересня вона проводила огляд 20 об'єктів у різних районах Луцька. За результатами перевірки складено 17 протоколів про антисанітарні умови, встановлено кілька штрафів від 50 до 100 зл. Проведення аналогічної перевірки 15 вересня у Ковелі засвідчило, що стан воєводського центру є більш санітарно небезпечним [53, арк. 13–14]. У вересні 1927 р. воєводський санітарний інспектор зазначав, що «готелі в Луцьку утримуються непогано, натомість вулиці та зовнішній вигляд міста

бажають кращого. Магістрат та власники будівель ігнорують санітарні приписи, як наслідок – подвір'я недоглянуті, а смітники переповнені» [53, арк. 13–14].

У березні 1929 р. у Волинському воєводському управлінні відбулася конференція щодо санітарного стану міста. З метою посилення контролю над дотриманням його вимог було ухвалено рішення про запровадження санітарно-побутових книг для всіх об'єктів нерухомості [444, s. 5].

Про рівень тогочасних соціально-побутових зручностей міщан яскраво свідчать роздуми на сторінках газети «Ziemia Wołyńska» лучанина О. Конрада, який у 1930 р. писав: «Скоро настане час, коли у воєводському місті Луцьку, столиці Любарта, будемо мати водопровід, і що найважливіше – каналізацію. Будемо ходити по гарній бруківці та не відчуватимемо густих калюж передмістя. Будемо нарешті купатися в лазнях, а не розбризкуватимемо бруд, як до цього часу, в баліях, у дорогих, необлаштованих помешканнях. Зможемо бачити при електричному світлі так, наче в ясний день...» [450, s. 2].

Попри помітні загальні зрушення в системі міського благоустрою упродовж 1930-х рр. проблема належного стану залишалася й надалі актуальною. Згідно зі звітом повітового санітарного лікаря В. Шлазкевича про санітарний стан Луцька, після проведення санітарного впорядкування від 16 січня до 18 квітня 1939 р. встановлено, що багато будинків і надалі потребували оновлення осипаної штукатурки; частина приватних ділянок були неогорожені, а частина поставлених у минулому році парканів – непофарбовані; жахливими були тротуари на вулицях Сінкевича, Міцкевича та Люблінської унії; вигляд міста псувала значна кількість застарілих та пошматованих афіш; на вулиці Костюшка росло кілька дерев, які потрібно було спиляти; у міському парку, по вулиці Нарутовича, бракувало смітєвих баків; навколо римо-католицького цвинтаря по вулиці 24-го піхотного полку

– нагромадження сміття; у місті були неупорядковані та невіривняні узбіччя, зокрема – поблизу урядової колонії [45, арк. 13].

Незадовільний санітарний стан Луцька породжував спалахи епідемій різних хвороб. Протягом 1920-х рр. в Луцьку були випадки епідемії скарлатини, що призводило до закриття шкіл міста [47, арк. 1]. Для боротьби із санітарною кризою в Луцьку магістрат передбачив у міському бюджеті на 1920 р. 1 млн марок на діяльність санітарного відділу при магістраті та 600 тис. – на очищення міста та створення криниць [112, арк. 119–128]. У вересні 1922 р. в Луцьку було зафіксовано епідемію дизентерії та плямистого тифу [326, с. 10]. На Красному, що було передмістям Луцька в 1936 р., спалахнула гостра епідемія черевного тифу, хворих було переведено до інфекційної лікарні [429, с. 9].

У місті задля профілактики здійснювали щеплення проти віспи, в окремих випадках від черевного тифу та інших хвороб. Масові щеплення проти дифтерії та дизентерії в школах не проводилися [150, арк. 43–46]. У лікарнях міста та амбулаторії здійснювалося безплатне щеплення проти хвороб, передбачених законом «Про примусове щеплення» від 19 липня 1919 р. Щепленню підлягали діти до 1 року, діти 6 років та особи, що не отримували жодного щеплення. Особи, що не зробили щеплення без поважної на те причини, підлягали штрафу в сумі 200 злотих чи арешту до 14 днів [149, арк. 8]. У 1931 р. в Луцьку перше щеплення від віспи зробили 558 особам, повторне – 674 [149, арк. 63; 421, с. 13].

Досить поширеними були випадки спалаху епідемій інфекційних захворювань, спричинених відсутністю придатної до вживання питної води. Запобігти цьому мало будівництво коштом міського самоврядування мережі громадських криниць [213, с. 225]. Основним джерелом питної води були приватні криниці, більшість із яких потребувала ремонту. У 1922 р. міські мешканці за право користування водою сплачували власникам щомісячно 1 000 марок. Деякі лучани користувалися водою з річки. Неналежний стан

водопостачання загрожував поширенням тифу, скарлатини та холери [322, s. 8].

До 1928 р. в Луцьку було збудовано шість нових міських криниць [447, s. 5]. Усього у Луцьку як у громадській, так і приватній власності в 1936 р. перебувала 101 криниця [41, арк. 1]. Не всі вони знаходилися у відповідному санітарному стані [426, s. 9]. Вартість спорудження навіть однієї криниці була досить високою і становила, наприклад, у 1938 р. – 10 тис. злотих. Саме тому кількість приватних криниць була значно більшою від громадських [213, с. 225].

Важливим етапом у забезпеченні міста водою стало будівництво водопроводу, яке тривало від 22 серпня 1934 р. до 1 квітня 1936 р. [262, с. 3]. Паралельно із системою водопроводу створювали і міську каналізацію [66, арк. 32].

У місті діяли громадські лазні, проте їх кількість була недостатньою. У літній період їх відкривали просто на р. Стир [133, арк. 224]. Недостатнім був і рівень забезпечення іншими об'єктами санітарії та гігієни. На сторінках газети «Wołyń» за 1936 р. зазначалося, що Луцьк є чи не єдиним воєводським містом, де немає громадських вбиралень [426, s. 9].

Важлива роль у розвитку соціально-побутової сфери міжвоєнного Луцька належала фізичному вихованню. На рівні міської влади за розвиток спорту відповідав міський комітет фізичного виховання та військової підготовки, що утримував спортивно-медичний заклад [131, арк. 127], організовував гімнастичні заняття для різних категорій населення [131, арк. 150]. Надзвичайно важливий внесок у розвиток фізичного виховання міста здійснили численні спортивні товариства та клуби.

На початку 1920-х рр. під впливом національного польського руху на Волинь проникають ідеї військово-гімнастичного товариства «Сокіл». Мета цього молодіжного товариства полягала у сприянні фізичному розвитку польського суспільства, вихованні у молоді відповідальності за свої вчинки,

почуття обов'язку перед державою, моральних цінностей та любові до Вітчизни. Воно швидко набуло популярності серед молоді польської та чеської національностей [216, с. 218]. Тут займалися з юнаками від 14 до 18 років вправами за такими напрямками гімнастики: педагогічна, військова, лікувальна, естетична [325, с. 12]. Програма звітних заходів товариства в Луцьку включала триборства, гімнастичні вправи, стрибки у висоту, перетягування каната, показову лекцію згідно з методикою Н. Букха. Звітний виступ 6 липня 1924 р. в Луцьку місцева періодика назвала «тріумфом праці на ниві фізичного виховання». У 1924 р. луцький «Сокіл» підготував велозаїзд [216, с. 221]. Фізичним вихованням єврейської молоді опікувалася організація «Союз Трумпельдора», відділення якої було створено в Луцьку в 1930 р. До його управління входили С. Шлафштейн, Л. Берилі, Е. Сегел, Ю. Бурштейн, Ф. Бар [101, арк. 29].

Окремим явищем громадського життя в 1928–1930 рр. було створення військових, поліційних та урядових товариств – так званих родин. Надзвичайно активна була військова родина 24-го піхотного полку в Луцьку, якою керувала дружина полковника Калабінського. Місцева преса в 1929 р. писала, що з її ініціативи створено школу для дітей військових та безкоштовний дитячий садок на 50 місць [339, с. 200]. З ініціативи цієї родини в Луцьку був створений спортивний жіночий клуб, що організовував щотижневу гімнастику та пропагував заняття спортом. Від зими 1929 р. було розпочато створення лижних курсів для жінок [362, с. 3].

У 1932 р. в Луцьку існувало кілька спортивних клубів, серед них військовий спортивний клуб 24 піхотного полку, спортивний клуб луцької поліції, польське гімнастичне товариство «Сокіл», єврейський спортивний клуб «Гасмоней» [131, арк. 23]. У Луцьку існував і клуб веслувальників «Теміда», його президентом був А. Шпіндлер, віце-президент Ж. Дешерт [37, арк. 12]. У червні 1933 р. клуб організував спортивні змагання за першість повіту [37, арк. 44–45]. З 18 серпня 1928 р. в Луцьку існував

шаховий клуб [35, арк. 3]. 27 червня 1936 р. був затверджений воєводою статут українського спортивного клубу «Стир», що діяв тільки в Луцьку [262, с. 5].

Із ростом інтересу до спорту в Луцьку створювалися тенісні корти, пристані, каток та міський стадіон. 25 січня 1931 р., завдяки старанням спортивного клубу поліції, в Луцьку було відкрито перший каток [367, с. 4]. 17 вересня 1933 р. відбулося відкриття стадіону в Луцьку, будівництво якого тривало з 1929 р. Ініціювали його представники Товариства велосипедистів та мотоциклістів, що бажали створити власний велотрек. Цю ідею підтримали влада, військові та громадськість. Стадіон було збудовано на території, відведеній раніше для потреб польського війська. Частину спортивного комплексу – футбольне поле та місця для тренувань – було відкрито в 1931 р. Стадіон мав велотрек, бігову доріжку, футбольне поле, муровані трибуни на 320 місць, лави для публіки та відкриті трибуни, майданчики для гри у волейбол та баскетбол, господарські приміщення [413, с. 7].

У міжвоєнному Луцьку часто організовували спортивні змагання. 21 лютого 1932 р. відбулися лижні змагання на 12 км, ініційовані осередком фізичного виховання. 27 лютого того ж року відбулися перші в Луцьку хокейні змагання між командами поліційних спортивних клубів Рівного та Луцька, в цій грі лучани зазнали поразки 3 : 0 [467, с. 4]. 19 липня 1936 р. в Луцьку відбулися змагання з плавання, в яких узяли участь луцькі спортивні клуби: «Стир», «Гасмонея», «Стрілець», «Поштове військове пристосування» [263, с. 3]. 16 серпня 1936 р. в Луцьку пройшли змагання клубу велосипедистів по вулицях: Ягеллонській, Ю. Словацького, Люблінської унії, Т. Шевченка та Т. Костюшка. Призові місця посіли В. Харченко, Щепанський та Цмурдеш. 15 та 16 серпня відбулися футбольні змагання [264, с. 4]. У середині 1930-х рр. в Луцьку були такі футбольні клуби: спортивний клуб поліції, військовий спортивний клуб, єврейський клуб

«Гасмонея» [415, s. 7]. У середині серпня 1934 р. в Луцьку відбулися змагання з плавання та веслування, організовані на р. Стир місцевим веслярським товариством [416, s. 4].

Окрім фізичного спортивного відпочинку, лучани в 1920–1930-х рр. проводили свій вільний час у читальнях, клубах, ресторанах, кав'ярнях, відвідували різні заходи, що їх влаштовували громадські товариства та органи влади.

Міські клуби для проведення вільного часу організовували різні за національністю групи населення. Одним із перших був створений польський клуб «Огніско», що мав на меті створювати умови для приємного та цікавого проведення вільного часу членам клубу та представниками їх родин. Для цього клуб влаштовував маскаради, танцювальні, музичні, літературні та родинні вечори, сніданки, обіди, вечері, раути, дитячі вечори та забави, драматичні вистави, ігри в карти, доміно, шахи, більярд. Тут пропонували газети, журнали, книги, запрошували до клубу гостей, які читали лекції [80, арк. 92–100].

19 лютого 1922 р. в приміщенні польського клубу «Огніско» відбулося зібрання дискусійного товариства, де розглядали питання «Завдання польської громадськості на Волині». Тему зібрання у своєму виступі висвітлював президент виконавчого комітету товариства К. Валігурський, що на той час займав посаду директора бурси «Польської шкільної матиці» в Луцьку [323, s. 8]. Наступного місяця в «Огніску» дискутували на тему: «Наша державна політика» [324, s. 10]. З 1924 р. в клубі щочетверга проходили дискусії на різні теми, серед них «Сектантство на Волині» [473, s. 10], «8-годинний робочий день у світлі науки» [474, s. 9].

19 липня 1931 р. відбулося урочисте освячення Клубу працюючої інтелігенції, його президентом став П. Пацієвський, до його складу входило 60 осіб [461, s. 7]. У 1931 р. в Луцьку зал клубу працюючої інтелігенції після ремонту був найбільшим у місті. Там розміщувався ресторан, кабінет для

товариських бесід, окрема кімната для жінок, читальня, кімната з більярдом, та дві – для гри в карти [370, с. 1].

На вулиці Ягеллонській, 16 розміщувався «Чеський клуб», що існував від 1922 р. До управління клубу входили Г. Лічка, К. Ректор, Ю. Албрехт, Ю. Гмунт. [81, арк. 17]. Завданням товариства було об'єднати чеське населення міста. У своєму клубі чехи створили читальню, бібліотеку, організовували товариські зібрання, лекції, концерти, театральні вистави, різні вечори, поїздки та кінематографічні покази. Керувало клубом управління із шести членів та трьох заступників, що обиралися таємним голосуванням на один рік. Фінансовий фонд товариства складався з членських внесків, вхідної плати до клубу, оплати за ігри та лотереї, за користування спортивним обладнанням, а також благодійних внесків небайдужих громадян [27, арк. 107–111; 165].

У місті існував і єврейський клуб «Народний дім», що працював влітку від сьомої вечора до першої ночі, а взимку – від 18-ї години до опівночі. Вступний внесок становив 10 злотих, з подальшою щомісячною оплатою в сумі два злотих з особи та три злотих із подружжя. У клубі проводилися різні розважальні заходи, а щовечора – танці [32, арк. 27].

Українська ж громадськість своє дозвілля проводила в клубі «Рідна хата». До його комплексу входило два ресторани, бібліотечна кімната та сцена, де часто відбувалися театральні вистави [260, с. 2]. 10 квітня 1931 р. при клубі «Рідна хата» відкрито читальню газет українською, польською, російською та чеською мовами. Вона працювала безкоштовно від 10-ї до 19-ї години [261, с. 1].

Відпочити можна було, відвідавши театр чи кінотеатр. Ціни в кінотеатрах міста в 1930-х рр. були стабільно високими, однак популярність кіномистецтва не зменшувалася. У найкращому кінотеатрі міста квиток коштував 2,5 злотих у ложі та 1,75 злотого на місця першого класу, 1,35 злотого – для другого класу. Для порівняння зазначимо, що гарний обід (без

алкоголю) в міському ресторані можна було отримати за 1–1,20 злотого. Вперше в Луцьку в січні 1929 р. було показано звукову кінострічку «Крила». У 1939 р. в Луцьку діяло шість кінотеатрів [339, s. 230]. Кінотеатри при органах самоврядування та військових частинах пропонували до перегляду освітні фільми чи фільми державного виробництва. Комерційні театри пропонували інший репертуар. Приміром, коли в міському театрі Луцька йшов фільм «Пан Тадеуш», кінотеатр «Аполло» запрошував на «Мулен Руш» Дю Понта [360, s. 4].

Протягом року в Польщі відзначалися загальнодержавні свята та визначні події, які супроводжувалось численними заходами і в Луцьку. Серед них день народження та день смерті маршалка Ю. Пілсудського, День конституції (3 травня), дні моря, дні протиповітряної та протигазової оборони та ін. [339, s. 204–205]. Щороку в місті влаштовувався тиждень Червоного Хреста, що супроводжувався заходами просто на вулицях міста, у ресторанах, кав'ярнях, театральними виставами та лотереєю в міському парку [316, s. 2].

У Луцьку часто влаштовувалися різні концерти, танці, забави, що в багатьох випадках мали благодійну мету. Такі заходи організовували різні товариства та влада. Зокрема, благодійні концерти влаштовували працівники Волинського воєводського управління, упродовж них відбувалися танці, читалися гуморески, можна було пограти в шаради та ребуси [314, s. 2].

29 квітня 1923 р. відбулося відкриття міського парку, яке супроводжувалося грою оркестру, дохід від відкриття був використаний на пожежну службу міста [315, s. 2]. 15 червня 1924 р. на території міського парку відбулася благодійна акція «Забава дитині», організована Управлінням народної організації жінок. Зібрані кошти в розмірі 158 000 тис. марок були передані державній професійній школі для дівчат на оплату навчання учениць із незаможних родин [477, s. 11].

Найбільш популярною розвагою серед волинської інтелігенції були бали та прийоми. Їх цикл розпочинався новорічними святкуваннями, що влаштовували Народна організація жінок, «Польська шкільна матиця» та різні професійні товариства. Громадські організації запрошували на танцювальні вечори, де, крім викупленого вхідного білета, можна було взяти участь у лотереях та забавах на різні суспільні цілі, від допомоги сиротам до підтримки протиповітряної оборони. Танцювальні розваги, організовані 2 лютого 1924 р. на користь Товариства публічної бібліотеки в Луцьку, що відбувалися у великій залі воєводського управління, об'єднали еліту міського товариства. Проте на балу на користь державної гімназії були присутні лише 14 осіб, серед них жодного представника самої гімназії [339, s. 137].

Окрім балів та прийомів, громадськість могла відпочивати у ресторанах. Це були місця, де вирувало нічне життя. Один із кореспондентів газети «Przegląd Wołyński» в 1924 р. писав про ресторан «Париж»: «Закликаємо владу, аби вона поклала кінець існуванню цієї нори, де між 1 та 10 числом місяця урядові працівники витрачають свій щомісячний заробіток. Розуміємо, що місто повинно мати подібне кабаре, яке могло хоча б створювати видимість пристойності, а не бути місцем розпусти та підтримки злочинців» [339, s. 138].

Щодня лучани могли проводити свій вільний час, прогулюючись у парку, відвідувати магазини, кав'ярні чи цукерні. Однією з найпопулярніших була цукерня Розаліні. У вересні 1930 р. в Луцьку відбулося відкриття нової польської цукерні та пекарні Я. Далешинської. Вона була організована відповідно до усіх вимог та правил гігієни і стала однією з найкращих у місті. У лютому 1938 р. газета «Wołyń» інформувала, що в Луцьку була відкрита кав'ярня «Мокка», яку описували як гостинний заклад, з добре обставленим інтер'єром, гарним вибором випічки та музикою військового оркестру в дні танцювальних забав та музичних вечорів [339, s. 255]. Однак її під кінець 1938 р. замінила цукерня «Патрія», власником якої був Л. Урбанович. Саме

там уперше на Волині разом із кавою стали подавали різномовні газети [339, s. 256].

О. Черневич, один із працівників Польського банку в Луцьку, згадував, що в місті була популярна кнайпа «У Зигмунда»: «Вона займала перший та єдиний поверх будинку на Ягеллонській, вхід до неї пролягав мальованими крутими сходами. Інтер'єр не був елегантним, але симпатичним. У меню були риба по-грецьки, по-єврейськи, фаршировані баклажани, якісь паприкові східні страви, у сезон – раки, словом – асортимент пребагатий. Вечеря з горілкою, якщо звісно не перебрати міри, не виходила за межі 10 злотих з особи. Грав там гурт пана Мамета “Маммет Джаз”» [303, s. 67]. Він також зауважив у 1937 р.: «Луцьк завмер в нерухомості, очікуючи на щось не окреслене, щоденно жив в об'їданні та пиятиці. Ніде, в жодному місті, не бачив стільки товстих людей та стільки продовольчих магазинів. Майже в кожному другому будинку на вулиці Ягеллонській розміщувалася якась кнайпа чи буфет...». Власниками більшості ресторанів були євреї [303, s. 68].

Отже, соціально-побутова сфера в міжвоєнному Луцьку була представлена системою охорони здоров'я, громадської опіки, санітарії, фізичного виховання та дозвілля. У місті бракувало лікарень, поширені були численні інфекції та антисанітарні умови життя. Відзначимо, що важливим кроком до підвищення якості та норм життя стало будівництво міського водопроводу та каналізації.

Основними формами дозвілля лучан були відвідини клубів, кіно, театру, читалень, кав'ярень, різних свят. Зазначимо, що важливу роль у соціально-побутовому розвитку міста відігравали численні громадські організації: з охорони здоров'я, соціального забезпечення, спортивного та розважального спрямування. Серед населення міста особливо популярними були такі види спорту, як гімнастика, футбол, веслування, теніс, велоспорт.

Висновки до розділу 3

На соціально-економічний розвиток Луцька 1919–1939 рр. впливала низка чинників, головними серед яких були: надання Луцьку статусу воєводського центру; загальні тенденції економічного розвитку Другої Речі Посполитої; цілеспрямована політика влади щодо розвитку її східних регіонів; світова економічна криза 1929–1933 рр.

Упродовж усього міжвоєнного періоду темпи модернізації соціально-економічних відносин у Луцьку були досить повільні. Волинський воєводський центр залишався дрібнопромисловим містом. Характер зайнятості населення Луцька засвідчує, що протягом 1919–1939 рр. збільшилася кількість осіб, що працювали у системі управління, соціально-побутовій та виробничій сферах. Водночас зменшилася кількість осіб, що займалися сільським господарством.

У 1919–1939 рр. кількість населення Луцька зростає більше ніж удвічі. Зростання населення відбулося насамперед за рахунок активної міграції з інших воєводств та приєднання до Луцька навколишніх сіл. За темпами приросту населення Луцьк займав одне з перших місць серед інших воєводських центрів Сходу Другої Речі Посполитої.

Найбільшою національною групою серед мешканців міста були євреї, проте упродовж усього міжвоєнного періоду їх частка постійно зменшувалася. Причиною цього була активна еміграція цієї національної групи та швидкий приріст кількості поляків. Частка поляків серед мешканців міста постійно зростала, що стало результатом цілеспрямованої міграційної політики польської влади, яка проявилася у переселенні поляків з інших воєводств та всіякому сприянні їхньому працевлаштуванню в органах влади й самоврядування, державних інституціях, закладах освіти.

Розвиток соціально-побутової сфери Луцька в 1919–1939 рр. повністю залежав від економічної спроможності міста та її фінансової підтримки з боку держави. Попри певні позитивні зрушення в місті не вистачало закладів

охорони здоров'я, більшість мешканців ігнорувала санітарні норми, що призводило до численних епідемій. Частково розв'язати цю проблему дало можливість будівництво міської системи водопостачання та каналізації.

Важлива роль в охороні здоров'я та соціального забезпечення лучан належала громадським організаціям. Їхня робота охоплювала надання медичної допомоги, соціального захисту різним групам населення, затвердження та популяризацію санітарних правил для мешканців, громадських місць та підприємств міста.

РОЗДІЛ 4

КУЛЬТУРНЕ, ОСВІТНЄ ТА ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ МІЖВОЄННОГО ЛУЦЬКА

4.1. Культурно-мистецькі процеси

Воєводський статус Луцька позитивно вплинув на перетворення його у регіональний культурно-освітній центр. Упродовж усього міжвоєнного періоду активно розвиваються театр, музика, образотворче мистецтво та література, пам'яткоохоронна й музейна справи.

Найпопулярнішим видом мистецтва в цей період був театр. Театральною діяльністю займалися і професіонали, й аматори з різних національних середовищ: українці, поляки, євреї, чехи.

У 1924 р. магістрат Луцька ухвалив рішення про заснування в місті театру – першої стаціонарної польської сцени на Волині. Відкриття Луцького міського театру імені Ю. Словацького відбулося 15 листопада 1924 р. У цей день до Луцька прибули депутати польського парламенту, львівські і варшавські журналісти, політики. Першою виставою, зіграною в театрі, стала драма Ю. Словацького «Мазепа» [199, с. 40].

Директором театру призначено Станіслава Ордона, режисером – Владислава Рачка-Совінського, відповідальним за декорації та освітлення – проф. М. Жука, керівником оркестру – Медзинського. Серед акторів Луцького міського театру імені Ю. Словацького були: Ф. Бай-Ридзевський, Т. Вирхаловський, Т. Пшиставський, Ю. Конрад, В. Петрушинський, П. Бураковський, М. Щенсна, Е. Ригер, С. Грембська, Г. Ордон, М. Чайковська, В. Вротова. При театрі діяла театральна комісія у складі Б. Зелінського, проф. М. Жука, інженерів Ланга та Барановського [118, арк. 12; 199, с. 41; 478, с. 3–4].

У Луцькому міському театрі імені Ю. Словацького працювали люди, відомі в театральному житті Польщі. Серед них Марія Щенсна – акторка,

режисер, яка пізніше очолила свій театр. Перед переїздом до Луцька вона виступала на сцені Варшави та Львова. Від січня 1924 р. разом із С. Міхуловичем керувала мандрівним театром у Східній Галичині. У 1924 р. розпочала режисерську діяльність у Луцьку в театрі імені Ю. Словацького. Сюди вона запросила своїх колег, зокрема Юзефа Конрада – пізніше відомого актора і театрального педагога. Серед визначних особистостей у Луцькому театрі був Владислав Рачка-Совінський, який на час утворення театру вже 29 років працював на варшавських, краківських та львівських сценах [199, с. 42–43].

Репертуар театру складався з творів польських і зарубіжних авторів. У сезоні 1924–1925 рр. артисти зіграли 35 спектаклів, з них 21 – за п'єсами польських авторів та 14 зарубіжних. Протягом 1924–1926 рр. у театрі відіграли дві драми Ю. Словацького («Мазепа», «Марія Стюарт»), чотири комедії О. Фредра («Ночівля в Аппенінах», «Помста», «Дами і гусари», «Дівочі обітниці»), комедійно-реалістичні п'єси М. Балуцького («Велика риба») та Т. Рітнера («В маленькому будиночку»), повість В. Реймонта «Холопи», за яку автор отримав у 1925 р. звання Нобелівського лауреата. Часто на сцені театру в Луцьку представляли твори Г. Запольської – «Жабуся», «Царевич», «Їх четверо». Із зарубіжних авторів у репертуарі театру були твори Мольєра, А. Шніцлера, В. Сйтса. Чималу кількість серед постановок складала легкі побутові комедії, водевілі і фарси польських, французьких та американських авторів: А. Гжимала-Седлецького, Фйолковського, Т. Брандона, О. Біссона [118, арк. 16–17; 118, арк. 57–58; 199, с. 44–46].

Квиток до театру коштував: у партері 3,50 зл., на балконі – від 50 грошів до 2 зл. Глядачі театру в 1925 р. на 60–75 % склалися із українців, євреїв, росіян [199, с. 50]. Актори заробляли в середньому за місяць 500 зл. [199, с. 52]. Через фінансові труднощі театр було ліквідовано рішенням магістрату 24 червня 1926 р. Порожнечу у культурному житті міста другої

половини 1920-х рр. заповнювали колективи, які тут гастролювали: львівський Малий театр, віленська «Редута», варшавські кабаре «Морське око» та «Qui pro Qui», пересувні групи варшавського Нового театру [199, с. 63]. Період існування Луцького міського театру імені Ю. Словацького та криза в його діяльності не стала прикритим винятком у театральному житті Польщі. У цей же період занепадають театри і в інших містах держави: Бидгощі, Кельце, Катовіце та ін.[199, с. 64]

Польський театр у Луцьку відновив свою діяльність у вересні 1930 р. і діяв безперервно до червня 1939 р., тобто дев'ять театральних сезонів. Свою назву театр змінював кілька разів: Волинський воєводський театр з розташуванням у Луцьку (друга половина 1930 р. – перша половина 1931 р.), Польський театр імені Ю. Словацького на Волині (друга половина 1931 р. – 1934 р.), Волинський театр імені Ю. Словацького (1935–1939 рр.) [199, с. 68–69].

Базою його діяльності був Луцьк, однак більшість часу актори проводили на гастрольях по інших містах воєводства та поза його межами. Директорами театру були Г. Галл і Ч. Збежинський, художнім керівником – О. Родзевич [199, с. 68–69].

Польський театр у Луцьку відновив свою діяльність завдяки воєводському театральному комітету, що був створений з ініціативи воєводи. До складу комітету входили: бурмістр Луцька Т. Оловінський, Р. Яворський, Т. Загурський, Р. Зрембович та ще п'ять бургомістрів волинських міст. Удруге польський професійний пересувний театр у Луцьку було відкрито 6 вересня 1931 р. [257, с. 167; 365, s. 2]

Для підтримки театральної справи в Луцьку 31 липня 1931 р. було створено Товариство польського театру. Серед засновників товариства були: директор філіалу Польського банку С. Бачинський, директор міського кіно В. Гарловський, Є. Гулевич, Т. Оловінський, директор Промислової палати

М. Рітнігер, адвокати Г. Сумовський та Т. Загурський, редактор тижневика «Волинська земля» О. Шура [463, с. 6].

Правління товариства укладало сезонні контракти з трупюю, затверджувало репертуар [373, с. 1]. Завдяки діяльності товариства було введено спеціальний податок із кожного проданого білета на користь театру, що становив 10 грошів [199, с. 71].

6 жовтня 1933 р. було ліквідовано Товариство польського театру через дефіцит у театральному бюджеті в розмірі майже 50 тис. злотих. Однак 22 вересня 1933 р. було сформовано Товариство підтримки театральної культури на Волині [86, арк. 30–32; 92, арк. 1–2]. Спочатку товариство налічувало 130 членів, а в серпні 1934 р. – 308 [92, арк. 29]. Товариство займалося дотаціями для волинського театру. Крім того, створило власну бібліотеку та музичну секцію [67, арк. 2].

У другій половині 1930-х рр. фінансовий стан польського театру значно покращився, про це свідчить той факт, що видатки театру на 80 % покривалися із коштів, отриманих від відвідувачів [199, с. 75]. Ціна вхідного квитка на виставу театру становила від 75 грошів до 5 злотих 50 грошів у 1930–1931 рр. і від 49 грошів до 4 злотих у 1935–1936 рр. [199, с. 75–76; 366, с. 3]. Волинський воєводський театр щотижня давав два спектаклі в Луцьку та три – в інших воєводських містах. Крім цього, була передбачена шоста післяобідня вистава для шкільної молоді [199, с. 76].

Волинський воєводський театр розпочав свою діяльність під спільним керівництвом Ч. Збежинського і Г. Галлової [257, с. 170]. Ч. Збежинський мав за плечима довголітній акторський та режисерський досвід, набутий у різних театрах Польщі. До роботи в Луцьку він обіймав посаду директора дитячого театру «Ясулка» («Ластівка») у Варшаві. Г. Галлова упродовж 1923–1929 рр. входила до складу акторського колективу одного з найкращих театрів тодішньої Польщі – віленської «Редути» і викладала сценічне мовлення при інституті «Редути» [257, с. 171].

З дирекцією Волинського воєводського театру тісно співпрацював Іво Галл – один із найвизначніших тогочасних польських акторів. Протягом 1922–1928 рр. він був інсценізатором і сценографом варшавської та віленської «Редуті». У 1929–1930 рр. керував Гебрайською драматичною студією, яка на сезон 1930–1931 рр. разом із керівником переїздить до Луцька. У Волинському воєводському театрі І. Галл був режисером та готував інсценізації та сценографію. Саме він поставив «Моряка» Шанявського для відкриття Волинського театру. Однак після першого успішного сезону він зі своєю дружиною покидає місто. Наступним директором театру став Олександр Родзевич. Він закінчив акторську школу в Києві, працював там у російському театрі, згодом у Кракові, віленській «Редуті», у Познані та Варшавському національному театрі [199, с. 84]. Він залишив Волинь влітку 1938 р., виїхавши до Бидгощі, де обійняв посаду директора міського театру [199, с. 87]. Третім директором Волинського театру імені Ю. Словацького був Януш Страхоцький, що свого часу працював актором у Національному та Камерному театрах Варшави, а пізніше протягом семи років грав у міських театрах Львова [199, с. 88].

Колектив Волинського воєводського театру в різні роки складався від 14 до 24 осіб [365, с. 2; 427, с. 8–9]. Серед них: С. Славінська, Я. Оконська, М. Зонер, К. Лещинський, К. Сарненська, Е. Фертнер, П. Орловський, С. Пужицький, І. Влодзимерська [434, с. 4; 436, с. 3]. До репертуару театру входили твори класиків польської драми: К. Г. Ростворовського, С. Висп'янського, С. Жеромського і, звичайно ж, Ю. Словацького. Зі світової класики ставили твори А. Дюма, Мольєра, В. Шекспіра, П. Бомарше, Б. Шоу, Е. Ростана, Г. Ібсена. За час існування польського пересувного театру в Луцьку в ньому було поставлено лише один твір російського автора В. Катаєва «Квадратура кола» [199, с. 99; 424, с. 5]. Останньою виставою театру стала «Екзотична кухня» Верно [199, с. 100].

Важливою та цікавою подією у суспільно-культурному житті волинян 20-х років ХХ ст. стало створення професійного постійного українського театру. В Луцьку з 1924 р. вже діяв польський театр, тож український театр став виразником та пропагандистом української культури в регіоні. У 1928 р. до Луцька приїхав М. Певний, у минулому актор Московського художнього, а пізніше Київського державного європейського театру, вихovanець М. Саксаганського. Наприкінці того ж року він організував аматорський гурток, що згодом переріс у Волинський український театр. Першою постановкою тоді ще аматорського гуртка була частина історичної драми Л. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко». До складу трупи театру входило 30 осіб, зокрема такі обдаровані актори, як Г. Білогубова, М. Орлова, А. Мирощенко, Г. Крихівна-Сувчинська, О. Неділько, Н. Певна, Й. Поляков, Ю. Шафарчук та ін., художник-декоратор Ю. Миць, диригент хору та оркестру О. Колисниченко, а також артисти балету і хору, музиканти [223, с. 105; 265, 122]. Серед постановок були твори іноземних класиків, зокрема комедія «Тартюф» Мольєра та комедія італійського драматурга К. Гольдоні «Мірандоліна», про постановки яких у місцевій пресі публікувалися схвальні відгуки. Так, на сторінках газети «Українська нива» було написано: «...ось прибув М. Певний зі своєю групою й дав нам доказ того, що українською мовою можна грати не тільки “Триців” чи “ковбасу з чаркою”, а й п’єси класичного європейського репертуару. На цей раз було поставлено “Мірандоліну” – комедію на 3 дії К. Гольдоні в чудовому українському перекладі М. Загірної». Для підтримки Волинського українського театру на початку 1930-х рр. утворилося Українське театральне товариство, до складу якого входили не байдужі до стану української культури люди [166, арк. 30; 167, арк. 7; 223, с. 106].

Аматорський театральний рух у Луцьку представляла музично-драматична секція Луцької повітової «Просвіти». На кошти, отримані від її діяльності, товариство утримувало приміщення та бібліотеку [256, с. 72]. У

травні 1926 р. до міста приїхав талановитий актор та режисер із Наддніпрянщини М. Орел-Степняк, який створив театральну трупку, що виступала як аматорський колектив і через брак коштів не вийшла на професійний рівень. На чолі з М. Орлом-Степняком у 1927 р. було створено при товаристві Луцька повітова «Просвіта» театральне бюро, сам він працював театральним інструктором для аматорів-гуртківців [265, с. 121]. 31 січня 1927 р. створено Товариство українських артистів при Луцькій повітовій «Просвіті», до складу якого входило 26 осіб. У 1927 р. товариство поставило такі п'єси: «Наталка Полтавка», «Сватання на Гончарівці», «Кайн та Авель», «Майська ніч», «Жидівка-вихрестка». У 1928 р. на основі товариства створюється Волинський український театр. Натомість при «Просвіті» 3 червня 1929 р. був організований молодіжний драматичний гурток, який очолив Д. Степняк [256, с. 72].

На особливу увагу заслуговує діяльність Польського драматичного колективу. Його історія розпочалася 1922 р., коли в Луцьку було засновано Товариство приятелів музики та сцени. 2 червня 1923 р. цей аматорський театр виставою «Заміжжя Льолі» Г. Збежховського відкрив новий «Великий театр і кіно Іллі Кронштейна» в Луцьку [256, с. 73]. За сезон 1923–1924 рр. трупа поставила високохудожні твори польських класиків «Сусідка по кімнаті» А. Гжимала-Седлецького, «І стану білішим від снігу» С. Жеромського та «Баладина» Ю. Словацького, «Мораль пані Дульської» Г. Запольської. Під кінець сезону з'явилися маловартісні, зате прибуткові фарси «Іспанська муха» та «Шукаймо мурина» французьких авторів. Ця театральна група проіснувала до листопада 1924 р., частина її учасників увійшло до складу новоствореного професійного Міського театру імені Ю. Словацького.

Варто згадати і про театральну діяльність єврейської громади Луцька. Активність у цій справі демонструвало товариство допомоги бідним та хворим євреям «Лінас Хацедек». Члени товариства ставили єврейські п'єси,

аби одержати кошти на реалізацію своєї благородної місії. Серед таких слід назвати виставу «Сліпий Іхель» у Луцьку. Чеський клуб Луцька та «Чеська шкільна матиця» ставили аматорські вистави, прибуток з яких спрямовувався на освітні цілі [256, с. 74–75].

21 лютого 1932 р. в залі міського театру в Луцьку відбулося відкриття Театру для дітей та молоді. Акторами в ньому були учні міських шкіл № 2, 3, 4, 6, 7. Мистецьким керівником та режисером став Станіслав Станевський, що працював у дитячих театрах Варшави. Прем'єрою в луцькому Театрі для дітей та молоді була байка у чотирьох актах «Король печива» Вітольда Шеллера. Квиток на виставу коштував від 50 грошів до двох злотих [466, с. 5].

Музичну та танцювальну культуру серед населення міста поширювали різні товариства, зокрема Луцька повітова «Просвіта».

При філіях товариства організовувалися хорові колективи [265, с. 114]. Вони виникали переважно на базі місцевих церковних хорів. Поступово в їх репертуарі з'являлися світські твори, і в результаті вони перетворювалися на просвітянські. Окрім того, такі хори організовували учасники народних театрів. З часом ці хори стали виступати із сольними концертами. Основу їх репертуару складали твори з української музичної спадщини (М. Лисенка, Д. Січинського) і тогочасних авторів (М. Леонтовича, К. Стеценка, О. Кошиця, С. Людкевича, Ф. Колесси, М. Гайворонського, Д. Котка, М. Тележинського) [282, с. 26–27].

Уже восени 1920 р. при музично-драматичній секції товариства в Луцьку виникає струнний оркестр та просвітянський хор (диригент О. Лопутько). Силами цієї секції 26 лютого 1921 р. влаштовано «Вечір артиста», впродовж якого глядачі мали можливість насолоджуватися грою артистів аматорського гуртка та співом хору у «Вечорницях» П. Ніщинського. Згодом був організований і благодійний «Концерт-бал». У програмі концерту були солоспіви, дуети і тріо чергувалися з виступами

чоловічого і мішаного хорів, сольною та ансамблевою грою скрипалів. Репертуар вокалістів складався переважно із творів Г. Давидовського («Защечбечи соловейку», «Прощавай, моя радість», «Україна»). Щодо хору, то він виконував обробки М. Лисенка. Всього за два роки (1920–1922 рр.) учасники луцької музично-драматичної секції «Просвіти» дали 31 концерт [282, с. 28–29].

Успішною була творчість і окремих просвітянських солістів-бандуристів: Г. Білогубової, М. Левицького, К. Місевича, Д. Щербини. У репертуарі музикантів були думи, історичні, козацькі, народні пісні. Зокрема, Д. Щербина також співпрацював із хором Чеснохресного братства (диригент П. Куріленко) і в його супроводі виконував народну пісню «Ой зійшла зоря» в обробці М. Леонтовича. Найчастіше його виступи відбувалися в приміщенні Луцької української гімназії [265, с. 117–118].

У 1928 р. Луцька повітова «Просвіта» організувала в Луцьку диригентсько-режисерські курси [11, с. 155], що свідчить про започаткування музичної освіти в Луцьку. Для проведення занять «Просвіта» запросила регента хору Чеснохресної церкви П. Куріленка, який виступив із лекціями на тему «Хор та його організація». За весь час існування цих курсів їх відвідали представники понад 30 філій [282, с. 30].

Окрім того, «Просвіта» започаткувала надзвичайно яскраву традицію «академій» (святкових концертів) з нагоди вшанування пам'яті національних героїв, художніх геніїв, відзначення видатних історичних подій [265, с. 124].

Саме «Просвіта» збагатила волинське мистецтво талановитим хореографічним колективом, який отримав назву «Гурток українських танців та співу». Очолював його відомий балетмейстер В. Авраменком. Колектив не обмежувався лише концертними виступами, і взимку 1922–1923 рр. створив у Луцьку школу танцю. У ній навчалося близько 40 осіб, серед них були такі обдаровані учні, як О. Бахов, М. Гасюк, С. Лісова, Н. Маркевич, В. Омельчук, В. Савчук, З. Харченко [266, с. 144]. Ще один учень В. Авраменка – І. Козак –

створив хореографічний колектив для дітей віком від 2,5 до 5 років, який став постійним учасником усіх концертів у Луцьку [283, с. 83]. З народними танцями, а також композиціями «Запорізький козак Гонта», «Чумак», «Горе Ізраїля» артисти об'їздили всю Волинь. Вихованців школи радо зустрічали в Чехословаччині та інших країнах. «Про український танець чулисьмо, як про гопак з горілкою і...тільки. Яке ж зачудування, коли побачили ми національні танці учнів школи В. Авраменка. Танець виконаний 7-літнім Левком був нагороджений рясними оплесками. Танок “Катерина” є просто таки щось неземне, якісь святі – божественні рухи – грація!...Що ж до “Чумака”, виконаного самим В. Авраменком, то цей танок є немов би сама воля на безмежний простір нашої України», – так відгукнулася газета «Українське життя» на виступ митців Луцької повітової «Просвіти» в Рівному 25 лютого 1923 р.[265, с. 118–119].

Осередком музичного життя Луцька в 1930-х рр. був клуб «Рідна хата». При клубі діяв хор, диригентом якого став М. Тележинський. Уперше колектив виступив на «Святі української пісні» 10 листопада 1929 р. Програма концерту включала реферат М. Тележинського «Історія української пісні», «Вечорниці» П. Ніщинського, український балет та цикл із 10 українських народних пісень. Визначною подією у культурному житті Волині стало проведення на базі клубу від 7 до 9 лютого 1930 р. курсів інсценізації народної пісні. На курсах були присутні 48 диригентів та 35 приватних осіб. Лекції читали М. Тележинський, Ю. Цехмістрок, О. Черняк, В. Майзнер [282, с. 46–48].

Існував оркестр і при Волинському українському театрі, диригентом його став О. Колісниченко. Спершу оркестр складався зі скрипкової групи та фортепіано, згодом, від 1936 р., він був повністю укомплектований [282, с. 73]. Разом із хором клубу «Рідна хата» оркестр здійснив постановку опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» та музичної комедії В. Блодека «У криниці». Артисти Волинського українського театру

підготували сценічну трилогію «Різдво на Україні», куди увійшли інсценізації колядок К. Стеценка та М. Лисенка [282, с. 48–49].

У 1930-ті рр. в місті діяла музична школа імені Ф. Шопена. Термін навчання у ній становив шість років, вартість – 250 злотих на рік. Там проводилося навчання за трьома класами: фортепіано, скрипка та теорія [146, арк. 2].

Пропагандою музичної культури в 1930-х рр. займалася музична секція Волинського товариства підтримки театральної культури, а від 1937 р. – Волинське музичне товариство. Товариство організовувало виступи і професійних, й аматорських колективів [339, с. 240], створило мішаний хор та курси для диригентів народних хорів, хоральну бібліотеку [146, арк. 5], влаштовувало музично-вокальні концерти під керівництвом професора Шнітрера, кошти від якого передавалися на розвиток музичного товариства [464, с. 6]. Вхідний квиток коштував 4 злотих [459, с. 7].

У міжвоєнний період луцька громада з радістю приймала в себе гостей-артистів з інших міст Польщі. У березні 1924 р. в театрі «Кронштейн» виступала відома у Варшаві танцівниця Х. Гуланицька. Хоча її виступ, як зазначив кореспондент газети «Волинь», відбувся в неналежних умовах (зала театру не відповідала такому виступу, було брудно, сцена прикрита якоюсь сірою плахтою, фортепіано не налаштоване, фальшивило), та публіка була задоволена. Однак, за словами автора статті, артистка навряд чи захотіла б знову виступати в Луцьку. Весною 1924 р. до воєводського центру вперше завітав театр «Редута». Його артисти виступили поряд із замком Любарта перед майже тисячною аудиторією [339, с. 126–128]. Періодично в Луцьку виступали артисти Варшавської опери: Я. Саріуш-Белінська, Т. Бевала, Е. Коппа [105, арк. 89]. 25 липня 1930 р. в місті дав концерт джазовий колектив Г. Гольда [458, с. 6].

У 1935 р. в Луцьку виступали Є. Умінська (скрипка), що концертувала по всій Європі, К. Чекотовський (спів), Є. Суліковський (фортепіано). Вони

виконували твори С. Монюшко, П. Чайковського, Я. Галла, А. Вівальді, А. Анджейовського [105, арк. 43–45].

Різні музичні концерти влаштовувалися в товариствах, клубах міста. Серед них польський клуб «Огніско», українська «Рідна хата», цукерня Розаліні, в якій щовечора вмикали радіо, де транслювалися концерти класичної музики з 20-ї до 23 вечора [458, s. 6]. У 1923 р. в Луцьку працював ресторан «Париж», де виступав дует Янашек–Гловацька з піснями, Болеславський з гумором та Фідельман – з музикою [312, s. 3].

Святкування визначних дат історії Польщі супроводжувалися музичними концертами, на яких виступали мішаний хор Державної гімназії імені Т. Костюшка, симфонічний оркестр Товариства підтримки театральної культури на Волині при співпраці з військовим оркестром 24-го піхотного полку [105, арк. 73–74].

Художнє мистецтво в Луцьку міжвоєнного періоду не здобуло такої ж популярності, як театр чи музика. Перша на Волині професійна виставка творів образотворчого мистецтва в міжвоєнний період відбулася 1927 р. в Луцьку, на ній було представлено 250 робіт 57-ми творців. У 1929 р. в приміщенні Волинського музею було відкрито виставку польських графіків, серед яких Вичовковський, Шкочиляс, Боровський та Панкевич. Проте місцева преса відзначала досить помірковану зацікавленість громадськості в таких виставках [339, s. 241–242].

Спробу створити місцевий малярський осередок намагалася дружина воєводи Генріха Юзевського – Юлія, яка сама захоплювалася образотворчим мистецтвом та малювала [339, s. 242]. Від 24 квітня до 5 травня 1931 р. в Луцьку Волинське товариство краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого організувало виставку з назвою «Польський пейзаж», де були представлені відділи художнього мистецтва, графіки, фото, народного промислу, архітектури та природи [368, s. 3]. У Луцьку періодично відбувалися

виставки молодих митців місцевих шкіл, зокрема учнів польської гімназії імені Т. Костюшка [324, s. 12].

У Луцьку в першій половині 20-х років ХХ ст. не було літературного осередку, хоча на вірші чи прозу міських письменників та поетів можна було натрапити на сторінках місцевої преси. У 1925 р. Р. Бох так описував мистецьку атмосферу міста у газеті «Przegląd Wołyński»: « «Луцьк – наше старе прикордонне місто, хоч таке велике та людне, хоч у цілій Польщі знане, а може бути часом нудним» [339, арк. 133–134]. У 1932 р. було створено Волинське видавниче товариство, яке одним із головних своїх завдань ставило видання тижневика «Волинь», що став професійним регіональним часописом. У регулярному літературно-мистецькому додатку до нього публікувалися творчі доробки поетів, зокрема місцевих, рецензії та їх аналіз. Важливим було те, що на його сторінках розміщували польські переклади українських авторів [395, s. 144]. У другій половині 1930-х рр. був організований літературний осередок «Волинь», що згрупувався навколо однойменного щотижневика, який друкувався в Луцьку [339, s. 244].

У квітні 1936 р. в залі редакції тижневика «Волинь» відбувся перший з'їзд молодих волинських літераторів. Загалом було 20 учасників. Серед них З. Хмельницький – редактор газети «Życie Katolickie», В. Загурський – редактор газети «Wołyń». Керував зібранням А. Кронович зі Львова – стипендіат Польської академії літератури [425, s. 5]. У 1937 р. редагувати тижневик почав Ю. Лободовський, якого запросив сам воєвода [395, s. 144].

Протягом 1919–1939 рр. у Польщі актуалізується робота з охорони пам'яток історії та культури. На державному рівні опіку над пам'ятками історії та культури здійснювало Управління консерваторів. У 1919 р. Польщу було поділено на консерваторські округи та визначено компетенцію консерваторів, до яких належало: здійснення безпосередньої охорони й нагляду за пам'ятками; організація місцевого архіву пам'яток (списки, описи, фотографії, плани, малюнки і т. п.); піклування про їх стан, контроль за

проведенням робіт із консервації та реставрації в окрузі; надання фахових консультацій. Волинське воєводство увійшло до складу Люблінського консерваторського округу, а з 1934 р. – до Луцького [219, с. 277–278].

Громадським органом у пам'яткоохоронній сфері була Рада консерваторів, на якій під час фахових обговорень та дискусій окружні фахівці у сфері архітектури, мистецтва, історії обмінювалися думками щодо виконання робіт з консервації або реновації пам'яток загальнодержавного значення, розробляли методичні засади реставрації цінних об'єктів та предметів старовини, напрацьовували стратегію своєї діяльності. Для вироблення спільного погляду на вирішення пам'яткоохоронних завдань у масштабах держави, регіону, міста обміну досвідом та формування рекомендацій стосовно конкретних будівель був започаткований інститут з'їздів Ради консерваторів, перший з яких відбувся в квітні 1919 р. [219, с. 277]. Під час роботи XII з'їзду в Луцьку учасники зібрання звернули увагу на незадовільний стан історичного середовища у найдавніших волинських містах та нетактовність втручання в їх архітектурний образ в минулому і зараз – в процесі розбудови центрів [219, с. 280]. Учасники з'їзду відвідали й оглянули найважливіші архітектурні пам'ятки, що потребували невідкладних пам'яткоохоронних заходів. Зокрема в Луцьку вони оглянули замок Любарта та руїни вірменської церкви [219, с. 285].

Особливе місце в пам'яткоохоронній роботі в Луцьку протягом 1920–1930-х рр. займає реставрація замку Любарта. Ще в 1922 р. була створена спеціальна комісія, яка складалася з представників місцевої влади, місцевих та запрошених із Варшави фахівців, для напрацювання термінових заходів зі зміцнення замку. Комісія визначила, що необхідно зміцнити замкову куртину з південної сторони і стіни – з північної, покращити перекриття та накрити в'їзну браму дахом. Керівництво усіма роботами здійснював архітектор Юліан Йодкевич. Відзначимо, що про аварійний стан замку йшлося на з'їздах Ради консерваторів у Львові (1921 р) та Луцьку (1927 р.), однак брак коштів

не давав змоги здійснити комплекс усіх необхідних робіт. Лише наприкінці 1920-х рр. було зміцнено фундаменти та нижню частину стінового масиву в'їзної вежі, стан якої був найгіршим. У наступні роки проведено розчистку підвалів та відновлено частину втрачених мурів. З огляду на аварійність, замок Любарта звільнили від розміщених в його стінах пожежного депо та складів, які не тільки заважали консервації, а й, за словами сучасників, були виявом неповаги до цієї пам'ятки. Цікаво, що ухвала з'їзду Ради консерваторів 1927 р. допускала можливість використання для майбутніх ремонтно-відновлювальних робіт цегли з давньої вірменської церкви, яку було вирішено розібрати. Одночасно з ремонтними та реставраційними роботами на території замку проводили археологічні розкопки – були відкриті фундаменти княжого палацу XVI ст. і частина підвалин церкви Святого Іоана Богослова. Станом на 1934 р. основний комплекс завдань щодо консервації замку був виконаний. Подальші роботи пов'язувалися з відновленням елементів оборонної системи. На основі обмірів 1933–1934 рр. протягом 1937 р. реконструйовано склепіння башти Свидригайла. У 1939 р. для повторного обстеження в'їзної башти, складання подальшого плану робіт і виконання проекту відбудови, до Луцька був запрошений авторитетний польський архітектурознавець Ян Захватович із Варшави. Місцева влада дозволила проводити екскурсії до консервованих руїн Луцького замку, а також підтримувала випуск спеціальних видань про його історію. Все це дало змогу збирати кошти на подальшу відбудову замку. Постійна увага до цієї споруди, яку влада вважала символом польської державності на Волині, є одним із показових прикладів тогочасної пам'яткоохоронної політики держави [219, с. 311–312]. У міжвоєнний період у Луцьку було реконструйовано купол, ліхтар та хрест Хрестовоздвиженської церкви XVII ст. за проектом архітектора С. Тимошенка. Зауважимо, що на консервацію міської синагоги та цінної житлової забудови в середмісті Луцька в держави не вистачало ні коштів, ні часу [219, с. 314].

Зазначимо, що Луцьк став місцем діяльності громадських товариств з охорони культурної спадщини. Серед них – Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками минулого. У Луцьку воно розпочало свою діяльність від 17 грудня 1927 р. під керівництвом інженера Ф. Ксенжпольського. У 1933 р. Товариство увійшло до складу Польського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками минулого, яке діяло з 1906 р. у Варшаві. У різні роки його луцький осередок налічував близько 200–300 членів. Так, у 1931 р. його членами були 285 осіб. Члени товариства об'єднувалися в секції: краєзнавчу, музейну, природоохоронну, туристичну та ін. Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини ставило перед собою завдання нагромадити й опрацювати наукові матеріали, присвячені вивченню Волинського воєводства, популяризувати відомості про Волинь, пробудити зацікавлення для її відвідування, захистити від ушкоджень і знищення різного роду пам'ятки, науково їх обстежити. Для реалізації цих завдань товариство проводило інвентаризацію і фотографування історичних пам'яток; за згодою їх власників знімало плани цих пам'яток; способом купівлі, дарування, заповіту нагромаджувало пам'ятки для утримання власного музею; охороняли давні споруди, які мали історичне, археологічне чи мистецьке значення. Товариство організовувало краєзнавчі виставки, експедиції, екскурсії [177, с. 22–24]. Так, у 1930 р. відбулася екскурсія до Кракова, Катовіце та Познані, яка тривала від 5 до 15 липня й вартувала 240 злотих [363, с. 4]. Наступного року товариство здійснило 12 виїздів [91, арк. 1].

У 1931 р. Волинське товариство краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого організувало низку лекцій. Зокрема виступили: професор Кременецького ліцею Ф. Манчак з доповіддю на тему «Проблеми геології Волині»; Р. Даниш – «Образ минулого в обличчі сьогодення волинської землі»; професор Варшавського університету М. Кордуба – «Волинська земля на світанку історії»; професор Ягеллонського університету

В. Орміцький – «Програма господарсько-релігійних досліджень на Волині» [91, арк. 1].

Товариство брало участь у загальнопольських з'їздах підтримки туризму, конференціях у справах навчання екскурсоводів у Варшаві [91, арк. 1].

У 1931 р. Волинське товариство краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого представило громадськості Луцька туристично-краєзнавчу та мистецьку виставки. Перша експонувалася з 9 квітня до 3 травня. Вона включала в себе презентацію туристично-комунікаційної карти Волині, панорами Кременця, моделі замку Любарта, альбому з фотографіями місць Волині. Під час роботи виставки відбувся показ фільму «Волинь», який у 1930 р. був представлений на Міжнародній виставці комунікацій та туризму в Познані [91, арк. 2].

Мистецька виставка Волинського товариства краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого працювала протягом грудня 1931 р. та складалася з таких відділів: малярство, архітектура, графіка, фотографія, народний промисел. Виставку відвідало 1 825 осіб. У відділі малярства були представлені роботи Т. Аксентовича, Е. Ерба, С. Дземанського, С. Філіпкевича, З. Гедлічка, С. Гебінського, Т. Гротта, Х. Гросмана, В. Гофмана, А. Карпінського, Я. Рубчака, А. Сетковича, Л. Вичолковського та ін. Волинську групу презентували М. Борушек, Т. Блажейовський, Й. Корнбліт, Є. Косміаді, Е. Васильковський, Г. Вечорек, М. Жук. У техніці графіки були виконані роботи Г. Шульцової. Свою творчість у фотографії представляли Л. Гроновський, Ю. Козловський, З. Соколовський, К. Шебанов та ін. Поруч із ними своїми фото ділилися і члени Волинського товариства краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого.

Серед архітекторів, що співпрацювали над створенням виставки, були М. Левіч, К. Толочко, Ф. Кокеш, С. Сікорський, В. Стахонь, С. Тимошенко, а також студенти архітектурного відділу Львівської політехніки [91, арк. 2].

Ще одним науковим товариством, що стимулювало на Волині історико-краєзнавчі та пам'яткознавчі дослідження, було Товариство приятелів науки, створене в Луцьку у січні 1935 р. завдяки зусиллям відомого польського історика Я. Гофмана та волинського віце-воєводи Ю. Слещинського [295, к. 42]. Діяльність товариства полягала в організації чотирьох комісій: гуманітарної (історія, філологія, література, етнографія, мистецтво, психологія, педагогіка), природничої (географія, біологія, ґрунтознавство, геологія), господарчої (економіка, землеробство) та музейно-бібліотечної [178, с. 77–79]. Зібрання бібліотеки товариства склалися із власних зібрань і депозитів. Із власних зібрань належить відзначити 57 дипломів (грамот): три – з XVI ст., вісім – із XVII ст., 25 – із XVIII ст., 21 – з XIX ст. Найстаріший диплом датувався 1536 р. Крім цього, у бібліотеці містилося 1 000 рукописів, 155 карт, 546 часописів і 21 735 книг [178, с. 77–79; 291, к. 258].

Для поглибленого дослідження краю Волинське товариство приятелів наук налагодило й підтримувало наукові контакти з Польською академією мистецтв, Державним архівом Польщі, Союзом музеїв у Польщі, відділами археології Державного археологічного музею у Львові та Кракові, Товариством розвитку східних земель у Варшаві, Нумізматично-археологічним товариством у Кракові, іншими науковими інституціями країни [177, с. 24]. Станом на 1 січня 1938 р. воно налічувало 98 членів [178, с. 77–79].

У міжвоєнний період Луцьк став і музейним центром. Початком музейного життя міста стала робота Волинської виставки народних промислів, на якій були представлені високохудожні самобутні килими, рушники, вироби з лози, експонувалися рукописи та стародруки, ікони [176, с. 14]. Виставку було організовано Товариством краєзнавців та опіки над пам'ятками старовини, що діяло в Луцьку з 1927 р. [227, с. 5]

Відкриття Волинського музею відбулося 16 червня 1929 р. під час офіційного візиту на Волинь Президента Речі Посполитої І. Мосцицького [328, s. 183]. Спочатку музей перебував під патронатом Волинського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини, а згодом, від 1935 р. – Волинського товариства приятелів наук [176, с. 15; 296, к. 32]. Музей отримав статус регіонального і працював відповідно до затвердженого в 1929 р. статуту [176, с. 15; 294, к. 84; 296, к. 46].

На чолі музею стояв директор, що керував музейними збірками та фондами, складав звіти про роботу закладу. Першим директором Волинського музею став О. Прусевич – відомий польський етнограф, колекціонер, музеєзнавець [176, с. 15; 297, к. 32].

Музеєм опікувалася музейна рада, що складалася із директора музею, представників наукових товариств, яким підпорядковувався заклад, та громадськості воєводства. На утримання музею міське управління щорічно виділяло близько 15 тис. злотих. Значну частину перших експонатів музею склали предмети з Волинської виставки народних промислів, що були спеціально придбані для неї. Систематизовані за видом та типологією експонати були розміщені в кількох кімнатах, мало пристосованих для експонування, в орендованому приміщенні на вулиці Ягеллонській, 91, згодом на вулиці Сінкевича, 31 [176, с. 15].

Працював музей щоденно з 10-ї до 14-ї та з 16-ї до 20 години. Вхід коштував 1 злотий, для молоді, що навчалася, та військових – 50 грошів. Спільна екскурсія коштувала по 20 грошів з особи [448, s. 8]. Щороку музей відвідувало від 1 тис. до 3 тис. осіб. Так, у 1931 р. музейні експонати оглянуло 1 450 осіб, у 1936 р. – 2 474. У 1936 р. безкоштовно музей відвідало 635 осіб, за плату – 1 839. З усієї кількості відвідувачів більшість становила молодь [176, с. 15].

Музей складався з природничого, археологічного, історико-мистецького та етнографічного відділів, на чолі яких стояли хранителі. До їх

компетенції належало керівництво науковою і музейною роботою у своєму відділі, проведення інвентаризації музейних збірок, контроль за роботою працівників музею, підготовка та подача директорові звітів про діяльність відділу. У кожному відділі працювали асистенти. Провідну роль у структурі музею посідав природничий відділ. Він містив багату колекцію рослин, матеріалів із геології та мінералогії. В археологічному відділі зберігалися рештки викопних тварин, бронзові вироби, посуд культури шнурової кераміки, урни лужицької культури, кам'яні сокири та крем'яні стріли. Завідував відділом Я. Фіцке [176, с. 15].

Різноманітним за складом музейних предметів був історико-мистецький відділ. Особливе місце тут займала колекція кахлів XIV–XIX ст. – ренесансних, барокових, майстерно оздоблених стилізованим рослинним орнаментом; зразки порцеляни та фаянсу. Увагу відвідувачів викликали цінні документальні пам'ятки: диплом князя Ф. Чарторийського (1536 р.), привілей Владислава IV для містечка Миляновичі (1646 р.), два рукописних Євангелія XVI ст. та інші стародруки релігійної тематики. Волинське малярство було представлене іконами Св. Покрови з Межиріччя Острозького (XVI ст.), Св. Софії та її доньок Віри, Надії та Любові, Св. Василя (XVII ст.), вишитим на шовку образом Почаївської Божої Матері (1774 р.), портретами єпископа А. Шептицького, Я. Острозького та Б. Острозької (XVI ст.). У цьому ж відділі презентувалося зібрання хрестиків та образків періоду XVI–XVII ст. прикраси з гробу воєводи А. Киселя, колекція стародавньої зброї та сонячних годинників, паперові гроші, випущені в Кременці, Рівному та Луцьку в 1919 р. Історико-мистецький відділ мав і велику нумізматичну колекцію, що була представлена понад 40-ма скарбами, переважно XVI ст. Серед них одним із найцікавіших був знайдений у 1934 р. у передмісті Луцька, на Гнідаві, скарб монет XVI ст., у якому було 188 півгрошів Олександра Ягеллончика, 251 литовський півгрош Сигізмунда Старого, 379 півгрошів Сигізмунда-Августа [176, с. 15–16].

Дві зали займав етнографічний відділ, укомплектований матеріалами ткацтва та вишивки, рільництва та рибальства, гончарними виробами з Кульчина, Рокити, Дубровиці, Острога.

У музеї було створено картотеку етнографічних та археологічних матеріалів, краєзнавчу бібліотеку, невелику технічну майстерню для реставраційних робіт.

Колекції Волинського музею комплектувалися за рахунок безкоштовних передач експонатів від приватних осіб та громадських організацій, купівлі пам'яток, науково-пошукових експедицій працівників музею. На початку 1930-х рр. фонди музею налічували 4 375 музейних предметів, після 1935 р. – близько 9 000. Зауважимо, що чимала їх частина досі зберігається у нинішньому Волинському краєзнавчому музеї в Луцьку [176, с. 15–16].

Підсумовуючи слід зазначити, що найбільший розвиток та популярність серед населення Луцька в міжвоєнний період отримав театр. У місті діяли професійні театри: польські Луцький міський театр імені Ю. Словацького, Волинський театр імені Ю. Словацького та Волинський український театр. Музична творчість у Луцьку активно розвивалася переважно в межах хорового мистецтва. Художнє життя міста було представлене здебільшого виставками робіт місцевих митців та митців з інших регіонів Польщі. На розвиток літературних процесів у місті впливав творчий осередок, що склався навколо газети «Wołyń». Особливе місце в культурному житті міста займала пам'яткоохоронна діяльність Волинського товариство краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого та Товариства приятелів науки. Завдяки їх роботі в Луцьку було створено Волинський музей.

4.2. Освітнє середовище

Упродовж всього міжвоєнного періоду на більшість процесів, які відбувалися в Луцьку, помітний вплив мало загальне соціально-економічне відставання Волинського воєводства від решти територій Польщі. Освіта не була винятком. На початку 1920-х рр. порівняно з іншими воєводськими центрами в Луцьку було найбільше неписьменного населення. Так, у 1921 р. у Луцьку частка осіб що не вміли читати і писати сягала 36,55 %, натомість частка освічених мешканців складала 63,18 %. В інших містах ці показники виглядали так: Станіславів – 15,75 % і 79,74 %; Люблін – 33,01 % і 62,57 %; Познань – 13,40 % і 81,40 % [353, s. 44; 354, s. 42; 355, s. 30–31; 356, s. 80]. Зазначимо, до 1931 р. загальне співвідношення істотно не змінилася. Якщо в Луцьку до того часу кількість неосвічених мешканців зменшилася вдвічі, то в Познані цей показник зменшився в тринадцять разів [306, s. 66; 307, s. 22]. (див. дод. Р)

Першим документом, що визначав характер розвитку освіти в Другій Речі Посполитій, став «Декрет про загальнообов'язкову освіту» від 7 лютого 1919 р. Відповідно до його положень запроваджувалось обов'язкове навчання в загальній семирічній школі [187, с. 157]. До часу відкриття таких шкіл у кожній місцевості передбачалося створення початкових шкіл із чотирирічним обов'язковим навчанням та трирічним додатковим або ж п'ятирічним обов'язковим та дворічним додатковим. Декрет передбачав можливість здобуття освіти поза школою. Семирічна початкова школа була фактично загальнодоступною, натомість навчання в чотирирічній початковій школі із продовженням навчання до восьми класів у гімназії могли собі дозволити лише фінансово спроможні верстви суспільства. Формально до гімназії приймали всіх, хто успішно склав вступні іспити, однак на практиці туди потрапляли учні після домашньої підготовки чи після закінчення нижчої гімназії, тобто трирічних підготовчих класів при приватних середніх навчальних закладах [187, с. 158].

Згодом, у серпні 1919 р., в Польщі було запроваджено додаткове навчання дітей до 14 років поза заняттями в школі. Додаткове навчання передбачало чотири години занять у тиждень, а після його завершення директор школи видавав учням відповідні свідоцтва [187, с. 159].

Систему управління та контролю в галузі освіти уряд почав створювати в червні 1920 р. Вище керівництво в цій сфері належало міністру віросповідань та народної освіти. Структурно вся територія Польщі поділялася на шкільні округи, що мали назву кураторіумів. Метою їх діяльності були організація та контроль роботи державних освітніх установ. Безпосередньо це здійснювали шкільні інспектори, що були нижчою ланкою в управлінні шкільною адміністрацією [187, с. 160].

У лютому 1922 р. держава законом «Про організацію та утримання державних початкових шкіл» передала частину фінансових зобов'язань у цій сфері на органи місцевого самоврядування. Так, держава покривала видатки на наукове, матеріальне забезпечення навчального процесу, утримання бібліотек, а органи самоврядування оплачували утримання приміщення школи, його зовнішнє облаштування, комунальні послуги та технічний персонал. Документом визначався і ступінь організації школи, що залежав від кількості дітей. Якщо в певній місцевості було понад 60 дітей шкільного віку, то новостворена школа мала бути однокласною, від 61 до 100 – двокласною, від 101 до 150 – трикласною, від 151 до 200 – чотирикласною, від 201 до 250 – п'ятикласною, від 251 до 300 – шестикласною, а якщо кількість дітей шкільного віку перевищувала 300 осіб, то створювалася семикласна школа. Кількість вчителів у школі дорівнювала кількості класів [187, с. 161].

17 лютого 1922 р. було ухвалено закон «Про будівництво державних початкових шкіл», за яким органи самоврядування мали забезпечити школу приміщенням, виділити ділянку під забудову, шкільний город, спортивний майданчик та подбати про житло вчителя [187, с. 161–162].

Запроваджуючи обов'язкову шкільну освіту польська влада здійснювала власну ідеологічну кампанію, що супроводжувалася активною полонізацією освіти серед етнічних меншин. Підтвердженням того є закон «Про деякі положення організації шкільництва» від 31 липня 1924 р. З його прийняттям основним типом стала утравістична, тобто двомовна школа. Процедура створення школи із мовою навчання етнічних меншин формально залежала від бажанням батьків дітей. В місцевості мало бути не менше 40 батьків, які б хотіли навчати своїх дітей рідною мовою. У разі, якщо знаходилося 20 батьків, які бажали навчати своїх дітей польською мовою, школа мала бути двомовною [187, с. 163].

Українська громадськість у зверненні до Ліги націй у 1924 р. так оцінювала польську освітню політику: «Польська влада тамує на наших землях українських всяке змагання нашого народу до освіти в рідних йому українських формах: гальмує натуральний розвій українського народного шкільництва; існуючі українські народні школи полонізує; насаджує багато нових польських шкіл для людності української; вбиває всяку приватну ініціативу в справі закладання народних шкіл і різних курсів для дорослих; щоби підкопати саму можливість існування української школи, закрила учительську семінарію і не дозволяє відкривати учительських курсів під різними претекстами; звільняє кваліфікованих українських вчителів; різні перешкоди робить в справі відкриття на наших землях українського середнього шкільництва приватного і не відчиняє жодної середньої школи державної; закрило народом же нашим створені упосажені спеціальні хліборобські школи, а замість них заводить польські хліборобські школи; переслідує українські вищі школи у Львові. Отже, польська влада, яку в даному разі підпирає і польське громадянство змагає до того, аби тримати народ наш у темряві, аби не дати йому змоги культурно піднятися та стати на рівні з іншими народами Європи, що дійшли до високої ступені культури тільки через школу. В ХХ ст., в часи великого національного руху в цілому

світі, кожен народ змагає до самоозначіння, принаймні в відношенні культурному, над нашим народом українським, 7-ми мільйонною частиною 40-ка мільйонного народу українського, робляться винародовляючі експерименти, і то тим народом, який ще так недавно сам конав під чоботом східного деспота» [270, арк. 5].

М. Левицький, український громадський діяч, письменник та дипломат, в одному зі своїх виступів у Луцьку з лекцією на тему «Рідна мова та її історія» зазначав, що «розвиток української мови не міг бути ефективним в тогочасних умовах – неволі. Українська мова лишається собою на селі, коли в місті піддається різним впливам приїжджих факторів» [31, арк. 88].

Середня освіта міжвоєнної Польщі складалася з навчання в гімназії та ліцеї. Однак здобути таку освіту непольською мовою можна було лише в приватних закладах. Зауважимо, що на Волині в міжвоєнний період не було жодної державної гімназії з українською мовою викладання. Тоді як лише статус державної гімназії давав змогу її випускникам вступати до вищих навчальних закладів [187, с. 164].

У міжвоєнній Польщі існували такі типи середніх професійних закладів: загального типу з 3–4-річним навчанням, куди могли вступити учні, що закінчили семирічну початкову школу чи чотири класи середньої; школи вищого типу з терміном навчання в 7–8 семестрів, де могли навчатися діти, що закінчили шість класів середньої загальноосвітньої школи; агротехнічні школи, де вчилися три роки ті, хто попередньо закінчив семикласну початкову школу чи чотири роки середньої школи. У Польщі існували і професійні жіночі освітні заклади: торгово-професійні училища, школи домашнього господарства [187, с. 165].

На початку 1930-х рр. у Другій Речі Посполитій відбулося реформування освітньої системи. Законом від 11 березня 1932 р. «Про організацію шкільництва» польська влада залишила основною початкову семирічну загальноосвітню школу, яка могла бути трьох рівнів:

чотирикласна школа із семирічним навчанням (у перших двох класах навчалися по одному року, в другому – два, в третьому – три), до програми якого входили елементи старших класів; шестикласна школа з програмними елементами сьомого класу, а останньому шостому класі навчалися два роки; семикласна школа, де навчалися сім років відповідно до повної програми семирічної школи [398]. Школи першого рівня мали налічувати від 60 до 120 учнів, другого – від 121 до 210, третього – від 211 до 310 і більше учнів. Таким чином, школи останніх двох рівнів могли бути відкриті лише в густонаселених місцевостях. Новий закон ввів зміни і до структури середнього шкільництва. Замість восьмирічної гімназії запроваджувалася шестирічна середня загальноосвітня школа, що складалася з чотирирічної гімназії та дворічного ліцею [187, с. 166].

Розвиток освіти в Луцьку протягом міжвоєнного періоду повністю контролювався польською владою. Так, ще в жовтні 1919 р. окружний шкільний інспектор у листі до педагогічної ради колишньої Російської гімназії в Луцьку вказував, що для відкриття чоловічої гімназії слід дотриматися таких умов: російська мова викладання лишалася з 2-го до 8 класів; обов'язковими мали стати такі предмети, як польська мова, історія Польщі та географія Польщі; історія та географія Росії були не обов'язковими предметами і повинні були вивчатися в контексті світової історії та географії; до шкільного інспекторату слід було представити статистичні дані про учнів гімназії: національність, віросповідання та вік; окружний інспектор мав затвердити навчальні програми та персонал гімназії [109, арк. 16].

У травні 1922 р. в Луцьку було створено кураторіум Волинського шкільного округу, який згодом було перенесено до Рівного [192, с. 73]. Він здійснював контроль над виховними та освітніми установами, державними школами, розробляв плани бюджету округу та фінансування освітніх закладів, вирішував питання шкільних кадрів. Від 1 жовтня 1933 р. почали

діяти шкільні інспектори, що контролювали державні та приватні школи, заклади дошкільного виховання [210, с. 83].

У 1924–1926 рр. польська влада вдалася до заміни складу педагогічних колективів шкіл, збільшуючи кількість учителів, що приїжджали на Волинь з інших воєводств Польщі. Наприклад, у Рівненській державній гімназії було звільнено 20 учителів і прийнято на їх місце 21 нового. У гімназії імені Т. Чацького в Кременці змушені були покинути своє місце роботи 11 з 13 вчителів. У гімназії Володимира виникла схожа ситуація, оскільки із 16 вчителів до 1926 р. залишилося працювати лише три. Зауважимо, що в Луцьку склад педагогічного колективу державної гімназії імені Т. Костюшка був найбільш сталим, у ньому було замінено лише вісім із 24 вчителів [296, с. 251–259; 297, с. 323–329].

Система освіти Другої Речі Посполитої охоплювала дошкільні, загальноосвітні, середні, професійні та вищі навчальні заклади. Вони могли бути і державними, і приватними. Їхня кількість упродовж міжвоєнного періоду постійно зростала. Так, якщо в 1921 р. в Луцьку був лише один заклад дошкільної освіти [114, арк. 299–301], то в 1932 р. їх діяло вже п'ять [46, арк. 26–30]. Загальноосвітніх шкіл у Луцьку в 1922 р. було чотири [48, арк. 12], у 1925 р. їх налічувалося шість [336, с. 185], а в 1935 р. їхня кількість збільшилась до восьми [51, арк. 1–12] (див. дод. С).

Станом на 1 грудня 1922 р. в Луцьку діяло чотири початкові загальноосвітні школи: школа імені королеви Ядвіги, школа імені Яховича, де викладання велося польською мовою, та дві українські школи. Ці навчальні заклади були семикласні. Кількість учителів у них становила від восьми до 14 осіб. Загалом у цих школах навчалося 920 дітей [48, арк. 12].

На початку 1920-х рр. керівництво луцьких шкіл стикалося з безліччю проблем. У школах не було належних приміщень, бібліотек, систематичного медичного нагляду та забезпечення, бракувало зошитів і чорнила. Сніданки діти отримували завдяки організації спеціальних кухонь благодійними

організаціями [111, арк. 214]. Зазначимо, що органи міського самоврядування в Луцьку в першій половині 1920-х рр. не приділяли належної уваги справам шкільництва. Про це свідчить кількість засідань магістрату з окремих питань. Так, освітнім справам на засіданнях магістрату протягом 1921–1925 рр. було присвячено 41 питання. Для порівняння зауважимо, що податкову сферу в магістраті обговорювали – 474 рази, громадську опіку – 181, комунікації – 68, санітарію та гігієну – 37, пам'ятки – п'ять, розбудову міста – три [115, арк. 80].

У 1935/1936 навчальному році в Луцьку налічувалося вже вісім шкіл. У них навчалось 4 038 дітей та працювало 104 вчителі [51, арк. 1–12]. У польській семикласній школі імені королеви Ядвіги у 1935/1936 н. р. працювало 17 вчителів, із них 13 були римо-католиками, три мали православне віросповідання, один – юдейське. Станом на 1 жовтня 1935 р. в школі навчалось 618 учнів, із них 58 дівчат та 560 хлопців. За віросповіданням учні розподілялись так: 412 – римо-католики, 106 – православні, 83 – юдеї, вісім – протестанти. Водночас вважали рідною мовою польську 447 її учнів, російську – 71, українську – 31, єврейську – 66, чеську – три [51, арк. 1–12]. Більшість учителів луцьких шкіл були римо-католицького віросповідання, навіть якщо їх учнями були переважно православні чи юдеї [51, арк. 11; 51, арк. 19].

Міські школи Луцька до кінця міжвоєнного періоду мали проблеми із приміщеннями. Школа № 1 розміщувалася в будинку релігійного призначення на вулиці Бернардинській; школи № 2, № 5, № 6, № 7 – в орендованих у приватних осіб будівлях, оренду яких оплачувало міське управління; школа № 3 – у власному будинку на території Луцького замку; школа № 4 займала приміщення без визначеного власника; школа № 8 – у переобладнаному Польському домі; школа № 9, що була відкрита в 1938 р., теж розміщувалася в приватному приміщенні [437, s. 7].

На початку 1930-х рр. у місті діяло шість середніх навчальних закладів, із яких лише один був державним [62, арк. 38], та чотири професійних школи [62, арк. 76] (див. дод. Т).

Перші спроби створення гімназії імені Т. Костюшка в Луцьку здійснювалися ще в серпні 1917 р. Восени того ж року вона припинила свою діяльність через нестабільну політичну ситуацію на Волині, проте літом 1918 р., з приходом до влади гетьманату П. Скоропадського, її діяльність була відновлена. Директором гімназії був О. Остронецький із Житомирщини, що мав освіту математика. Педагогічний колектив гімназії складався із М. Перет'яковичівни (вчительки французької мови), Х. Селецької (вчительки німецької мови), Ю. Мурашка (вчителя латини), А. Вежбицької (вчительки природи та географії), Б. Янковського (вчителя польської мови та арифметики), майбутнього посла. Гімназія була коедукаційна (змішана). У 1918 р. в ній навчалось близько 100 дітей у чотирьох класах. Із встановленням у Луцьку влади Української Народної Республіки гімназію позбавили приміщення, однак навчальний рік вдалося завершити. Від вересня 1919 р. зі встановлення польської влади в місті колектив гімназії поповнився новоприбулими польськими викладачами. Серед них М. Бушковська (вчителька польської мови), М. Жук (вчитель малювання) [352, s. 37–39]

На початку 1922 р. в Луцьку з'явилося відділення Товариства вчителів середніх та вищих шкіл. Його членами були вчителі гімназії імені Т. Костюшка: О. Остронецький, Л. Цішевський, Б. Янковський [339, s. 86]. З ініціативи цього товариства в місті в лютому 1924 р. створено учительську семінарію імені Гуго Коллонтая. Цей приватний на початках свого існування заклад змішаного типу готував учителів для неповних середніх та початкових шкіл Волині. На початку 20-х років ХХ ст. семінарія не мала достатнього фінансування (невеликі кошти в сумі 4 000 злотих щорічно виділяв лише міський магістрат) і була під загрозою закриття. У 1929 р. семінарія зазнала

реорганізації: вона отримала права державного навчального закладу і фінансову підтримку з боку Міністерства віровизнань та народної освіти. Тоді ж при семінарії було відкрито інтернат на 45 місць для дітей із малозабезпечених сімей. У 1930/1931 н. р. тут навчалося 214 осіб (116 поляків, 30 українців, 20 росіян, 13 чехів, два німці та 33 євреї). При семінарії діяли курси підвищення кваліфікації учителів, де щорічно проходили перепідготовку близько 100 осіб [192, с. 77].

Українська гімназія в Луцьку була заснована на базі діючої з 1895 р. російської державної чоловічої гімназії. Під час Першої світової війни гімназію евакуювали в Курську губернію, після повернення в 1918 р. Київська шкільна округа призначила директором І. Власовського – інспектора Конотопської гімназії, досвідченого адміністратора та педагога. Саме він став ініціатором створення української гімназії в Луцьку [192, с. 75]. Свою ініціативу І. Власовський обґрунтовував так: «...Було нас, української інтелігенції, тоді, в перших роках польської державності, на Волині небагато... Це було однією із причин, що треба було братись за освітню справу...» [221, с. 71].

Переведення навчання на українську мову проходило поступово. У 1918–1919 рр. на українську мову навчання перейшли перші два класи, наступного року ще два. Для учнів старших класів, які продовжували навчання російською мовою, вводилися такі предмети, як українська мова, історія України та історія української літератури. Повільний темп переведення гімназії на українську мову навчання зумовлювався браком підручників та вчителів-фахівців.

У 1919 р. будівля гімназії перейшла під контроль Волинського воєводського управління, а гімназію перемістили в будинок М. Кронштейна, в якому ще до війни діяла російська жіноча імені А. Коленко. З огляду на це, заняття проводились у дві зміни: в першу вчилися дівчата російської гімназії, а по обіді – хлопці української (до 1928 р. гімназія була чоловічою, а далі –

змішаною). З кінця 1919 р. цей навчальний заклад утратив статус державного. Для відкриття гімназії потрібно було мати відповідний дозвіл. Першим концесіонером гімназії став І. Власовський.

Від 1921 р. українську гімназію в Луцьку під свою опіку взяло культурно-просвітницьке товариство «Просвіта». Того ж року гімназія отримала статус приватної української чоловічої гімназії, яка утримувалася на кошти батьків та благодійників. У 1924 р. І. Власовському відмовили у видачі концесії на 1925 р., мотивуючи це відсутністю в нього польського громадянства. Дозвіл на функціонування української гімназії в цьому ж році отримав Є. Петриківський – український громадський діяч, голова товариства «Просвіта». У 1927 р. йому вдалося добитися від повітового сеймика виділення 50 тис. зл.; за ці гроші вдалося придбати будинок для гімназії. Тоді ж українська гімназія отримала неповні права державної. З того часу її випускники могли вступати до вищої школи. У 1929 р. Є. Петриківський передав концесію на українську гімназію Товариству імені Лесі Українки.

У 1931 р. цей державний заклад перейменовано на Луцьку приватну українську гімназію імені Лесі Українки. Оплата за навчання у гімназії становила 25 зл. щомісяця [192, с. 75]. Від 1928 р. вона стала диференційованою: учні першого класу сплачували 15 зл., другого – 20, третього – 25, решти класів – 30 зл. [259, с. 190]. Навчання здібних дітей із малозабезпечених сімей оплачував батьківський комітет. Потрібні для цього кошти він збирав протягом року, влаштовуючи різні добродійні акції.

Контингент учнів гімназії, відповідно до владного обмеження, не міг перевищувати 250 учнів. Учні походили переважно з околиць Луцька. Наприклад, у 1922–1923 н. р. із 204 дітей лише 79 були лучанами, решта – вихідцями з навколишніх сіл. Щодо соціального походження, то серед учнів української гімназії були діти священників, учителів та службовців, заможних селян [192, с. 75].

До першого класу гімназії приймали дітей, яким до 1 вересня виповнилося не більше як 16 і не менше як 12 років; до другого – від 13 до 17 років, до третього – від 14 до 18 років; до четвертого – від 15 до 19 років. Вступники до першого класу складали іспити з української, польської мов, математики та географії. При гімназії почав діяти ліцей із двома відділами: фізико-математичним та гуманістичним. До першого класу ліцею зараховували кандидатів, які мали свідоцтво про закінчення гімназії, віком від 16 до 20 років [221, с. 74].

Педагогічний колектив закладу складався з 12–14 учителів вищої кваліфікації. Серед них був М. Левицький – письменник, перекладач, В. Федоренко – фахівець із латинської мови та історії стародавнього світу, Р. Шкляр – директор гімназії в 1926–1929 рр., учитель української мови та історії, Б. Білецький – директор гімназії в 1929–1939 рр., І. Власовський – викладач української мови та філософії, активний учасник церковно-релігійного життя на Волині міжвоєнного часу [192, с. 75].

У гімназії діяв клуб «Юнак», до якого належали всі без винятку учні. У клубі видавали журнал «Промінь», який редагували учні гімназії. Діяли різні секції: музична, драматична, спортивна, наукова. Членство в клубі було платне, кошти перераховували на користь українського клубу «Рідна хата». Майже кожні два тижні директор та вчителі влаштовували походи до театру [175, с. 207].

Єврейська коедукативна гімназія імені М. Глікліха була створена в 1918 р. і спочатку мала три класи з російською мовою навчання. Згодом було відкрито решту класів, а в 1924 р. гімназія стала восьмикласною з польською мовою викладання. Її директором був С. Ледерієнд [396, s. 255].

Позашкільна освіта Луцька міжвоєнного періоду була представлена вечірніми курсами та школами для дорослих, навчання в яких проводилися за програмою семикласної школи. Уже в 1920 р. для подолання неграмотності в місті магістрат виділяв щомісячно 50 марок на утримання вечірніх курсів для

безплатного навчання дорослого населення [112, арк. 44]. У 1935 р. в Луцьку популярними були навчальні курси, організовані Союзом громадської праці жінок, на яких навчалось 107 осіб та працювало 14 учителів. Окрім того, в місті функціонувало три школи для військових 24-го піхотного полку, в яких відповідно навчалось 144, 57 та 46 учнів, навчання в них забезпечували 2–3 вчителів [50, арк. 34–37]. Такі курси відкривалися і при звичайних загальних школах, усі видатки покривали самі учні [50, арк. 1].

Важливе місце в розвитку освіти міста відігравали громадські організації. Польським шкільництвом опікувалася «Польська шкільна матиця». У 1921 р. в Луцьку було створено жіночу та чоловічу професійні школи, які утримувалися за її рахунок. Жіночою школою керувала Б. Бартошевська, штат школи складався із семи осіб. Термін навчання тривав три роки. Головним курсом у ній вважалося шиття. Чоловічою професійною школою керував В. Вінарський. У школі працювало три відділи: столярський, кравецький та шевський. Учитися в ній теж потрібно було три роки [357; 479, с. 13]. У лютому 1922 р. в Луцьку розпочала діяльність торгова школа, створена «Польською шкільною матицею». На перший курс приймали дітей від 13 до 16 років [322, с. 9]. Після закінчення другого та третього навчальних курсів учні проходили 300-годинну практику в магазинах [431, с. 5–6].

Серед українських громадських організацій, що опікувалися освітою, була Луцька повітова «Просвіта» та Товариство імені Лесі Українки. Завданнями Луцької повітової «Просвіти» було «об'єднання свідомих сил завдяки поширенню національної освіти, захист прав та інтересів українського народу» [234, с. 47–48]. У 1921 р. товариство створило в Луцьку книгарню «Нива», що забезпечувала підручниками початкові школи. У читальнях товариства зосереджувалось близько 30 періодичних видань: «Українська правда», «Наше життя», «Наше слово», «Новий час», «Українська нива», «Сільський світ», «Громадський голос», «Аматорський

театр», «Жіноча доля», «Громадсько-кооперативний часопис». Члени товариства періодично виступали перед місцевим населенням з лекціями та рефератами [236, с. 79]. За визначенням польської влади, в бібліотеках та читальнях «Просвіти» зосереджувалася література «українського націоналістичного спрямування, а в публічних виступах простежувалися сепаратистські настрої» [101, арк. 2]. На засіданні Луцької повітової «Просвіти» 6 липня 1924 р. у своєму виступі посол Пащук зазначив, що польський уряд усіма способами старається не допустити поширення освіти серед українського населення, йдучи проти Конституції [100, арк. 14–17]. Польська влада, невдоволена діяльністю Луцької повітової «Просвіти», у 1932 р. ліквідувала її [234, с. 49].

Організаційні збори Товариства імені Лесі Українки відбулись 2 червня 1929 р. в приміщенні Луцької української гімназії на вулиці Сінкевича, 21. До управи товариства в різні роки входили: І. Власовський, Д. Певний, С. Тимошенко, М. Маслов, Б. Білецький [221, с. 69]. Того ж року Товариство бере на себе обов'язки щодо організації діяльності української гімназії в Луцьку.

Поширенням освіти серед чеського населення займалося товариство «Чеська шкільна матиця» [101, арк. 17; 161, арк. 80]. Свою допомогу «Чеській шкільній матиці», зокрема її школам, надавало Об'єднання чехословаків за кордоном, що діяло в Празі, уряд Чехословаччини, окремі представники інтелігенції та громадські організації. Значну методичну та навчальну допомогу здійснювало Міністерство освіти Чехословаччини. Це були різноманітні курси чеської мови, лекції, методична та навчальна література. Такі курси чеської мови в 1927 р. діяли в Луцьку. Для викладання були запрошені два професори-філологи з Чехії – Вране і Колай [285, с. 106]. Власну школу товариство відкрило в 1929 р. [192, с. 77]. У перший рік роботи в школі навчалося 15 учнів перших трьох класів. У 1933 р. в школі функціонувало вже шість класів, а з 1934 р. чеська школа в Луцьку давала

повну семирічну освіту. В цей час там навчалось 132 учні. До 1934 р. школа розміщувалась в орендованих приміщеннях [285, с. 107]. На будівництво школи товариство виділило 10 тис. зл., Міністерство освіти в Празі надіслало 10 тис. чеських крон, у самій Чехії було зібрано 1 100 зл. на цю справу.

Розвиток чеського шкільництва в Луцьку активно підтримували представники чеської громади міста. Так, відомий бровар Вацлав Земан у 1934 р. подарував школі ділянку вартістю 6 тис. зл. [187, с. 235]. У приміщенні новозбудованої школи розміщувалась також бібліотека й осередок «Чеської шкільної матиці» [285, с. 107]. Того ж року в листопаді при школі було створено інтернат, що являв собою будинок із трьох кімнат: одна для дівчат, інша для хлопців та їдальня. У 1934 р. там жило 14 дітей. Наступного року інтернат переїхав у п'ятикімнатну квартиру з кухнею. Завдаток за неї у сумі 200 зл. сплатило товариство. У 1935 р. там жило 25 осіб, у 1936-му – 28. Місячна плата за проживання в 1934 р. становила вісім зл., а в 1936 р. – 35 [305, с. 22–26].

У Луцьку існували такі єврейські освітні товариства, як «Гарбут», «Талмуд-Тора» та Союз єврейських шкіл, що утримували власні приватні школи (див. дод. У). Просвітницькою роботою займалися також товариства «Ліга культури» та «Свобода» [101, арк. 23–24]. У 1926 р. розпочала свою діяльність приватна семикласна школа Союзу єврейських шкіл [19, арк. 7]. Місячна плата за навчання в ній становила від двох до шести зл. [20, арк. 41]. Після перевірки цієї школи у 1935 р. шкільний інспектор Є. Стажик відмітив, що потрібно уніфікувати навчальні програми для кожного з класів; увести польську мови в першому класі та викладати географію Польщі польською; поповнити шкільну бібліотеку творами сучасних авторів; розмістити в шкільних кабінетах портрети президента Польщі; впорядкувати шкільну канцелярію; зосереджувати більше уваги на тому, як учні школи проводять вільний від занять час [18, арк. 60].

У Луцьку діяло Російське товариство доброчинності, під його патронатом перебувала одна з гімназій міста, в якій станом на 1928 р. навчалось 466 учнів. Кошти на підтримку російського шкільництва члени товариства збирали під час благодійних акцій. У Луцьку міжвоєнного періоду були традиційними різдвяні бали, що їх влаштовувала гімназія. Отримані кошти передавали малозабезпеченим гімназістам [187, с. 215–216].

Отже, у міжвоєнному Луцьку система освіти складалася із закладів дошкільної, початкової загальноосвітньої, середньої загальноосвітньої та професійної і позашкільної освіти державної та приватної форм власності. Зазначимо, що жодного вищого навчального закладу в місті в означений період створено не було. Особливо активну роль у розбудові шкільництва та поширенні освіти серед населення міста відіграли різні освітні товариства. Загалом розвиток освіти в Луцьку цього періоду відповідав загальнопольським тенденціям, повністю контролювався і визначався польською владою. Загальнодержавна політика полягала у всілякому сприянні польськомовному навчанні та полонізації шкіл національних меншин міста. Поширеними методами цієї політики було створення двомовних шкіл, втручання в навчальний процес та призначення педагогічних кадрів із числа етнічних поляків, які прибули з інших регіонів.

4.3. Церковно-релігійні громади

У міжвоєнний період Луцьк був поліконфесійним містом. Церковно-релігійна організація мешканців була однією із форм національно-культурної ідентичності й відігравала ключову роль у формуванні суспільно-політичних та світоглядних настроїв містян.

Найчисленнішою релігійною громадою Луцька була юдейська. У 1931 р. за офіційними даними вона налічувалося 17 366 осіб, що становило 48,84 % всіх лучан [306, с. 21]. Юдейська громада ретельно дотримувалася традиційних для євреїв норм життя та була самоорганізована в Луцьку

єврейську релігійну гміну, головним завданням якої було забезпечення релігійних потреб своїх членів, виховання єврейської молоді, забезпечення необхідними (кошерними) продуктами тощо [340, s. 75].

Єврейська релігійна гміна вибирала рабина, який був духовним лідером та наставником єврейської громади й здійснював загальне керівництво юдейською общиною. Вибори рабинів проходили на основі таємного і прямого голосування всіх членів єврейської громади, які мали виборче право (чоловіки віком від 25 років). Кандидат повинен був володіти івритом та польською мовою, а в 1930-х рр. він ще й складав іспит із польської мови спеціальній державній комісії. Обраного рабина мав затвердити міністр віросповідань та народної освіти. Рабини здійснювали нагляд за релігійними інституціями, освітніми закладами, видавали дозволи на навчання релігії, здійснювали обряди вінчань та розлучень. У дні єврейських і державних свят вони проводили молитви в головній синагозі міста. Свої функції вони виконували довічно. У 1930-х рр. рабином єврейської релігійної гміни Луцька був З. Сорочкін [187, с. 309].

Луцьк посідав помітне місце в житті єврейської громади Волинського воєводства. У місті неодноразово проводилися з'їзди рабинів усіх воєводських єврейських гмін, під час яких обговорювалися різні питання громадського життя. Один із них відбувся 5–6 вересня 1922 р. під головуванням луцького рабина Рапопорта. У ньому брало участь 11 рабинів із різних повітів. Серед питань, які розглядалися, – релігійне виховання та поведінка єврейської молоді. Відзначалися випадки порушення шабату, куріння та споживання некошерної їжі. Інші питання з'їзду стосувалися контролю над власниками м'ясних магазинів, що продавали кошерне м'ясо, та дотримання традицій у суботні дні. Для уникнення відхилень від традиційних норм поведінки в майбутньому було вирішено активізувати роботу зі створення курсів для молоді з п'ятигодинним вивченням релігії та

тригодинними заняттями івритом. Планувалося також відкривати школи для дорослих [98, арк. 46–47].

На засадах дотримання релігійних та національних єврейських традицій у Луцьку діяли Центральна організація євреїв-ортодоксів у Польщі та Сіоніська єврейська релігійна організація ортодоксів у Польщі «Мізрахі» («Духовний центр») [83, арк. 1–4]. Єврейська громада друкувала власні періодичні видання. Так, у 1931 р. в Луцьку їх були три: «Волинська преса», «Нова газета» та «Волинь» [89, арк. 128].

З відновленням Польської держави, новий статус отримала Римо-католицька церква. Польська влада намагалася інтенсифікувати державну асиміляцію, підтримуючи інтереси католицької церкви, яка стала важливим інструментом інтеграції некатолицького населення в польський державний та політичний простір. Урядова політика в релігійній сфері передбачала розширення мережі римо-католицьких парафій, будівництво нових храмів та повернення тих, що свого часу були перетворені на православні, збільшення кількості вірян римо-католицького обряду, врегулювання міжконфесійних відносин [96, арк. 6–9; 168, арк. 1]. Свої цілі католицька церква втілювала через популяризацію обрядовості, місіонерську діяльність, створення громадських релігійних організацій, закладів освіти, поширення періодичних видань.

Чисельність римо-католиків Луцька стрімко зростала протягом усього міжвоєнного періоду. У 1921 р. їхня кількість становила 3 331 особи [355, s. 27], у 1931 р. – 10 669 осіб, а у 1939 р. – 15 738 осіб [439, s. 2].

Структурно римо-католицька громада міста входила до складу Луцької дієцезії. Римо-католицькі богослужіння відбувалися в Луцькій катедрі та каплиці в передмісті Красному [64, арк. 13]. У міжвоєнний період луцька римо-католицька громада повернула собі три храми, що в ХІХ ст. були перетворені на православні. Серед них Тринітарський, Бернардинський та Бригітський костели [292, к. 98; 348, s. 9].

Активний розвиток Римо-католицької церкви в Луцьку був пов'язаний з біскупом Луцької дієцезії Адольфом Шельонжеком. Закінчивши духовну семінарію в Полоцьку, він навчався в духовній академії в Санкт-Петербурзі. Працював у Полоцькій єпископській консисторії нотаріусом, потім – канцлером; від 1894 р. також викладав в семінарії канонічне право, політичну економію та філософію. А. Шельонжек організував Товариство християнських працівників і очолював новостворений Католицький союз. У 1903 р. його було направлено на посаду асесора Римсько-католицької духовної колегії в Санкт-Петербурзі. Там він викладав у місцевій духовній семінарії канонічне право, пасторальне богослов'я, аскетичку, польську літературу та мови – польську, латинську і французьку. Тоді ж він захистив докторат із канонічного права. Від 1907-го до 1912 р. А. Шельонжек інтенсивно займався викладацькою та науковою діяльністю. Він працював над створенням «Католицької енциклопедії», стажувався в Інституті експериментальної психології в Лепську. В 1909 р. А. Шельонжек став ректором Санкт-Петербурзької духовної семінарії. Під час Першої світової війни він працював у Департаменті віросповідань та освіти у Варшаві. З проголошенням незалежності Польщі, коли департамент було реорганізовано в міністерство, А. Шельонжек спочатку був радником відділу у справах Католицької церкви, а з 1921 р. – його начальником. У 1920–1921 рр. уже в сані єпископа А. Шельонжек брав участь у підготовці Ризького мирного договору. Після відновлення Луцької дієцезії він приїздить на Волинь. Саме з його ініціативи в Луцьку створювалися всі римо-католицькі організації та активно популяризувався католицизм серед мешканців міста. У 1938 р. єпископ А. Шельонжек стає почесним громадянином Луцька, за заслуги його нагороджено орденом Білого Орла [173].

Помітним явищем у житті римо-католиків міста та Волині було проведення 30 серпня–1 вересня 1927 р. в Луцьку синоду дієцезії. Останній такий захід у Луцьку відбувався в 1775 р. [343, s. 678]. Це було зібрання

місцевого католицького духовенства. Його ціллю зазвичай було встановлення правової основи функціонування римо-католицької церкви та вирішення різних питань, пов'язаних з її доктриною та організаційною діяльністю. На Луцькому синоді обговорювали низку питань, зокрема роль католицької церкви в житті держави; звіт діяльності римо-католицького духовенства на Волині; особливості праці священика як наставника в громадському та приватному житті, виразника інтересів Польської держави; активізація поширення римо-католицьких принципів в економічній та соціальній сферах; створення різних організаційних релігійних осередків, таких як братства, товариства та гуртки; посилення роботи з молоддю. На синоді було затверджено статут дієцезії, що містив цілісну систему приписів для її діяльності [343, s. 645–673].

Поширенням римо-католицького віросповідання опікувалася не лише церква, а й різні громадські організації. З 1921 р. діяло Луцьке римо-католицьке товариство. Ціллю товариства була допомога бідним католикам у Луцьку та повіті. Для реалізації цієї мети товариство утримувало кухні для годування бідних, місця ночівлі, надавало матеріальну допомогу та безпроцентні кредити, забезпечувало вбогих одягом та матеріалами для опалення помешкання, надавало медичну допомогу та ліки, допомагало в пошуках роботи, оплачувало навчання дітей родин, які того потребували, проводило лекції [25, арк. 5–8]. Благодійництвом займався і Терезіанський союз. Його члени також допомагали нужденним та утримували дитячий притулок [38, арк. 8].

Популяризації та поширенню римо-католицького віросповідання на Волині сприяла діяльність Луцької католицької семінарії. У 1926 р. її ректором був А. Ягловський, віце-ректором – К. Вожницький, прокуратором – Ф. Ягловський [341, s. 125].

У 1930-х рр. активізувала свою роботу Католицька акція – релігійна організація, що мала на меті перебудову суспільства на церковних засадах.

Методами її роботи було створення освітніх інституцій, відкриття читалень та бібліотек, проведення релігійних навчальних курсів. У Луцьку її лідерами були А. Бишевська та М. Бжозовський [90, арк. 6]. 22 лютого 1932 р. в Луцьку створено Дієцезійний інститут Католицької акції. В інституті проводили зібрання, лекції, академії. На початку січня 1933 р. в ньому відкрито громадську католицьку читальню та бібліотеку, що налічувала 825 книг. Там було чимало періодичних видань: газета «Варшавський кур'єр»; тижневики «Католицьке життя», «Щотижнева газета», «Католицький поради́ник», «Волинь», «Газета для жінок», «Польський щотижневик»; місячники «Загальний огляд», «Католицький рух», «Фронт праці», «Об'єднання», «Світ». Читальня та бібліотека працювали щоденно від 17-ї до 19-ї години. Упродовж 1933 р. інститут видав шість брошур на релігійну тематику загальним накладом 13 тис. примірників [346, s. 109–112]. У серпні 1932 р. в Луцьку Католицька акція проводила навчальні курси для вільних слухачів, під час яких було прочитано серію лекцій на релігійну тематику. Серед доповідачів були: М. Токажевський, який виступав із лекцією про необхідність поширення осередків Католицької акції на Волині; В. Левандович – про організаційні форми Католицької акції; Я. С. Бархвич – про Католицьку акцію в період економічної кризи [345, s. 363–364].

8 листопада 1938 р. в Луцьку було відкрито Інститут вищої релігійної культури, що зібрав 200 слухачів. Навчання в ньому тривало три роки і було безкоштовним. До навчальної програми входили такі курси: апологія католицької віри, історія філософії, католицька догматика, вивчення Старого та Нового Заповітів, теологія порівняння, вступ до науки католицького права, соціологія католицизму, теорія та організація Католицької акції [347, s. 540].

Ще однією католицькою релігійною організацією що діяла в місті було Луцьке дієцезійне братство християнської науки, діяльність якого охоплювала парафії Луцької дієцезії. Серед цілей його діяльності були пізнання католицького вчення, допомога церкві в навчанні святої віри та

поширення цих знань серед усіх верств суспільства. Патроном братства вважався Фома Аквінський [344].

Римо-католицька громада Луцька друкувала низку власних видань: «Луцький дієцезійний місячник» (редактор Я. Ших) [342], «Католицьке життя» як друкований орган Католицької акції та «Вісник Союзу польської молоді Луцької дієцезії» [89, арк. 128].

Прикладом активної діяльності польської влади для залучення більшої кількості православних до католицького віросповідання стало існування в Луцьку парафії Католицької церкви східнослов'янського обряду (неоунії), що налічувала близько 200 прихожан. Парафія розпоряджалася двома каплицями в місті [88, арк. 99 зв.].

Протягом міжвоєнного періоду православна громадськість Волині активно виступала за українізацію церкви. В перші роки незалежності польська влада доволі толерантно ставилася до українського національно-церковного руху. Український дослідник історії Православної церкви міжвоєнного періоду В. Борщевич вважає: ліберальна позиція уряду щодо процесів національно-культурного відродження пояснювалася тим, що, допускаючи обмежений розвиток українського церковного руху, влада «відвертала увагу українців від політичної боротьби, отримувала змогу контролювати проросійську верхівку Церкви та на конфесійному ґрунті тримати Волинь в ізоляції від більш національно свідомої, але греко-католицької Галичини» [2, с. 44].

Водночас польський уряд вдавався до кроків, спрямованих на посилення свого впливу на Православну церкву в Польщі. За його ініціативи в 1922 р. видано «Тимчасові правила про ставлення уряду Речі Посполитої до Православної церкви в Польщі». Польська політика полягала у встановленні контролю над внутрішньоцерковним життям православного населення. Уряд залишав за собою право затвердження чи заміщення православного духовенства, кандидатури на вищі церковні посади мали погоджуватися з

державними органами. Православні священники, що втратили польське громадянство чи були запідозрені в незаконній діяльності, мали бути усунені церковною владою. Для відкриття нових парафій та філій потрібна була згода міністра віросповідань та народної освіти. Всі православні єпископи мали скласти присягу на вірність державі. Державна влада взяла під контроль діяльність та утримання навчальних закладів, у яких здобували освіту кандидати на отримання духовного сану [187, с. 265].

Полонізаційний тиск з боку влади на національні меншини та Православну церкву значно посилюється у другій половині 1930-х рр. Наприкінці 1935 р. у Варшаві створюється Комітет у справах національностей. На першому засіданні члени цього комітету заявили, що «православна церква повинна стати інструментом поширення польської культури на східних кресах, тому необхідно докладати всіляких зусиль до спольщення православ'я та припинення його українізації» [187, с. 277]. Незважаючи на те, що в міжвоєнний період мали місце численні зрушення в напрямі української релігійної самоідентифікації, ця установка в другій половині 1930-х рр. стала активно впроваджуватися в життя і призвела до трагічних ревіндикаційних акцій.

Одним з етапів українського церковно-релігійного відродження став церковний з'їзд, що відбувся в Луцьку 5–6 червня 1927 р. Ініціатором його скликання стали відомі громадські діячі Волині. До складу організаційного комітету входили: А. Річинський із Володимира, І. Власовський із Луцька, І. Бондарук із Жидичина Луцького повіту. На з'їзд прибули представники всіх повітів Волинського воєводства: Луцького – 110 осіб, Рівненського – 69, Дубенського – 97, Здолбунівського – 21, Кременецького – 25, Костопільського – 27, Ковельського – 61, Володимирського – 38, Горохівського – 11, Любомльського – три особи. Поліське воєводство представляло 18 делегатів, а Холмський повіт Люблінського воєводства – чотири. До участі долучилися представники громадських організацій (22

особи) та преси (36 осіб). Делегати з'їзду, окрім організаційних, розглядали питання про загальний стан церковно-релігійного життя українського населення в Польщі; задоволення релігійних потреб православних українців у справі церковних богослужінь, поширення шкільної та позашкільної релігійної освіти, літургійних книг та релігійно-моральної преси, збільшення кількості священнослужителів, справи внутрішнього устрою та господарської діяльності православної церкви в Польщі [33, арк. 1–2].

Український православний з'їзд констатував «повне безладдя та занепад церковно-громадського життя православної церкви в Польщі як у внутрішньому укладі, так і в зовнішніх відносинах». Причина цього була визначена в ігноруванні засад соборності та в усуненні мирян від участі в церковних справах. Для розв'язання проблеми на з'їзді було вирішено створити церковний комітет як виконавчий орган з'їзду, що складався б із представників усіх повітів. Комітет уповноважили представити церковній та світській владі всі постанови з'їзду та висловлені на ньому побажання, а також і надалі діяти в напрямі оздоровлення православного церковно-громадського життя [33, арк. 23].

В одній із постанов з'їзду вказувалося, що «На всіх землях, де переважає українська людність, мовою православного богослужіння повинна бути тільки українська мова. Лише в окремих місцевостях, де знайдеться поважна кількість прихильників слов'янського богослужіння (особливо по містах з російською еміграцією та зросійщеним міщанством) належить призначити по одній церкві (не соборній) для відправи слов'янською, або відправляти слов'янською мовою ранні літургії». У цій постанові з'їзду зазначалося і прагнення призначити на землях, де переважало українське населення, три єпископські кафедри на чолі з єпископами-українцями. Наголошувалося на потребі реорганізувати духовні консисторії та повітові протоієрати, що були до цього «розсадниками обрусительства» [33, арк. 23]. Представники з'їзду вимагали негайної українізації внутрішнього

діловодства Православної церкви [33, арк. 25]. Одним із рішень Українського православного з'їзду було встановлення нагляду за викладанням релігії в кожній школі з українськими дітьми українською мовою. Також було вирішено оголосити конкурс на складання українською мовою підручників із релігії. З'їзд постановив змінити скомпрометованих представників церкви відповідними для церковної діяльності особами [33, арк. 26].

З'їзд визнав цілковите занедбання церковною владою справи перекладу та видавництва Святого Письма та богослужбових книг, релігійно-моральної преси та літератури українською мовою, у той час як на російськомовні переклади витрачалися немалі кошти. Український православний з'їзд закликав зосередитися на збільшенні ролі мирян та нижчого духовенства в церковному житті та управлінні. Одним із бажань представників з'їзду було негайне скликання церковного собору з виборних представників від повітів, братств, міст та парафій [33, арк. 28].

На з'їзді було рішуче відкинуто «всі наклепи російської преси та російських політичних діячів – як світських, так і духовних – котрі явно роблять з церкви знаряддя російського імперіалізму, а в той же час силкуються скомпрометувати український церковний рух, як нібито рух політичний, і навіть підступно намагаються зв'язати його з більшовицькою пропагандою. З'їзд застерігав, що така нечесна і провокаційна робота неминуче поглибить антагонізм між російськими та українськими народами, а по скільки в цю роботу політичних російських організацій втягується православне духовенство, то тим самим у церкву вноситься елемент політичної та соціальної боротьби, яка загрожує самому існуванню церкви, коли у пастиреві нарід буде бачити тільки агента московської реакції і шовінізму» [33, арк. 25].

Український церковний з'їзд у Луцьку став важливою віхою на шляху дерусифікації Православної церкви в Польщі. Його рішення мали характер петиції до церковної влади. Однак навіть такий протест українців натрапив

на рішучий осуд з боку православного єпископату, що у відповідь скликав у Почаєві з'їзд вищого духовенства та церковних старост на чолі з митрополитом Діонісієм, який категорично висловився за збереження чинного устрою та російського характеру церкви [187, с. 270].

Стосунки між єпископатом і діячами українського церковного руху досягли критичного рівня, що проявився в інциденті між митрополитом та парафіянами в Луцькому Свято-Троїцькому соборі. 20 червня 1927 р. під час богослужіння митрополита Діонісія, хор, незважаючи на заборону, почав співати літургію українською мовою [187, с. 271].

У міжвоєнний період у Луцьку існували три православні парафії, що зосереджувалися в Свято-Троїцькому соборі, Покровській та Хрестовоздвиженській церквах [64, арк. 5]. У 1921 р. чисельність православного населення Луцька становила 13 % (2 692 особи) [355, s. 30], у 1931 р. – 17 % (6 184 особи) [306, s. 27].

На обороні православної віри в Луцьку стояло Товариство імені митрополита Петра Могили, засноване 19 листопада 1931 р. [101, арк. 13]. До складу управління Товариства входили: голова управи – інженер С. Тимошенко, його заступник П. Пащевський, секретар І. Власовський, скарбник М. Тележинський [104, арк. 9].

З кінця 1932 р. Товариство видавало газету «За соборність». Загалом вийшло у світ дев'ять номерів газети. У 1935 р. цей пресовий орган був заборонений польською владою, тому від 1935-го до 1939 р. він виходив під назвою «Церква і нарід» [193, с. 121].

Важливим внеском товариства в справу українізації Православної церкви було створення при ньому богословської секції. Від 1935-го до 1939 р. завдяки праці членів цієї секції було видано багато релігійної літератури українською мовою – богословські книги, молитовники, партитури [258]. Цю літературу замовляли церковні громади з Канади та

Америци. У 1937 р. секція почала видавати часопис «Шлях», редактором якого був Є. Богуславський [193, с. 121].

У 1920–1930-ті рр. в місті продовжувало свою діяльність Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Польська влада протягом 1920-х рр. так і не затвердила його статуту. У 1929 р. до братства належало близько 100 осіб, що проживали переважно в Луцьку та повіті. До його управління входили: Є. Ясінський, К. Сорокін, І. Бондарук, В. Сидорук, Б. Білецький, Є. Туравський, П. Філіпчук, О. Лупікін, Ф. Романов, П. Пащевський. Братство мало у своєму розпорядженні Хрестовоздвиженську церкву, дві каплиці – Іверську та Параскеви, двоповерховий будинок, два будинки, де розміщувалася школа імені королеви Ядвіги, та близько 6 га землі в місті Луцьку. Річний дохід братства становив близько 16 тис. злотих [36, арк. 4–5]. 30 липня 1935 р. новий статут братства був легалізований, він являв собою компроміс українського православного духовенства та влади. Відповідно до статуту цілями діяльності братства були: пошвавлення релігійно-морального життя членів братства та православних вірян; опіка над Хрестовоздвиженською церквою та її утримання; участь у богослужіннях; здійснення благодійної діяльності; поширення в суспільстві ідей християнської злагоди; зміцнення засад незалежності та соборності Православної церкви в Польщі [3, с. 105].

Релігійна палітра міжвоєнного Луцька була представлена і менш численними релігійними громадами. Серед них – лютеранська, яка в 1931 р. нараховувала 755 осіб [306, с. 27]. Протягом першої половини 1920-х рр. представники цієї громади оновили Луцьку лютеранську кірху. Основні відновлювальні роботи тривали упродовж 1923–1934 рр. Почали з найнеобхіднішого: засклили вікна, відремонтували лавки, згодом відновили інтер'єр. У 1927 р. поряд із церквою були споруджені пасторський будинок і одноповерхова будівля школи. Того ж року придбали й змонтували новий орган. У 1937 р. відремонтували дах [184, с. 29].

Пасторами Луцької євангелічно-лютеранської парафії були Теодор Бергман (1919–1921 рр.), Альфред Кляйдінст (1921–жовтень 1938 рр.), Отто Франк (жовтень 1938 – 1939 р.) [184, с. 43–44].

Зокрема, А. Кляйдінст активно підтримував та боровся за розвиток німецькомовного шкільництва на Волині. 16 березня 1931 р. він організував конференцію пасторів, де говорив про створення канторських шкіл та піднесення освіти. Зазначимо, що А. Кляйдінст був протектором українських протестантів, будучи керівником німецької лютеранської парафії. У 1931 р. він здійснив першу спробу масового копіювання Біблії українською мовою [348, с. 72].

У Луцьку існувала закрита релігійна громада караїмів, що була однією з п'яти таких громад у Польщі та Литві, і в 1939 р. налічувала 60 осіб. У місті вона мала власний цвинтар та кенесу [276, с. 193].

Статус Луцька як воєводського центру сприяв поширенню діяльності в місті і різних протестантських громад, які в другій половині 1930-х рр. представляли основні течії протестантизму. Брак відомостей не дає змоги більш докладно схарактеризувати їхню діяльність. Можемо лише з впевненістю відмітити, що їхня кількість упродовж міжвоєнної доби швидко зростала. Якщо в Луцьку офіційно в 1931 р. налічувалося лише 83 особи, що визначали себе протестантами за віросповіданням [306, с. 27], то в 1936 р. їх кількість зросла до 609 [102, арк. 31]. У місті діяли громади євангелістів-християн, баптистів та адвентистів сьомого дня [102, арк. 31] (див. дод. Ф). Існував також відділ Товариства взаємної допомоги євангелістам-християнам, членами якого були близько 297 осіб [348, с. 113].

Отже, у 1919–1939 рр. Луцьк був багатоконфесійним містом. Найчисленнішою релігійною громадою міста були юдеї, натомість найбільш динамічно зростаючою – римо-католики. Луцьк стає важливим осередком українського церковного відродження. Свою національно-культурну ідентичність релігійні громади міста утверджували через різні організаційні

форми (релігійні адміністративні одиниці, громадські організації, освітні заклади) та напрями роботи (проповіді, видавнича діяльність, доброчинність). Зазначимо, що польська влада контролювала й впливала на діяльність кожної з релігійних громад. Особливо цей вплив посилювався в другій половині 1930-х рр.

Висновки до розділу 4

Упродовж 1919–1939 рр. Луцьк був культурно-мистецьким, освітнім та релігійним центром Волині.

Найбільш популярним видом мистецтва в місті був театр. Тут діяли професійні театри – польський і український, а також різні аматорські театральні трупи. Музичне життя міста репрезентували місцеві хорові колективи та приїжджі артисти. В Луцьку діяла музична школа. На відміну від театру та музики, художня та літературна творчість не мала значного розвитку. Натомість дедалі популярнішим ставало кіномистецтво, про це свідчить збільшення кількості кінотеатрів та широке представництво тематики фільмів. Особливою подією в культурному житті міжвоєнного Луцька стало відкриття Волинського музею.

Освітня система Луцька в 1919–1939 рр. складалася із мережі дошкільних закладів; загальних початкових та середніх шкіл; професійних та позашкільних навчальних закладів. Наслідком польської державної політики в освітній сфері стало збільшення кількості шкіл із польською мовою навчання та переведення шкіл із національними мовами викладання на двомовне (утраквістичне) навчання; значне домінування серед вчительського складу поляків; запровадження повного контролю над діяльністю шкіл Волинської шкільної кураторії.

Приватне шкільництво в Луцьку було представлене школами, що їх створили різні громадські організації, такі як «Польська шкільна матиця»,

«Чеська шкільна матиця», «Талмуд-Тора», «Культура», Товариство імені Лесі Українки та ін.

За віросповіданням населення Луцьк у 1919–1939 рр. був поліконфесійним. Найбільшою була юдейська громада, об'єднана в Луцьку єврейську релігійну гміну. Саме релігійний чинник став основою самоорганізації та самоідентифікації єврейського населення. Водночас він був важливою формою реалізації національних ідей. Збільшення кількості римо-католицьких вірян стало наслідком активної політики окатоличення. Активно протидіяла цьому православна громада. Важливим етапом відродження українського православного життя в Польщі став Український православний з'їзд, який пройшов у Луцьку в 1927 р. У 1920–1930-х рр. збільшилася також і кількість представників різних протестантських течій.

ВИСНОВКИ

Історіографію теми цього дослідження складають наукові розвідки різного тематичного спрямування, пов'язані з міжвоєнною історією західноукраїнських земель та Польщі загалом. Важливе значення в розумінні регіонального контексту історії Луцька 1919–1939 рр. мають праці й українських, і польських науковців, у яких є сюжети з історії суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів Луцька міжвоєнного періоду.

Серед українських дослідників, що здійснили вагомий внесок у дослідження теми, – Ю. Крамар, М. Кучерепа, А. Шваб, Я. Мартинюк, В. Пясецький та ін. Серед польських дослідників окремо слід відзначити праці В. Меджецького, який усебічно висвітлив життя польської, української та єврейської громадськості Волині, зокрема й Луцька.

Незважаючи на значний науковий доробок у сфері дослідження історії Волині міжвоєнного часу, розвиток Луцька в 1919–1939 рр. досі не отримав належного, комплексного висвітлення в історичній науці. Недослідженими залишаються питання соціально-економічного розвитку та етносоціальних процесів міста у 1919–1939 рр., діяльності єврейської громади Луцька, особливостей функціонування протестантських громад міжвоєнного Луцька та ін.

Основу джерельної бази дослідження склали матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), державних архівів Волинської, Львівської, Рівненської областей, Архіву нових актів у Варшаві, Волинського краєзнавчого музею. До наукового обігу введено низку архівних джерел, які не були належного висвітлені в українській та польській історіографії.

Важливим джерелом дослідження слугують збірники документів і матеріалів, зокрема такі як «Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej», «Mały rocznik statystyczny», «Łuck w świetle cyfr i faktów na rok 1926». Їх

використання дає змогу більш ґрунтовно дослідити поставлену проблему в нормативно-правовому та статистичному спектрах.

Значна роль в аналізі суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів, що мали місце в Луцьку 1919–1939 рр., належить періодичним виданням. Серед них, зокрема, польськомовні: «*Życie Wołynia*», «*Dziennik Wołyński*», «*Wołyń*», «*Przegląd Wołyński*», «*Wołyńskie wiadomości rzemieślnicze*», «*Głos Wołyński*», «*Głos Wołynia*», «*Ziemia Wołyńska*», «*Miesięcznik Diecezjalny Łucki*» та українськомовні «Голос Волині», «Українська нива».

Становлення польської влади в Луцьку проходило в три етапи: перший – з весни 1919 р. до осені 1920 р. – супроводжувався введенням польських військ та встановленням військового контролю над містом; другий – осінь 1920 р. – зима 1921 р. – представлений як перехідний, коли в Луцьку відбувається утвердження польської влади та формуються органи цивільної адміністрації; та третій – з лютого 1921 р., коли утворюється Волинське воєводство з центром у Луцьку й остаточно запроваджується система цивільної влади Другої Речі Посполитої.

Місцеве самоврядування Луцька забезпечували магістрат та міська рада, їх контролювали воєвода та староста як представники польської державної адміністрації. У своїй діяльності ці органи керувалися такими нормативними актами: розпорядженнями щодо міського самоврядування генерального комісара східних земель 1919 р., постановою Ради міністрів Другої Речі Посполитої «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» від 1933 р., а також регіональними правилами та інструкціями для функціонування міської ради й управління.

Представницьким та розпорядчим органом міського самоврядування в Луцьку в 1919–1939 рр. була міська рада. Вона складалася із радних – депутатів, обраних мешканцями міста. Їхня кількість залежала від чисельності населення міста. У Луцьку протягом міжвоєнного періоду склад

міської ради збільшився від 24-х до 32 радних, більшість із яких були представниками єврейської громадськості. Досить швидко в міській раді зростала кількість поляків.

Виконавчим органом міського самоврядування був магістрат, що з 1933 р. мав назву міського управління. Головою магістрату був бурмістр, а з 1924 р., часу виділення Луцька з повітового підпорядкування, ним став президент міста.

Праналізувавши регламентаційні нормативно-правові акти, які визначали компетенцію міського самоврядування, слід відзначити, що воно суттєво обмежалося після 1933 р. Наслідком прийняття нового закону «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» стало посилення впливу органів державної влади на формування депутатського складу та затвердження його рішень.

Міжвоєнний Луцьк був центром громадсько-політичного життя Волині, яке репрезентували загальнопольські й регіональні політичні партії, громадські організації, національні та культурні товариства. Багато культурно-просвітницьких та опікунських товариств формувалися за національною ознакою, згуртовуючись заради обстоювання власних політичних, економічних і культурних прав. Для їх громадської активності характерні різні форми самоорганізації. Серед них: створення окремих органів самоврядування в межах власної релігійної громади (зокрема Луцької єврейської релігійної гміни), а також різних громадських організацій – політичних партій, товариств, професійних спілок. Громадськість Луцька створювала товариства, різноманітні за метою та характером своєї діяльності: культурні, економічні, соціального та гендерного спрямування.

Найвпливовішу роль у суспільно-політичному житті міста відігравали поляки, які мали значні державні преференції та домінантне представництво в органах влади й самоврядування. Наслідком цього стало значне обмеження громадсько-політичної активності інших етнічних груп. У результаті

цілеспрямованої державної політики було встановлено жорстку цензуру щодо українських періодичних видань; закрито деякі українські громадські організації, зокрема Луцьку повітову «Просвіту»; проводилося витіснення євреїв зі сфери економічного впливу; тривала полонізація всіх сфер суспільного життя та монополізація поляками органів міської влади й самоврядування.

В економічному розвитку міжвоєнного Луцька можна виділити кілька етапів. Перший із них – 1919–1921 рр. – характеризується пристосування до мирного життя після війни та подоланням наслідків дезінтеграції породженої розпадом Російської, Австро-Угорської імперій та Пруссії, на уламках яких відродилася Польська держава. Другий етап – 1921–1929 рр. – став періодом стабілізації та відбудови міського господарства і переорієнтації Луцька на нові геополітичні та соціально-економічні умови. Третій етап – 1929–1935 рр. – позначений впливом світової економічної кризи, яка негативно вплинула на економічну та соціальну сферу Луцька. Четвертий – 1933–1939 рр. – період повільної модернізації та розширення території міста.

Економічна слабкість Польської держави й дискримінаційна політика щодо східних воєводств стали головною причиною повільних темпів економічного розвитку Луцька, основою економіки якого були дрібна промисловість та торгівля.

Приєднання Волині до складу Другої Речі Посполитої та надання Луцьку статусу воєводського центру визначило особливості етносоціального розвитку міста. Основною чинниками етносоціальних змін, окрім демографічного фактору та урбаністичних процесів, стали політичні чинники, які полягали в намаганні якомога швидше інтегрувати Волинь і Луцьк як її адміністративний центр у загальнопольський політичний, економічний та культурний простір. Наслідками такої політики стало: значне переселення до Луцька поляків з інших воєводств Другої Речі Посполитої; стимулювання владою еміграції єврейського населення; значне збільшення в

органах влади та самоврядування, громадських та державних інституціях, закладах освіти поляків (при цьому традиційно, із тенденцією до зменшення, в торгівлі домінували євреї, українці натомість були зайняті в ремеслі та сільському господарстві). Загалом через повільні темпи економічного розвитку простежувався низький рівень життя більшості містян, оскільки Луцьк так і не став дієвим регіональним урбаністичним центром. За рівнем комфортності та вартості життя в окремі періоди він був одним із найдорожчих міст у міжвоєнній Польщі.

Характер перетворень у соціальній сфері Луцька 1919–1939 рр., з одного боку, був стимульований набуттям містом воєводського статусу, з іншого – залежав від загального економічного становища й темпів зростання кількості міського населення.

Незважаючи на низький рівень розвитку системи медичного обслуговування Польщі, в Луцьку протягом 1919–1939 рр. спостерігалися загалом позитивні, хоч і недостатні зміни у сфері охорони здоров'я. У той час охороною здоров'я, окрім медичних закладів, опікувалися відповідні відділи при органах влади та місцевого самоврядування, громадські організації. Про охорону здоров'я в Луцьку піклувалася і громадськість, зокрема єврейське Товариство охорони здоров'я, Луцьке лікарське товариство, Товариство боротьби з туберкульозом, міський відділ Польського Червоного Хреста, Об'єднання громадської праці жінок. До сфери їхньої діяльності входило надання медичної та матеріальної допомоги, популяризація санітарно-гігієнічних засад, утримання медичних і рекреаційних закладів.

Медичні послуги мешканцям міста надавалися в повітовій, міській, інфекційній та єврейській лікарнях. У Луцьку також діяли клініки, в яких проводилися консультаційні прийоми, та міська амбулаторія. Міські медичні установи були як державної, так і приватної форми власності.

Важливою ланкою в наданні медичної та матеріальної допомоги незаможному населенню була соціальна опіка. Вона охоплювала оплату

лікування незаможного населення, опіку над дітьми, каліками, убогими, бездомними та непрацездатним населенням, охорону материнства, догляд над злочинцями, котрі відбули покарання, турботу про осіб, потерпілих під час війни, запобігання жебрацтву, боротьбу з алкоголізмом. Серед інституцій, що займалися соціальною опікою мешканців міста, слід виділити Луцьку лікарняну касу та численні добродійні організації.

Розвиток соціально-побутової сфери міста забезпечувала влада та численні громадські організації. Серед проблем, з якими вони стикалися, був брак фінансування, ігнорування санітарних правил, що спричиняло поширення різних епідемій та незадовільний загальний естетичний вигляд міста.

У міжвоєнний період Луцьк став центром культурно-мистецького життя всього воєводства. Найбільш популярним серед мешканців міста в міжвоєнний період був театр. Театральне життя Луцька 1920–1930-х рр. репрезентоване польським та українським професійними театрами й численними аматорськими театральними труппами, що їх створювали громадські організації євреїв, українців, поляків та чехів. Місцева громадськість відіграла вирішальну роль у розвитку музичного, художнього та літературного мистецтва. Упродовж міжвоєнного періоду популярність здобуло кіномистецтво. У місті збільшувалася кількість кінотеатрів, де можна було переглянути фільми на різноманітну тематику. У 1929 р. в Луцьку завдяки діяльності польського краєзнавчого осередку було відкрито Волинський музей.

Система освіти в міжвоєнному Луцьку складалася із дошкільних, початкових загальноосвітніх, середніх загальноосвітніх та професійних, позашкільних закладів освіти. Зауважимо, що жодного вищого навчального закладу в місті в означений період створено не було. Особливо активну роль у розбудові шкільництва та поширення освіти серед населення міста відіграли різні освітні товариства, серед яких «Польська шкільна матиця»,

товариства вчителів середніх та вищих шкіл, Луцька повітова «Просвіта», Товариство імені Лесі Українки, «Талмуд-Тора», «Культура», Об'єднання єврейських шкіл Польщі, «Чеська шкільна матиця».

Створення та діяльність луцьких навчальних закладів контролювалося Волинською шкільною кураторією, що була створена в Луцьку 1922 р. і згодом перенесена до Рівного. Загалом розвиток освіти в Луцьку цього періоду відбувався під повним контролем польської влади, яка проводила політику полонізації шкіл національних меншин. Поширеними методами цієї політики було створення двомовних шкіл, утручання в навчальний процес та призначення освітянських кадрів із числа етнічних поляків, що прибули з інших регіонів країни.

У 1919–1939 рр. Луцьк був багатоконфесійним містом. Свою національно-культурну ідентичність релігійні громади розвивали через різні організаційні форми та напрями роботи. На території міста функціонувала Луцька єврейська релігійна гміна. Метою діяльності гміни було забезпечення релігійних потреб своїх членів, виховання єврейської молоді, забезпечення населення необхідними (кошерними) продуктами, управління майном, здійснення нагляду за діяльністю добродійних та релігійних організацій на своїй території, встановлення та стягнення податків із її членів. У цей період юдеї становили найчисленнішу релігійну спільноту міста, однак простежувалося швидке зростання кількості римо-католиків, які розгорнули активну діяльність зі створення своїх релігійних осередків у місті. Серед них були: Луцьке римо-католицьке товариство, Терезіанський союз, Католицька акція, Луцьке дієцезійне братство християнської науки, а також навчальні заклади: Інститут вищої релігійної культури та Луцька католицька семінарія.

З другої половини 1920-х рр. Луцьк став осередком українського православного відродження. Зокрема, тут у 1927 р. проведено Український православний з'їзд, основними гаслами якого були українізація церковних богослужінь, справа перекладу на українську богослужбової літератури та

релігійної освіти в школах. Його рішення були відкинуті представниками Польської православної церкви. В обороні православної віри в Луцьку стояли Товариство імені Петра Могили та Луцьке Хрестовоздвиженське братство.

У Луцьку 1920–1930-х рр. прослідковується збільшення кількості протестантських громад.

Отже, Луцьк у міжвоєнний період стає невід’ємною частиною Другої Речі Посполитої, що стало результатом послідовного впровадження політичної, соціально-економічної та культурної політики Польської держави та перетворюється на головний адміністративний, економічний та культурний центр Волині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамюк І. Вплив європейського функціоналізму на розвиток архітектурних тенденцій у Луцьку 30-х років (на прикладі житла) / І. Абрамюк // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. Вип. 9. Матеріали наук. конф. «Любартівські читання», Луцьк, 22–23 травня 2013 р. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – С. 430–444.
 2. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. ХХ ст.) : монографія / В. Борщевич. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 254 с.
 3. Борщевич В. Штрихи до історії Луцького Чеснохресного братства 20–30-х рр. ХХ ст. / В. Борщевич // Луцьке Хрестовоздвиженське братство: історія та відродження / авт. і упоряд. А. І. Бондарук. – Луцьк : ВМА «Терен», 2013. – С. 102–106.
 4. Бурунова О. Становлення та діяльність державних кредитних установ Волині у 20–30-х роках ХХ ст. / О. Бурунова // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. – 2006. – № 7. – С. 43–48.
 5. Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939) / І. К. Васюта. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1978. – 220 с.
 6. Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. : монографія / Валентин Васильович Вісин. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 440 с.
 7. Волинське слово. – 1937 – № 29.
- Волинський краєзнавчий музей**
8. Інв. № КДФ 7188. Звіт про виконання бюджету Луцького повітового комунального союзу за 1928–1929 рр.
 9. Інв. № КДФ 17821. Звіт Волинського воєводи за 1936 р.
 10. Гаврилів І. Українсько-польське протистояння у міжвоєнний період: форми і методи боротьби західноукраїнських політичних сил за

відновлення державності України / І. Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. пр. – Львів : Ін-т українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. – Вип. 17. – С. 151–165.

11. Гаврилюк О. Діяльність «Просвіт» на Волині (1918–1932 рр.) / О. Гаврилюк // Волинь і волинське зарубіжжя : тези міжнар. наук. конф. (Луцьк, 16–18 черв. 1994 р.). – Луцьк : МП «Медіа», 1994. – С. 153–156.

12. Гладишук С. Утвердження польської державної адміністрації в Західній Волині у 1919–1921 рр. / С. Гладишук // Історичні студії ВНУ імені Лесі Українки. – 2012. – № 8. – С. 34–38.

13. Гринчуцький В. І. Інвестиційна діяльність на Волині між двома світовими війнами: історико-економічний огляд (1919–1939 рр.) : монографія / В. І. Гринчуцький, Т. Л. Никитюк, О. В. Баула. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 224 с.

14. Давидюк Р. Історія виникнення і діяльність Волинського українського об'єднання / Р. Давидюк // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1997. – № 2. – С. 51–55.

15. Давидюк Р. П. З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині : моногр. вид. / Руслана Петрівна Давидюк. – Рівне : ПП ДМ, 2014. – 176 с.

16. Дем'янюк О. Луцьк та округа в добу військово-політичного протистояння (1914–1921 рр.) / Олександр Дем'янюк // Літопис Волині. – 2011. – Ч. 10. – С. 38–43.

17. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках : монографія / О. Й. Дем'янюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 320 с.

Державний архів Волинської області

Ф. 21. Луцька єврейська приватна змішана початкова школа ім. Шолома Алейхема, м. Луцьк Волинського воєводства. 1926–1939 рр.

оп. 1.

18. Спр. 1. Звіти шкільного інспектора про перевірку школи, документи шкільної організації, 18 вересня 1935 р.–27 лютого 1939 р., 68 арк.

19. Спр. 3. Статут товариства Об'єднання єврейських шкіл. Повідомлення шкільного інспектора про дозвіл відкриття школи, 30 вересня 1926 р. – 28 липня 1928 р., 24 арк.

20. Спр. 53. Листування з шкільним інспектором, 10 серпня 1932 р.– 7 січня 1939 р., 258 арк.

Ф. 31. Перше Луцьке фінансове управління, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 1.

21. Спр. 3. Розпорядження фінансової палати в місті Луцьк про представлення звітів про економічний стан за 1934 р., 30 листопада 1934 р. – 24 жовтня 1935 р., 69 арк.

Ф. 34. Волинська фінансова палата, м. Луцьк Волинського воєводства. 1920–1939 рр.

оп. 2.

22. Спр. 608. Дані про доходи Хайт Цезаря, що підлягають оподаткуванню, 4 квітня 1926 р. – 7 листопада 1929 р., 15 арк.

23. Спр. 628. Дані про доходи Лазаря Даля, що підлягають оподаткуванню, 30 березня 1927 р. – 30 травня 1927 р., 5 арк.

Ф. 36. Луцьке повітове староство, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 р.

оп. 1.

24. Спр. 26. Статути товариств Польської шкільної матері та добровільної пожежної охорони, 10 травня 1919 р. – 1927 р., 14 арк.

Ф. 36. Луцьке повітове староство, м. Луцьк Волинського воєводства.
1919 – 1939 рр.

оп. 1а.

25. Спр. 3. Статут Римсько-католицького товариства та листування з Волинським воєводським управлінням про узаконення товариства, 9 липня 1921 р. – 18 жовтня 1921 р., 9 арк.

26. Спр. 383. Статут товариства Польського дому в Луцьку. 24 липня 1923 р. 5 арк.

27. Спр. 550. Переписка з Волинським воєводським управлінням про діяльність та реєстрацію громадських товариств, союзів та організацій, 1924–1926 рр., 277 арк.

28. Спр. 758. Накази воєводського управління та староства, донесення дільничих поліцій про кооперативи на Волині. Списки кооперативів, членів правлінь та членів кооперативів, 22 грудня 1926 р. – грудень 1929 р., 236 арк.

Ф. 36. Луцьке повітове староство, м. Луцьк Волинського воєводства.
1919–1939 рр.

оп. 13а.

29. Спр. 28. Заяви представників товариств і союзів, власників театрів про видачу дозволів на постановку спектаклів, 10 листопада 1921 р., 5 арк.

30. Спр. 174. Інформації та листування з Воєводським управлінням про конфіскацію газет «Громада», «Українська громада», «Вперед», «Життя Волині». Інформації про службовців редакції газети «Українське життя», 15 травня 1926 р. – 3 січня 1928 р., 58 арк.

31. Спр. 196. Тижневі ситуаційні звіти та рапорти, 28 квітня 1927 р. – 28 грудня 1927 р., 99 арк.

32. Спр. 225. Листування магістратом міста Луцька і повітової команди державної поліції про реєстрацію відділу Сіоністичної організації в

Польщі в Луцьку. Статут організації, 5 лютого 1927 р. – 26 січня 1934 р., 39 арк.

33. Спр. 238. Звіт про український православний церковний з'їзд в Луцьку. Протоколи та резолюції з'їзду, 7 червня 1927 р. – 27 червня 1927 р., 92 арк.

34. Спр. 266. Інструктивний лист та інформація Волинського воєводського управління про передвиборчу агітацію в сейм та діяльності політичних партій на Волині, 7 лютого 1928 р., 13 арк.

35. Спр. 299. Статут та обліковий лист Першого Луцького шахового клубу, 1 серпня 1928 р., 4 арк.

36. Спр. 406. Статут Луцького православного Хрестовоздвиженського братства, 13 лютого 1929 р. – 14 лютого 1929 р., 9 арк.

37. Спр. 443. Матеріали про діяльність спортивного клубу «Геміда». Статут клубу, 10 червня 1930 р. – 19 вересня 1933 р., 171 арк.

38. Спр. 574. Листування з Терезіанським союзом про реєстрацію Луцького відділу союзу. Статут союзу, 11 лютого 1933 р. – 1 червня 1933 р., 8 арк.

39. Спр. 906. Монографічний опис політичного життя Луцького повіту, 22 червня 1931 р., 72 арк.

Ф. 36. Луцьке повітове староство, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 р.

оп. 16.

40. Спр. 58. Списки промислово-торгівельних підприємств в Луцьку 1931–1935 рр., 68 арк.

41. Спр. 258. Списки торгових та промислових підприємств в Луцьку 1935–1936 рр., 36 арк.

42. Спр. 279. Статистичні дані про підприємства в гмінах, 1936 р., 138 арк.

Ф. 36. Луцьке повітове староство, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 рр.

оп. 18.

43. Спр. 4. Списки медичних працівників Луцького повіту, 30 квітня 1923 р. – 6 вересня 1932 р., 26 арк.

44. Спр. 77. Списки медпрацівників медичних закладів та дані про інфекційні захворювання за 1936–1938 рр., 116 арк.

45. Спр. 101. Листування з Волинським воєводським управлінням та дирекцією міської лікарні м. Луцька про будівництво приміщення для лікарні, укомплектування штату та інших питань, 24 січня 1927 р. – 22 грудня 1927 р., 17 арк.

Ф. 38. Луцький шкільний інспекторат Кураторіуму Волинського шкільного округу, з 1932 р. – Луцького шкільного округу, з 1937 р. – Волинського шкільного округу, м. Луцьк Волинського воєводства. 1920–1939 рр.

оп. 1.

46. Спр. 95. Плани робіт дитячих садків Луцького повіту. Звіти про перевірку та затвердження керівників дитячих садків, 6 вересня 1930 р. – 21 січня 1937 р., 57 арк.

47. Спр. 120. Переписка з Луцьким повітовим староством про санітарний стан шкіл. Розпорядження староства про закриття шкіл в зв'язку з епідемією, списки закритих шкіл, 6 серпня 1921 р. – 27 січня 1928 р., 46 арк.

48. Спр. 239. Список початкових шкіл Луцького повіту на 1 грудня 1922 р., 28 арк.

49. Спр. 242. Списки приватних шкіл Луцького повіту за 1934–1935 рр., 1935 р., 10 арк.

50. Спр. 266. Звіти інспектора про зовнішню роботу, курсах для дорослих в Луцькому повіті за 1931–1935 р., 26 лютого 1934 р. – 1 червня 1935 р., 106 арк.

51. Спр. 428. Звіти про організацію шкіл в місті Луцьку на 1935–1936 рр., 1935 р., 26 арк.

Ф. 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 1.

52. Спр. 275. Список службовців Луцького староства за 1925 р., 1925 р., 1 арк.

53. Спр. 431. Звіти та протоколи про санітарний стан Луцького повіту, вересень 1927 р. – 4 липня 1927 р., 19 арк.

54. Спр. 639. Доповідь воєводи про господарський, політичний та культурний стан Волинського воєводства за 1930 рік, 1930 р., 77 арк.

55. Спр. 1449. Списки промислових підприємств комунальних господарств повітів Волинського воєводства, 1929 р., 71 арк.

56. Спр. 5426. Розпорядження воєводи про господарчі плани повітових комунальних товариств в зв'язку з створенням бюджетів на 1930–1931 рр. та списки лікарень та медичних установ, 18 грудня 1928 р. – 4 жовтня 1929 р., 30 арк.

57. Спр. 5727. Місячні звіти біржі праці про кількість безробітних. Списки промислових підприємств воєводства і звіти підприємств про стан підприємств, 26 січня 1925 р. – 13 листопада 1925 р., 50 арк.

58. Спр. 6017. Листування з повітовими староствами про видачу власникам промислових підприємств патентів. План підприємств, 2 травня 1922 р.–18 жовтня 1925 р., 80 арк.

59. Спр. 6268. Річний звіт про роботу відділу промислу, 1 березня 1924 р. – 15 квітня 1927 р., 113 арк.

60. Спр. 6343. Листування з повітовим староством про вибори в ремісничу палату та відомості про кількість ремісничих закладів, які мають свідоцтво та списки ремісників, 16 серпня 1928 р. – 8 листопада 1929 р., 220 арк.

Ф 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 2.

61. Спр. 392. Бюджет магістрату м. Луцька на 1931–1932 рр., 110 арк.

62. Спр. 481. Звіт волинського воєводи про загальний стан та державно-адміністративну діяльність у воєводстві, 1932 р., 55 арк.

Ф. 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 4.

63. Спр. 279. Звіт про перевірку міста Луцька інспектором союзу польських міст, 14 червня 1934 р., 29 арк.

64. Спр. 329. Статистичні дані про кількість релігійних сект та плани їх розміщення в повітах Волинського воєводства, 1933–1934 р., 54 арк.

Ф. 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 5.

65. Спр. 498. Рапорти про перевірку витрачених засобів магістрату на утримання безробітних і звіт луцького магістрату про витрачені засоби на влаштування безробітних, 11 січня 1935 р. – 20 грудня 1935 р., 149 арк.

Ф. 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 6.

66. Спр. 50. Звіт волинського воєводи про загальний стан воєводства за 1936 рік, 1936 р., 108 арк.

67. Спр. 223. Звіт товариства театральної культури на Волині за 1934–1935, 1935–1936 рр., 13 квітня 1937 р., 22 арк.
68. Спр. 269. Статут Товариства «Громадського дому» в Луцьку, 12 квітня 1937 р., 4 арк.
69. Спр. 417. Звіт воєводи про загальний стан та державно-адміністративну діяльність у воєводстві за 1937–1938 рр., 1937–1938 рр., 119 арк.
70. Спр. 421. Статистичні дані про кількість працівників в промислових підприємствах, 1939 р., 4 арк.
71. Спр. 568. Звіти про перевірку діяльності міського управління м. Луцьк, 2 липня 1939 р. – 8 серпня 1939 р., 41 арк.
72. Спр. 579. Статистичні дані про Волинське воєводство, 2 січня 1939 р., 15 арк.
73. Спр. 1110. Звіти про перевірку роботи установ міста Луцька, квітень 1933 р. – 5 липня 1939 р., 199 арк.
74. Спр. 1889. Звіт з діяльності громадських опікунських закладів в Луцьку за 1936 р., 1936 р. – 1 жовтня 1937 р., 14 арк.
75. Спр. 1968. Звіти про діяльність товариств і союзів на Волині, 21 лютого 1936 р. – 8 серпня 1938 р., 17 арк.
76. Спр. 2040. Статут та звіти про роботу товариства громадської роботи жінок в Луцьку за 1936 по 1938 рр., 24 арк.
77. Спр. 2042. Статут та звіти єврейського товариства охорони здоров'я в Луцьку за 1934–1939 рр., 90 арк.
78. Спр. 2146. Статут та звіт про діяльність товариства «Лінас Хацедек» в Луцьку за 1931–1939 рр., 22 арк.
79. Спр. 2155. Звіт про роботу опікунських закладів Волині за 1938–1939 рр., 142 арк.
- Ф. 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 9.

80. Спр. 22. Листування з Луцьким повітовим староством про організацію клубу «Огніско» в м. Луцьку. Статут клубу, 4 квітня 1921 р. – 15 квітня 1921 р., 132 арк.

81. Спр. 143. Ситуаційні рапорти Луцького повітового старства і команди Луцької повітової поліції за 1924 р. Дозвіл Міністерства внутрішніх справ на видачу закордонних паспортів, 25 лютого 1924 р. – 3 січня 1925 р., 64 арк.

82. Спр. 158. Списки громадських організацій Волині, 1924–1935 рр., 50 арк.

83. Спр. 159. Списки громадських організацій Волині, 1924–1935 рр., 20 арк.

84. Спр. 239. Загальні зведення про українську націоналістичну організацію Українське народно-демократичне об'єднання – УНДО за період з 1925 по 1934 р., 11 листопада 1925 р. – 1 січня 1935 р., 80 арк.

85. Спр. 412. Списки українських політичних партій та організацій в Польщі і за кордоном, характеристика їх діяльності, 2 грудня 1926 р. – 25 липня 1927 р., 16 арк.

86. Спр. 687. Листування з повітовими староствами про реєстрацію союзів і товариств, статuti товариств, 30 вересня 1927 р. – 29 квітня 1939 р., 94 арк.

87. Спр. 1016. Відомості та інформаційні повідомлення Луцької повітової команди держполіції про діяльність організації «Сельроб-єдність», 14 січня 1928 р. – 23 листопада 1929 р., 151 арк.

88. Спр. 1853. Інформації повітових староств про діяльність релігійних парафій, 11 червня 1931 р. – 15 січня 1938 р., 111 арк.

89. Спр. 1895. Статистичні дані про виданих газетах та журналах на Волині, 14 грудня 1931 р., 306 арк.

90. Спр. 1999. Звіт відділу Волинського воєводського управління про діяльність політичних партій, що існують на Волині, квітень 1936 р., 46 арк.

91. Спр. 2025. Звіт про діяльність Волинського товариства краєзнавців та опіки над пам'ятками минулого за 1931 р., 14 квітня 1932 р., 9 арк.

92. Спр. 2631. Листування з Луцьким повітовим староством про реєстрацію товариства Поширення театральної культури в Луцьку. Статут товариства, 16 грудня 1934 р. – 17 травня 1935 р., 51 арк.

93. Спр. 2714. Листування з міністерством внутрішніх справ та повітовими староствами про вибори в міські ради, 17 лютого 1934 р. – 4 липня 1934 р., 79 арк.

94. Спр. 2891. Звіт-монографія про Організацію українських націоналістів на Волині за 1935 р., 1935 р., 90 арк.

95. Спр. 3578. Звинувачувальний акт на Куца Олександра, ялена ОУН, 28 листопада 1936 р. – 17 липня 1939 р., 67 арк.

96. Спр. 4634. Інструкція повітовим староствам про проведення політики Польської Держави по відношенню до Волині, лютий 1939 р., 26 арк.

97. Спр. 4887. Звіт виборчої компанії по виборах в міські та гмінні ради, 1927 р., 12 арк.

Ф. 46. Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства. 1921–1939 рр.

оп. 9а.

98. Спр. 5. Листування з повітовими староствами про призначення та службу рабинів єврейських релігійних гмін. Звіт про з'їзд рабинів в м. Луцьку, 8 жовтня 1921 р. – 19 жовтня 1922 р., 60 арк.

99. Спр. 55. Списки фабрик і промислових підприємств по повітах воєводства, 20 серпня 1923 р. – 9 жовтня 1923 р., 63 арк.

100. Спр. 65. Ситуаційні рапорти Луцького та Рівненського повітових староств за 3 квартал 1924 р., 1924 р., 39 арк.

101. Спр. 417. Звіт Луцького повітового старости про політичне життя національних меншин в повіті, 12 лютого 1932 р. – 29 лютого 1932 р., 38 арк.

102. Спр. 502. Статистичні дані про релігійні секти на Волині, 28 лютого 1935 р. – 20 січня 1936 р., 51 арк.

103. Спр. 863. Звіти повітових староств про організаційний стан компартії на території повітів, 1 липня 1935 р. – 23 липня 1935 р., 60 арк.

Ф. 63. Управа товариства прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені Петра Могили, м. Луцьк Волинського воєводства. 1931–1939 рр.

оп. 1.

104. Спр. 13. Звіт з діяльності товариства імені Петра Могили за період з 2 квітня 1933 р. по 9 жовтня 1936 р. Протокол ревізійної комісії та список членів управи, 1933–1939 рр., 15 арк.

Ф. 77. Головне управління Товариства по розповсюдженню театральної культури на Волині, м. Луцьк Волинського воєводства, 1933–1939 рр.

оп. 1.

105. Спр. 8. Звіти про концерти Товариства польської музики, листування про організацію концертів та виплату сум за концерти, 24 листопада 1934 р.–20 жовтня 1937 р., 117 арк.

Ф. 158. Магістрат міста Луцька, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 рр.

оп. 1.

106. Спр. 5. Протоколи засідань магістрату, листування з Луцьким повітовим староством і Волинським воєводським управлінням по приєднанню окраїн до міста Луцька, 10 травня 1919 р. – 20 листопада 1923 р., 83 арк.

107. Спр. 6. Книга засідань магістрату, 4 червня 1919 р. – 31 грудня 1919 р., 156 арк.

108. Спр. 7. Статут Луцького об'єднання споживачів «Якір» і прохання мешканців міста про відкриття магазинів та кіосків, 6 лютого 1919 р. – 3 грудня 1919 р., 161 арк.

109. Спр. 9. Список шкіл міста Луцька, інвентарні описи, список вчителів, дані про кількість учнів та заяви вчителів про прийняття на роботу, 25 серпня 1919 р. – 24 квітня 1920 р., 60 арк.

110. Спр. 10. Список співробітників магістрату, заяви жителів міста Луцька про прийом на роботу та копії довідок з місця роботи, 12 червня 1919 р. – 30 грудня 1919 р., 227 арк.

111. Спр. 17. Директивні накази Міністерства внутрішніх справ, заяви жителів м. Луцьк про видачу посвідчень особи, переписка з Волинським воєводським управлінням та Луцьким повітовим староством про витрати магістрату та іншим питанням, 3 січня 1920 р. – 16 грудня 1921 р., 1291 арк.

112. Спр. 19. Протоколи засідань магістрату м. Луцька за 1920 р., 2 січня 1920 р. – 27 грудня 1920 р., 271 арк.

113. Спр. 23. Книга обліку співробітників відділів магістрату, що були прийняті та звільнені з роботи, 23 січня 1920 р. – 1 травня 1920 р., 58 арк.

114. Спр. 32. Директивні накази Міністерства внутрішніх справ про звітність та діяльність міських органів за 1919–1921 рр., 16 квітня 1921 р. – 22 лютого 1923 р., 1428 арк.

115. Спр. 51. Звіт з діяльності магістрату за 1921–1925 рр., 1921–1925 рр., 81 арк.

116. Спр. 76. Список службовців пожежної охорони, заяви службовців про вихід на пенсію та інші, 3 січня 1922 р. – 27 грудня 1923 р., 86 арк.

117. Спр. 102. Протоколи засідань магістрату м. Луцька за 1923 р., 3 січня 1923 р. – 31 грудня 1923 р., 752 арк.

118. Спр. 239. Листування з Волинським воєводським управлінням про видачу дотації польському театру в Луцьку, про бюджет театру та ін., 5 січня 1926 р. – 29 грудня 1933 р., 180 арк.

119. Спр. 248. Листування з Головним статистичним управлінням по встановленню роздрібних цін, преїскуранти на сільськогосподарські продукти та інше, 4 січня 1926 р. – 6 грудня 1927 р., 459 арк.

120. Спр. 249. Статистичні звіти відділів магістрату та інших установ міста Луцька 1926 р., 1 січня 1926 р. – 23 листопада 1926 р., 432 арк.

121. Спр. 320. Місячні звіти та щоденні дані про ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію, тваринництво та промислові товари за 1928 р., 16 грудня 1927 р. – 20 грудня 1928 р., 609 арк.

122. Спр. 384. Книга протоколів засідань магістрату Луцька за 1929 р., 22 січня 1929 р. – 15 січня 1930 р., 328 арк.

123. Спр. 385. Протоколи засідань міської ради та листування з установами та приватними особами про виконання рішень магістрату, 5 січня 1929 р. – 12 червня 1930 р., 418 арк.

124. Спр. 397. Хронологічна довідка про місто Луцьк. Статистичні звіти по сільському господарству і промисловості, списки торгових підприємств, 10 грудня 1929 р., 3 грудня 1930 р., 499 арк.

125. Спр. 422. Протоколи засідань міської ради за 1930 р., 9 січня 1930 р. – 9 грудня 1930 р., 385 арк.

126. Спр. 437. Дані про кількість житлових будинків в місті Луцьку та побудованих в 1929–1930 рр., 15 березня 1930 р. – 22 вересня 1933 р., 33 арк.

127. Спр. 445. Статистичні дані про щоденні ринкові ціни на сільськогосподарські продукти за 1930 р., 2 січня 1930 р. – 9 грудня 1930 р., 327 арк.

128. Спр. 468. Преїскурант щоденних ринкових цін на сільськогосподарські продукти за 1933 р., 297 арк.

129. Спр. 490. Місячні звіти про зміну щоденних ринкових цін на продукти сільського господарства та тваринництва, 2 січня 1931 р. – 30 грудня 1931 р., 424 арк.

130. Спр. 510. Оголошення та листування з Луцьким повітовим староством про встановлення цін на м'ясо, хліб та інші сільськогосподарські продукти, 2 січня 1931 р. – 3 грудня 1931 р., 127 арк.

131. Спр. 534. Списки членів спортивних товариств м. Луцька, звіти про діяльність спортивних товариств, переписка з Волинським воєводським управлінням та комітетом фізкультури з питань спорту, 14 січня 1932 р. – 25 листопада 1932 р., 642 арк.

132. Спр. 560. Книга протоколів засідань магістрату міста Луцька за 1933–1935 рр., 4 січня 1933 р. – 18 грудня 1935 р., 393 арк.

133. Спр. 565. Інструкції по організації роботи магістрату та інших установ Луцька. Заяви громадян про прийом на роботу та оголошення магістрату про проведення святкових засідань. Статут інфекційної лікарні, 8 серпня 1933 р. – 20 листопада 1933 р., 345 арк.

134. Спр. 612. Циркуляр Волинського воєводи і інструкція про внутрішню організацію міського управління, 23 березня 1934 р. – 23 березня 1934 р., 27 арк.

135. Спр. 625. Інструкції та положення для роботи міської ради, зразки протоколів засідань та форми по складанню бюджету, 26 листопада 1934 р., 22 арк.

136. Спр. 652. Перелік ринкових цін на сільськогосподарські продукти, 4 січня 1933 р. – 27 грудня 1934 р., 48 арк.

137. Спр. 684. Справа по виборах президента міста Луцька Венжика, 4 липня 1934 р. – 7 жовтня 1936 р., 44 арк.

138. Спр. 687. Книга протоколів засідань магістрату за 1935–1937 рр., 16 травня 1935 р. – 5 травня 1937 р., 362 арк.

139. Спр. 740. Книга протоколів засідань магістрату міста Луцька за 1936–1937 рр., 24 червня 1936 р. – 21 січня 1938 р., 303 арк.
140. Спр. 758. Списки робітників та службовців магістрату міста Луцька, 1 січня 1936 р. – 25 січня 1936 р., 46 арк.
141. Спр. 812. Протоколи засідань магістрату м. Луцька за 1938 р., 7 січня 1938 р. – 10 червня 1938 р., 337 арк.
142. Спр. 842. Протоколи і пропозиції засідань магістрату міста Луцька за 1939 р., 5 січня 1939 р. – 24 серпня 1939 р., 367 арк.
143. Спр. 845. Списки працівників магістрату, 1 січня 1938 р. – 1 квітня 1938 р., 52 арк.
144. Спр. 876. Статистичні дані про кількість ремісників та перевізників, що живуть в місті Луцьку, 5 жовтня 1935 р., 2 арк.
145. Спр. 877. Переліки щоденних ринкових цін на сільськогосподарські продукти та місячні звіти про зміни ринкових цін, 28 грудня 1935 р. – 7 січня 1937 р., 410 арк.
- Ф. 158. Магістрат міста Луцька, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 рр.
оп. 2.
146. Спр. 748. Звіт музичної школи в Луцьку за 1937–1938 рр., 7 листопада 1938 р. – 3 грудня 1938 р., 6 арк.
- Ф. 158. Магістрат міста Луцька, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 рр.
оп. 3.
147. Спр. 19. Протоколи засідань санітарної комісії і листування з Луцьким повітовим староством та іншими про санітарний стан Луцька, 8 квітня 1924 р. – 19 травня 1925 р., 271 арк.
148. Спр. 31. Переписка з Волинським Воєводським Управлінням та Луцьким повітовим староством про організацію санітарного порядку в місті та про роботу амбулаторій, 18 січня 1926 р. – 27 грудня 1926 р., 61 арк.

149. Спр. 77. Директивні накази Міністерства внутрішніх справ та листування з Волинським Воєводським Управлінням та іншими установами про проведення щеплень серед населення проти інфекційних захворювань. 23 лютого 1929 р. – 10 листопада 1931 р., 63 арк.

150. Спр. 116. Списки медпрацівників медичних закладів та дані про інфекційні захворювання за 1936–1938 рр., 1936–1938 рр., 109 арк.

Ф. 158. Магістрат міста Луцька, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 рр.

оп. 5.

151. Спр. 432. Щоденні переліки цін на сільськогосподарські продукти та промислові товари широкого вжитку, 2 січня 1932 р. – 31 грудня 1932 р., 318 арк.

152. Спр. 1620. Інформаційні відомості про кількість, рух жителів та іноземців м. Луцька, січень 1938 р. – лютий 1939 р., 39 арк.

153. Спр. 1642. Список управлінь, лікарень та установ міста Луцька. 7 лютого 1938 р. 4 арк.

Ф. 158. Магістрат міста Луцька, м. Луцьк Волинського воєводства. 1919–1939 рр.

оп. 5а.

154. Спр. 38. Заяви жителів м. Луцька про видачу довідок про матеріальний стан, 5 січня 1927 р. – 9 листопада 1927 р., 460 арк.

155. Спр. 60. Заяви жителів м. Луцька про видачу довідок про матеріальний стан та встановлення польського громадянства, 9 жовтня 1928 р. – 14 грудня 1928 р., 93 арк.

Ф. 190. Луцьке товариство ім. Лесі Українки, м. Луцьк Волинського воєводства. 1929–1939 рр.

оп. 1.

156. Спр. 2. Списки вчителів, батьківського комітету, учнів гімназії, управи товариства за 1928–1930 рр. Місце знаходження гімназії за 1927–

1930 рр., клуб «Юнак», часопис «Промінь» шкільний кооператив за 1930 р., 296 арк.

Ф. 286 Луцька єврейська релігійна гміна, м. Луцьк Волинського воєводства. 1920–1939 рр.

оп. 1.

157. Спр. 46. Фінансові звіти за 1929–1931 рр., 1 січня 1931 р. – 31 грудня 1931 р., 24 арк.

Державний архів Львівської області.

Ф. 1. Львівське воєводське управління, м. Львів. 1921–1939 рр.

оп. 3.

158. Спр. 785. Список службовців Львівського воєводського управління станом на 31 грудня 1931 р., 31 грудня 1931 р., 144 арк.

159. Спр. 791. Список службовців Волинського воєводського управління станом на 31 грудня 1931 р., 31 грудня 1931 р., 106 арк.

Державний архів Рівненської області

Ф. 30. Рівненське повітове староство. 1919–1939 рр.

оп. 20.

160. Спр. 707. Наглядова справа за діяльністю єврейського культурно-просвітницького товариства «Талмуд-Тора» в Рівному, 24 квітня 1931 р. – 1 липня 1938 р., 51 арк.

161. Спр. 930. Загальна інформація про життя та діяльність чехів в Рівненському повіті, 7 жовтня 1926 р. – 14 березня 1931 р., 98 арк.

162. Спр. 935. Наглядова справа за діяльністю «Російської меншості в Польщі», «Російського народного об'єднання» та «Російських монархістів», 30 листопада 1926 р. – 27 листопада 1933 р., 339 арк.

Ф. 31 Магістрат міста Рівного, м. Рівне Волинського воєводства. 1919–1939 рр.

оп. 1.

163. Спр. 684. Статут про роботу комітетів по розширенню будівництва в містах Луцьку, Рівному та Бресті над Бугом, 14 березня 1928 р. – 25 лютого 1931 р., 20 арк.

164. Спр. 709а. Статистичні дані про кількість населення, нерухомого майна, промислових підприємств на території міста Рівне, 1928–1938 рр., 56 арк.

Ф. 156 Здолбунівське повітове староство. 1919–1939 рр.

оп 2.

165. Спр. 123. Статут товариства «Клуб чеський» в Гульчі Чеській, 1928 р., 6 арк.

Ф. 478 Українська парламентська репрезентація Волині, м. Рівне. 1922–1939 рр.

оп 1.

166. Спр. 3. Меморіали Ради Міністрів Польщі про політичне та економічне становище українського населення Волині, 1937 р., 31 арк.

Ф. 479 Волинське українське об'єднання (ВУО). 1930–1939 рр.

оп. 1

167. Спр. 2. Листи адресовані послу польського сейму Степану Скрипнику, 1930–1937 рр., 71 арк.

168. Спр. 8. Інтерпеляція посла С. Скрипника до пана голови Ради Міністрів Р. П. у справі нерегульованого до тепер правного становища Православної церкви в Польщі, 1938 р. 8 арк.

Ф. 481. Український клуб «Рідна хата» в Рівному. 1931–1939 рр.

оп. 1

169. Спр. 1. Листування з дирекцією української гімназії, редакцією журналу «Російське слово» та ін. Про відведення приміщень та ін. питань, 1932–1934 рр., 11 арк. Арк. 8.

170. Дмитрук В. Вибрані часом (краєзнавці Волині 20–30-х рр. ХХ ст.) / В. Дмитрук // Волинський музей : історія і сучасність : наук. зб. / упорядн. А. Силюк та ін. – Вип. 2. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – С. 59–62.

171. Дублянський А. Луцьк : іст. нарис [з передмовою автора й ілюстраціями] / А. Дублянський. – Луцьк : Накладом Романа Клоса, 1934. – 32 с.

172. Дудар Т. Іван Власовський – директор Луцької української гімназії / Т. Дудар // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада \: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 206.

173. Єпископ Адольф Шельонжек [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholic.volyn.ua/index.php/ua/svidky-viry/92-episkop-adol-f-shel-onzhek>

174. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. Волинська область / П. Т. Тронько (голова), М. П. Бажан, М. К. Білогуров та ін. (голов. редкол.); І. С. Клімаш (голова), Н. Л. Алексєєва, А. І. Вербівська (редкол. тома). – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с.

175. Карабін Н. Директор Луцької української гімназії – Борис Максимович Білецький / Н. Карабін // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 207–208.

176. Кінд-Войтюк Н. Музейна політика Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1920–1930-х роках / Н. Кінд-Войтюк // Волинський музейний вісник : Вип. 2 / Упр-ня культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ імені Лесі Українки / Упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк : МП «Пульс», 2010. – С. 13–17.

177. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / Н. Кінд-Войтюк // Краєзнавство. – 2008. – № 1–4. – С. 22–27.

178. Кінд-Войтюк Н. Товариство приятелів науки – осередок вивчення історії Волині (1935–1939 рр.) / Н. Кінд-Войтюк // Волинський музей : історія і сучасність. Науковий збірник. – Вип. 3. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, Луцьк – Колодяжне, 18–19 травня 2004 р. / Упорядн. А. Стлюк. – Луцьк : МП «Пульс», 2004. – С. 77–79.

179. Кінд-Войтюк Н. Участь науково-громадських товариств Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / Н. Кінд-Войтюк // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2001. – № 5. – С. 136–140.

180. Князьков О. Інвестування міського благоустрою у міжвоєнній Волині (1920–1930-х роках) / О. Князьков, Никитюк Т. // Економічні науки : Регіональна економіка : зб. наук. пр. ЛДТУ / відп. ред. З. Герасимчук. – Луцьк, 2004. – С. 4–13.

181. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. І. Ковальчак. – К. : Наук. думка, 1988. – 252 с.

182. Колосок Б. Архітектурна та містобудівна перебудова Луцька 1921–1939 років / Б. Колосок // Волинський музей: історія та сучасність : . наук. зб.. – Луцьк : МП «Пульс», 2009. – Вип. 4. – С. 476–484.

183. Корецька О. Законовчитель Прокл Бичковський / О. Корецька, О. Бірюліна // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада:

історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 211–215.

184. Костюк М. П. Євангелічно-лютеранська кірха в Луцьку : іст.-архіт. нарис / М. П. Костюк. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – 58 с.

185. Костюк М. Пам'ятка протестантської архітектури старого Луцька (До 100-річчя Луцької євангелічно-лютеранської кірхи) / М. Костюк, Б. Колосок // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. – Луцьк, 2008. – Вип. 4. – С. 157–168.

186. Кравчук А. Історія Волинського краєзнавчого музею в документах обласного архіву (1921–1939 рр.) / А. Кравчук // Волинський музей: історія та сучасність : тези та матеріали I наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, 16–17 червня 1994 р. – Луцьк : Ініціал, 1998. – С. 8.

187. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія / Ю. В. Крамар. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 404 с.

188. Крамар Ю. З історії діяльності УНДО на Волині у міжвоєнний період / Ю. Крамар // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (Луцьк, 17–19 травня 2006 р.) : доп. та повідомл. У 3-х т. Т. 2 / Укр. іст. т-во, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; голов. ред. Л. Винар. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2007. – С. 203–208.

189. Крамар Ю. Організація, структура та принципи функціонування польського адміністративного апарату на Волині у міжвоєнний період /

Ю. Крамар // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2010. – № 22. – С. 95–100.

190. Крамар Ю. Роль польських громадсько-політичних організацій Волині у реалізації політики воєводи Г. Юзевського / Ю. Крамар // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2012. – № 10. – С. 47–52.

191. Крамар Ю. Участь українських політичних партій у парламентських виборах 1930 року на Волині / Ю. Крамар // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2007. – № 1. – С. 198–203.

192. Крамар Ю. Шкільна освіта на Волині у міжвоєнний період (1919–1939 рр.) / Ю. Крамар // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2011. – № 10. – С. 72–77.

193. Кучерепа М. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.) : монографія / М. Кучерепа, Р. Давидюк. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 420 с.

194. Кучерепа М. Волинь у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / М. Кучерепа, В. Дмитрук, В. Прокопчук. – Луцьк : РВВ «Реабілітовані історією», 1994. – 60 с.

195. Кучерепа М. Етнодемографічні зміни у Волинському воєводстві 1921–1939 рр. / М. Кучерепа // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2000. – № 3. – С. 97–106.

196. Кучерепа М. Посол українського народу (Самійло Підгірський) / М. Кучерепа // Реабілітовані історією. У 27 т. Волинська область / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України НАН України [та ін.]; авт. кол. М. М. Кучерепа [та ін.]. – К. ; Луцьк, 2010. – Кн. 1. – С. 615–620.

197. Кучерепа М. Український політикум Волині 1921–1939 років: спроба узагальнення / М. Кучерепа // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. пр. – Львів : Ін-т українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. – Вип. 17. – С. 239–248.

198. Кучерепа М. Український православний церковний з'їзд у Луцьку (1927 р.) / М. Кучерепа // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 97–101.

199. Кучерепа С. Польський театр на Волині / С. Кучерепа. – Луцьк : ВМА «Терен», 2005. – 116 с.

200. Ланшина Л. Отець Павло Пащевський / Л. Ланшина // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада : історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 215–217.

201. Левчанівська І. О. Далеке і близьке : нариси, статті / Ірина Олександрівна Левчанівська. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 216 с.

202. Литвинюк В. Розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.) / В. Литвинюк // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1998. – № 1. – С. 54–56.

203. Литвинюк В. Розвиток промислового виробництва у Волинському воєводстві в 1921–1939 роках / В. Литвинюк // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1999. – № 4. – С. 91–98.

204. Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. / В. Литвинюк // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2000. – № 3. – С. 79–82.

205. Луцьк (нарис історії міста) / відп. за вип. П. Яковенко. – Луцьк : Волинська обласна друкарня у Луцьку, 1959. – 118 с.
206. Луцьку 900 років : зб. док. і матеріалів / упоряд. Н. О. Болдирева, Н. В. Галій, І. В. Колесник, М. Р. Миць, В. А. Наконечний, І. А. Сайчук, Ф. І. Ткачук. – К. : Наук. думка, 1985. – 300 с.
207. Макарчук А. Етносоціальне розвитие и національніє отношения на западноукраїнських землях в период імперіалізма / А. Макарчук. – Львов : Вища школа, 1983. – 254 с.
208. Мартинюк Я. Добродина діяльність органів територіального самоврядування на Волині в міжвоєнний период / Я. Мартинюк // Літопис Волині. – 2010. – Ч. 8. – С. 66–69.
209. Мартинюк Я. Міське і територіальне самоврядування та органи державної влади Волинського воєводства у міжвоєнний период (1921–1939 рр.) / Я. Мартинюк // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1998. – № 1. – С. 50–53.
210. Мартинюк Я. Освітня діяльність і соціальна опіка як форми роботи самоуправ на Волині у міжвоєнний период (1921–1939 рр.) / Я. Мартинюк // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2000. – № 3. – С. 83–86.
211. Мартинюк Я. Структура та особливості інституту самоврядування на Волині у міжвоєнний период (1919–1939 рр.) / Я. Мартинюк // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1999. – № 5. – С. 79–83.
212. Мартинюк Я. Товариство «Луцька повітова Просвіта» та українська книга / Я. Мартинюк // Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край : матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції, 20–23 січня 1998 року / відп. ред. Г. Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – С. 221–222.

213. Мартинюк Я. Участь органів самоврядування в розбудові міст Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / Я. Мартинюк // Історія міст і сіл Великої Волині : наук. зб. «Велика Волинь» : праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині / голов. ред. М. Костиця. – Т. 25, ч. 1. – Житомир : ПП М. Г. Косенко, 2002. – С. 223–226.

214. Марчук В. Населення м. Луцьк у міжвоєнний період / В. Марчук // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб.. Вип. X. Матеріали X ювілейної наукової конференції «Любартівські читання», м. Луцьк, 22–23 травня 2014 р. – Луцьк, 2014. – С. 230–238.

215. Маслов Л. Архітектура старого Луцька / Л. Маслов. – Львів : Діло, 1939. – 52 с.

216. Мельничук Н. Волинське молодіжне товариство «Сокол» на сторінках польськомовної преси (20–30-ті рр. XX ст.) / Н. Мельничук // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2010. – № 1. – С. 218–224.

217. Менджецький В. Цивілізаційні і соціотопографічні переміни в містах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / В. Менджецький // Минуле і сучасне Волині. Літописні міста і середньовічна культура : матеріали VIII Волинської обласної історико-краєзнавчої конференції (27–28 листоп. 1995 року) / відп. ред. Г. Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – С. 89–92.

218. Михайлишин О. Проблема дослідження, збереження та реставрації пам'яток архітектури м. Луцька міжвоєнної доби / О. Михайлишин // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (Луцьк, 9–10 листопада 2007 р.) / упоряд. Г. Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – С. 83–85.

219. Михайлишин О. Л. Архітектура і містобудування Західної Волині 1921–1939 років : монографія / О. Л. Михайлишин. – Рівне : Дятлик М., 2013. – 352 с.
220. Михайлюк О. Історія Луцька / О. Михайлюк, І. Кічий. – Львів : Світ, 1991. – 192 с.
221. Миць М. Товариство імені Лесі Українки на Волині / М. Миць // Літопис Волині. – 2001. – Ч. 1. – С. 69–75.
222. Нариси історії Волинської обласної партійної організації / авт. кол. : П. А. Борковський, Н. В. Бурчак, Б. Й. Заброварний ; ред. кол. : Є. А. Поліванов [та ін.]. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Львів : Каменяр, 1981. – 250 с.
223. Несторук І. До історії Волинського українського театру в м. Луцьку / І. Несторук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р.) / упоряд. Г. Бондаренко та ін. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – С. 105–107.
224. Никитюк Т. Історичний досвід інвестування соціальної сфери Волинського регіону у період між двома світовими війнами (20–30-ті роки ХХ ст.) / Т. Никитюк // Економічні науки. Економічна теорія та економічна історія : зб. наук. пр. – Луцьк, 2005. – Вип. 2 (7). – С. 93–110.
225. Никитюк Т. Розвиток промислового сектору Волинського воєводства у період між двома світовими війнами (20–30-ті роки ХХ ст.) // Т. Никитюк // Економічні науки. Економічна теорія та економічна історія. Зб. наук. пр. – Луцьк, 2006. – Вип. 3 (11). – С. 144–158.
226. Оксенюк Р. Нариси історії Волині: соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1930) / Р. Оксенюк. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1970. – 274 с.
227. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею / О. Ошуркевич // Волинський музей: історія та сучасність : тези та матеріали

І науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, 16–17 червня 1994 року. – Луцьк : Ініціал, 1998. – С. 5–7.

228. Панасюк В. Німецькомовне шкільництво на Волині у 1928–1939 роках: дилеми етатизації / В. Панасюк // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (Луцьк, 17–19 травня 2006 року) : доп. та повідомл. У 3-х т. Т. 2 / Укр. іст. т-во, Волин. нац ун-т ім. Лесі Українки ; голов. ред. Л. Винар. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2007. – С. 224–229.

229. Панасюк В. Німецькомовне шкільництво на Волині у 1928–1939 роках: чинники та межі політики державного толерування / В. Панасюк // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2012. – № 10. – С. 160–169.

230. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года / под ред. Н. Троицкого. – Т. 8. Волынская губерния. – Харьков : [б. и.], 1904. – 282 с.

231. Понедельнік Л. Культурно-освітня робота Луцького повітового товариства «Просвіта» в 20–30-х рр. ХХ ст. / Л. Понедельнік // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк Волин обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 101–103.

232. Пономаренко С. Волинська «Просвіта» і книгарський рух (1921–1939 рр.) / С. Пономаренко // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2000. – № 3. – С. 93–97.

233. Пономаренко С. Діяльність Волинської шкільної кураторії в документах (1919–1939 рр.) / С. Пономаренко // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2003. – № 10. – С. 49–53.

234. Пономаренко С. З історії заснування товариства «Просвіта» в Луцьку / С. Пономаренко // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історія. – 1997. – № 3. – С. 47–50.

235. Пономаренко С. Суспільно-політична ситуація на Волині у 20-х роках ХХ ст. / С. Пономаренко // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1999. – № 5. – С. 91–95.

236. Потапчук Л. Культурно-освітня робота «Просвіти» на Волині / Л. Потапчук // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. та матеріалів / за ред. В. Барана. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 77–80.

237. Пушкар Н. Адреса гімназії: Луцьк, вул. Плоцька, 20 / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 203–205.

238. Пушкар Н. Микола Якович Миронов (Ескізік) / Н. Пушкар, В. Дмитрук // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 223–225.

239. Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866–1932) / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 208–211.

240. Пясецький Б. Луцьк – город пыток / Б. Пясецький. – М. : Изд-во ЦК МОПР СССР, 1934. – 30 с.

241. Пясецький В. Вулиці і майдани Луцька : іст.-краєзн. довід. / В. Пясецький, Ф. Мандзюк. – Луцьк : Вид-во Волин. обл. друк, 2005. – 400 с.

242. Пясецький В. Пройдімося давнім Луцьком : вибр. іст.-краєзн. новели і нариси / В. Пясецький. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 192 с.

243. Пясецький В. Архітектурні стилі в забудові Луцька міжвоєнного періоду / В. Пясецький // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. ЛДКЗ. – Луцьк : ВМА «Терен», 2009. – Вип. 5. – С. 205–212.

244. Раєвич Т. Виникнення, організація і громадсько-політична діяльність Союзу українок в 1921–1939 рр. / Тамара Раєвич // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 1997. – № 2. – С. 56–61.

245. Разиграєв О. В. Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 рр. : монографія / О. В. Разиграєв. – Вид. 2-ге, виправл. і доповн. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 444 с.

246. Разиграєв О. Правоохоронні органи в місті Луцьку в 1919–1939 роках / О. Разиграєв // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2013. – № 12. – С. 37–42.

247. Рак М. О. Левчанівський (1881–1968) / М. О. Рак // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й

річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 218–220.

248. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Борис Савчук. – Рівне : Вид. фірма «Ліста», 1996. – 154 с.

249. Салюк Ю. Федоренко Володимир Кирилович / Ю. Салюк // Минуле і сучасне Волині і Полісся . Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листоп. 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк: Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 6. – С. 217–218.

250. Свинчук А. Національні меншини Волинського воєводства період 1921–1939 рр. / А. Свинчук // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки – Луцьк, 1998. – Вип. 1. – С. 63–67.

251. Свинчук А. Церковно-релігійна політика польського уряду щодо Волині у 30-х рр. ХХ століття / А. Свинчук // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1999. – Вип. 5. – С. 83–86.

252. Свинчук А. Економічна політика польського уряду на Волині в 1921–1939 рр.: реалізація програм у галузі розвитку промисловості / А. Свинчук // Збірник навчально-методичних матеріалів та наукових статей історичного факультету. – 1999. – № 4. – С. 108–113.

253. Скакальська І. Б. Вплив національної еліти на політичне життя Волинського воєводства / І. Б. Скакальська // Зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Історія та географія. – Харків : Майдан, 2013. – Вип. 48. – С. 25–29.

254. Скакальська І. Політико-соціальні виміри та етнокультурні трансформації української еліти Західної Волині 1921–1939 рр. : монографія / І. Скакальська. – Тернопіль : Астон, 2013. – 406 с.

255. Скакальська І. Б. Кооперативна діяльність української еліти Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / І. Б. Скакальська // Гілея : наук. вісн. – 2015. – Вип. 99. – С. 28–31.

256. Степанюк С. Аматорські театральні колективи та сценічні постановки на території Волинського воєводства / С. Степанюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2010. – № 1. – С. 70–76.

257. Степанюк С. Польські професійні театри на Волині (1924–1939) / С. Степанюк // Наукові зошити історичного факультету ЛНУ імені І. Франка : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 10. – С. 165–173.

258. Ткачук В. Українізація православного церковного устрою на Волині в 1930-х рр. / В. Ткачук // Історичний архів. – 2010. – Вип. 4. – С. 70–74.

259. Українська гімназія в Луцьку : спогади (1918–1939) / ред. та упоряд. Л. Токарук. – Луцьк : [б. в.], 1998. – 214 с.

260. Українська нива. – 1927. – № 14.

261. Українська нива. – 1931. – № 14.

262. Українська нива. – 1936. – № 3.

263. Українська нива. – 1936. – № 5.

264. Українська нива. – 1936. – № 10.

265. Філіпович М. Луцька «Просвіта», 1918–1935 рр. : монографія / М. Філіпович. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2007. – 240 с.

266. Філіпович М. Музично-драматична діяльність Луцької повітової «Просвіти» / М. Філіпович // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. – 2001. – № 10. – С. 142–146.

267. Філіпович М. Статутні документи Луцької повітової «Просвіти» / М. Філіпович // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. та матеріалів / за ред. В. Барана. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 81–92.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Ф. 351. Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання (Сельроб), м. Львів. 1926–1932 рр.

оп. 1.

268. Спр. 82. Протоколи, звіти, листування та ін. документи про підготовку і проведення виборів до польського сейму по виборчому округу № 57 у м. Луцьку, 1927–1928 рр., 43 арк.

Ф. 392 Українська парламентська репрезентація в польському сеймі і сенаті, м. Варшава. 1922–1938 рр.

оп. 1.

269. Спр. 14. Документи про суспільно-політичне та економічне становище українців, білорусів і інших національностей, та національно-визвольний рух на землях Західної України та Західної Білорусі (Листування, інтерпеляції, скарги), 29 вересня 1914 р. – 15 лютого 1927 р., 129 арк.

270. Спр. 32. Декларації до Ліги Націй про становище українського шкільництва в Польщі, 1924 р., 10 арк.

Ф. 492. Президія Ради Міністрів Польщі, м. Варшава. 1918–1939 рр.

оп. 1.

271. Спр. 45. Тези Міністерства військових справ про національне питання в Галичині і на Волині, 1938 р., 87 арк.

Ф. 493. Міністерство внутрішніх справ, м. Варшава. 1918–1939 рр.

оп. 1.

272. Спр. 12. Наказ, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність єврейських організацій та відношення до них польської влади, 1932–1935 рр., 74 арк.

273. Спр. 16. Повідомлення Національного відділу про діяльність українських, німецьких та єврейських політичних партій, організацій та окремих осіб в Польщі та на територіях, окупованих Польщею за другу половину лютого 1939 р., 17 лютого 1939 р. – 28 лютого 1939 р., 92 арк.

274. Цимбалюк І. Громадські організації національних меншин у Волинському воєводстві в 1921–1939 рр. / І. Цимбалюк // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2010. – № 1. – С. 65–70.

275. Шабала Я. Меліоративні роботи на Волині і Поліссі у 1921–1939 рр. / Я. Шабала, Б. Заброварний // Минуле і сучасне Волині та Полісся: історія сіл і міст Західного Полісся. Маневиччина : матеріали XIII Волин. наук. іст.-краєзн. конф. (сміт Маневичі – с. Кукли, 14 трав. 2004 р.) : зб. наук. пр. – Луцьк, 2004. – С. 92–95.

276. Шабаровський В. Караїми на Волині: штрихи до портрета загадкового народу / В. Шабаровський. – Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2013. – 213 с.

277. Шваб А. Еміграційна політика Польщі (1918–1939) : монографія / Анатолій Шваб. – Луцьк : ВМА «Терен», 2014. – 492 с.

278. Шваб А. Етнодемографічні процеси на Волині в 1920–1930-х роках у світлі національної та еміграційної політики Другої Речі Посполитої / А. Шваб // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1999. – № 5. – С. 86–91.

279. Шваб А. Національна політика II Речі Посполитої та еміграційні процеси на західноукраїнських землях / А. Шваб // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2008. – № 17. – С. 145–150.

280. Шваб А. Соціально-економічні процеси на Волині в міжвоєнний період / А. Шваб // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – № 14. – С. 98–102.

281. Шваб Л. Діяльність І. Власовського на Волині у 1918–1934 рр. / Л. Шваб // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. та матеріалів / за ред. В. Барана. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ імені Лесі Українки, 2001. – С. 59–70.

282. Шиманський П. Й. Музична культура Волині І пол. ХХ ст. : монографія. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 172 с.

283. Шиманський П. Музичне мистецтво Волині у 20–30 рр. ХХ ст. / П. Шиманський // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1997. – № 11. – С. 80–84.

284. Шульга С. Чеська преса на Волині в міжвоєнний період / С. Шульга // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 1998. – № 1. – С. 78–81.

285. Шульга С. Чеське шкільництво на Волині в міжвоєнний період / С. Шульга // Česká matice školská. Чеська загальноосвітня школа / упоряд. Л. Й. Младнович, С. Г. Кратофіл, С. А. Шульга ; пер. М. А. Юхтовського-Шпака. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – С. 101–110.

286. Юхимюк О. Правовий статус органів місцевого самоврядування на території Волині (1919–1939 рр.) / О. Юхимюк // Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ ст. : Шості читання пам'яті В. Липинського : матеріали доп. учасників І Міжнар. наук.-практ. конф. (17 квіт. 2003 р.) / ред. кол. : О. Самойленко [та ін.]. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. – С. 115–118.

287. Ярош Б. Трансформаційні політичні процеси на Волині в міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / Б. Ярош., Я. Ярош // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2007. – № 1. – С. 254–258.

Archiwum Akt Nowych.

Zesp. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie. 1918–1939.

288. Sygn. 971. Komunikaty codzienne Wydziału narodowościowego MSW, n-ry: 28, 31–34, 36–38, 88–102, 104–108, 117–118, 135, 137–139, 241 k.

289. Sygn. 2955. Projekt Banku Polskiego w Łucku. Projektował inż. W. Baliński, 1925, 24 k.

290. Sygn. 2956. Projekt Oddziału Państwowego Banku Rolnego przy ul. Województwa Wołyńskiego i ulicy J. Piłsudskiego i ulicy Elizy Orzeszkowej. Projektował Akademię Architektury Lalewicz, 1928, 14 k.;

Zesp. 14. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, 1917–1939.

291. Sygn. 274. Sprawy nauki – towarzystwa i instytucje naukowe, 1936–1939, 258 k.

292. Sygn. 859. Sprawy ogólne dotyczące rewindykacji świątyń i gruntów pokatolickich będących w rękach Kościoła Prawosławnego, 1918–1935 rr., 358 k.

293. Sygn. 988. Sprawy ogólne wyznania prawosławnego na terenie Polski – ukrajinizacja cerkwi na Wołyniu, 1924–1939.

294. Sygn. 6998. Wydział sztuki – sprawy ogólne – muzea i zbiory artystyczne w Polsce, organizacja muzeów regionalnych, muzea diecezjalne i wojskowe, projekty muzeów, 1919–1938, 161 k.

295. Sygn. 7005. Wydział sztuki – muze – alfabetycznie wg miejscowości: Kraków–Łowicz (t. II), 1918–1939, 491 k.

296. Sygn. 7006. Wydział sztuki – muzea – alfabetycznie wg miejscowości: Łódź–Żywiec, 1918–1939, 685 k.

297. Sygn. 7028. Wydział sztuki – konserwatorzy wojewódzcy – sprawozdania oddziałów sztuki w urzędach wojewódzkich, 1930–1933, 371 k.

298. Sygn. 7030. Wydział sztuki – konserwatorzy wojewódzcy – protokoły ze zjazdów konserwatorów I–XIV i XX, 1919–1929; 1937, 445 k.

Zesp. 1181. Urząd Wojewódzki w Łucku, 1920–1939.

299. Sygn. 979/83. Ogólne sprawozdanie sytuacyjne wojewody wołyńskiego za 1933–1934, 34 k.

300. Sygn. 979/106. Działalność organizacji ukraińskich na Wołyniu / pisma, informacje, 1922–1929, 18 k.
301. Babiak J. Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej / J. Babiak, A. Ptak // Władza lokalna w procesie transformacji systemowej. – Kalisz ; Poznań : WNPiD UAM, 2010. – S. 23–36.
302. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław : Ossolineum, 1979. – 262 s.
303. Czerniewicz O. U kresu urzędniczego żywota / O. Czerniewicz. – Kraków, 1976. – 216 s.
304. Dekret o samorządzie miejskim. 4 lutego 1919 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej – DzU RP). – 1919. – № 13. – Poz. 140. – S. 161–171.
305. Deset let české školy a Odboru ČMSŠ v Lucku (1929–1939) zapracovali Jozef Malinski Vaclav Hubal t. Svoboda e. svobodova r. krejci a. kupcova m. janatova fnt. Flengr a jinni Wydawca J. Foitik. – Łuck, 1939 – 43 s.
306. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo Wołyńskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. – 361 s.
307. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: miasto Poznań / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. – 125 s.
308. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo Lubelskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. – 394 s.
309. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo

Stanisławowskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. – 332 s.

310. Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/applet?mimetype=image/x.djvu&sec=false&handler=djvu&content_url=/Content/14475/index.djvu

311. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 2.

312. Dziennik Wołyński – 1923. – №. 10.

313. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 12.

314. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 14.

315. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 21.

316. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 27.

317. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 35.

318. Dziennik Wołyński. – 1923. – № 54.

319. Dziennik zarządu m. Łodzi. – 1930. – № 15.

320. Gierowska-Kallaur J. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919–9 września 1920) / J. Gierowska-Kallaur. – Warszawa, 2003. – 447 s.

321. Głos Wołynia. – 1939. – № 4.

322. Głos Wołyński. – 1922. – № 5.

323. Głos Wołyński. – 1922. – № 9.

324. Głos Wołyński. – 1922. – № 12.

325. Głos Wołyński. – 1922. – № 29.

326. Głos Wołyński. – 1922. – № 37.

327. Jabłonowski M. Sen o potędze Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej 1918–1939 / M. Jabłonowski. – Olsztyn, 1998. – 355 s.

328. Jan Fitzke z Wołynia 1936–1939 / zebr. i oprac. A. Gaczoł, W. Kowalów. – Biały Dunajec ; Ostrog, 2009. – 292 s.

329. Jeziński A. Historia gospodarcza Polski / A. Jeziński, C. Leszczyńska. – Warszawa : Key text. – 2003. – 568 s.
330. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej // DzU RP. – 1921. – № 44. – Poz. 267. – S. 635–658.
331. Kozyra W. Ziemia Wołyńska w okresie funkcjonowania administracji Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich i Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego (1919–1921) / W. Kozyra // Ukrainica Polonica. – 2004. – № 1. – S. 169–185.
332. Landau Z. Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej / Z. Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa : Krajowa agencja wydawnicza, 1991. – 80 s.
333. Landau Z. Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939 / Z. Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa : Książka i wiedza, 1999. – 321 s.
334. Lipowicz I. Tradycje i przyszłość samorządu terytorialnego w świetle nauki prawa administracyjnego / I. Lipowicz // Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego / pod red. Jerzego Supermata. – Wrocław, 2008. – S. 427–438.
335. Łutck na Wołyniu. Opis historyczno-fizjograficzny (dr. Adama Wojnicza). – Lutck : Zakłady drukarskie «Promyk», 1922. – 96 s.
336. Łuck w świetle cyfr i faktów na rok 1926 – Luck, 1925. – 224 s.
337. Mały rocznik statystyczny. – Warszawa : Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1937. – R. 8. – 401 s.
338. Mały rocznik statystyczny. – Warszawa : Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1939. – R. 10. – 424 s.
339. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Mędrzecki. – Warszawa : Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. – 331s.
340. Mędrzecki W. Województwo wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. –

Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1988. – 203 s.

341. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1926. – № 5.

342. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1927. – № 5.

343. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1927. – № 9.

344. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1930. – № 6.

345. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1932. – № 8–9.

346. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1934. – № 3.

347. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1938. – № 11–12.

348. Monografia stosunków wyznaniowych w województwie Wołyńskim. – Łuck, 1936. – 152 s.

349. Obwieszczenie Ministra skarbu z dnia 27 stycznia 1932 r. w sprawie jednolitego tekstu ustawy o państwowym podatku przemysłowym // DzU RP – 1932. – № 17. – Poz. 110. – S. 252–278.

350. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu / M. Orłowicz. – Luck : Nakł. Wołyńskiego towarzystwa krajoznawczego i Opieki nad zabytkami przeszłości, 1929. – 380 s.

351. Papierzynska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej, 1922–1926 / M. Papierzynska-Turek. – Kraków, 1979. – 389 s.

352. Peretiatkowicz A. Gimnazjum państwowe w Łucku im. Tadeusza Kościuszki 1918–1939 / A. Peretiatkowicz. – Katowice, 1996. – 131 s.

353. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 28. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Stanisławowskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : GUS, 1927. – 275 s.

354. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 18. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Lubelskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : GUS, 1927. – 296 s.

355. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 23. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : GUS, 1926. – 244 s.

356. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 24. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Poznańskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : GUS, 1928. – 415 s.

357. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu. – Równe : Wydawnictwo Wołyńskiego Zarządu Wojewódzkiego Polskiej Macierzy Szkolnej, 1938. – 61 s.

358. Przegląd Wołyński. – 1928. – № 33.

359. Przegląd Wołyński. – 1929. – № 6.

360. Przegląd Wołyński. – 1929. – № 8.

361. Przegląd Wołyński. – 1929. – № 23.

362. Przegląd Wołyński. – 1929. – № 52.

363. Przegląd Wołyński. – 1930. – № 26.

364. Przegląd Wołyński. – 1930. – № 29.

365. Przegląd Wołyński. – 1930. – № 33.

366. Przegląd Wołyński. – 1930. – № 35.

367. Przegląd Wołyński. – 1931. – № 13.

368. Przegląd Wołyński. – 1931. – № 14.

369. Przegląd Wołyński. – 1931. – № 19.

370. Przegląd Wołyński. – 1931. – № 28.

371. Przegląd Wołyński. – 1931. – № 39.

372. Przegląd Wołyński. – 1932. – № 18.

373. Przegląd Wołyński. – 1932. – № 29.

374. Przeniesienie siedziby Urzędu Okręgowego Wołyńskiego. 24 listopada 1919 r. // Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (dalej – DzU ZCZW). – 1919. – № 35. – Poz. 407. – S. 317.

375. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925–1926 rr. – T. 3. – Warszawa : drukarnia L. Bogusławskiego, 1927. – 551 s.

376. Rozkaz Naczelnego Wodza W. P. dotyczący organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich zajętych przez wojska polskie. 12 maja 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 3. – Poz. 15. – S. 11.

377. Rozkaz Naczelnego Wodza W. P. z dnia 9-go września 1920 r. o zniesieniu Urzędu Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich oraz Urzędu Naczelnego Komisarza Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego // Dziennik Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych (dalej – DzU ZTPiE). – 1920. – № 1. – Poz. 1. – S. 1.

378. Rozkaz Naczelnego Wodza Wojsk Polskich w przedmiocie utworzenia Komisarjatu Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego. 17 stycznia 1920 r. // DzU ZCZW. – 1920. – № 6. – Poz. 79. – S. 77–78.

379. Rozkaz Naczelnego Wodza Wojsk Polskich w sprawie wyłączenia powiatów Włoszimerskiego, Kowelskiego, Łuckiego, Dubińskiego, Rowińskiego, oraz części powiatów Ostrogskiego i Kamienieckiego z Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego i przekazania zarządu tych powiatów Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej. 29 maja 1920 r. // DzU ZCZW. – 1920. – № 42. – Poz. 1058. – S. 346.

380. Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich do tymczasowych rad miejskich. 25 czerwca 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 7. – Poz. 44. – S. 42–43.

381. Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o tymczasowej ustawie miejskiej. 27 czerwca 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 7. – Poz. 46. – S. 47–49.

382. Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o ustawie miejskiej. 14 sierpnia 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 12. – Poz. 99. – S. 125–132.

383. Rozporządzenie Ministra opieki społecznej z dnia 13 maja 1937 r. w sprawie przepisów sanitarnych dla publicznych miejsc spożycia // DzU RP. – 1937. – № 41. – Poz. 327. – S. 831–832.

384. Rozporządzenie Ministra opieki społecznej z dnia 18 września 1935 r. o przepisach sanitarnych dla zakładów fryzjerskich i golarskich // DzU RP. – 1935. – № 78. – Poz. 483. – S. 1279–1280.

385. Rozporządzenie Ministra opieki społecznej z dnia 26 września 1935 r. o utrzymaniu porządku i czystości w miejscach publicznych i niektórych miejscach prywatnych // DzU RP. – 1935. – № 76. – Poz. 476. – S. 1259–1264.

386. Rozporządzenie Ministra spraw wewnętrznych od 17 maja 1924 r. o przepisach sanitarnych dla zakładów fryzjerskich i golarskich // DzU RP. – 1924. – № 44. – Poz. 470. – S. 690.

387. Rozporządzenie Ministra spraw wewnętrznych od 29 kwietnia 1924 r. o przepisach sanitarnych dla zakładów fryzjerskich i golarskich // DzU RP. – 1926. – № 42. – Poz. 261. – S. 514.

388. Rozporządzenie Ministra spraw wewnętrznych z dnia 1 lipca 1935 r. w sprawie przepisów sanitarnych dla hoteli, pokojów umeblowanych i pensjonatów // DzU RP. – 1935. – № 54. – Poz. 352. – S. 920–921.

389. Rozporządzenie Ministra spraw wewnętrznych z dnia 3 marca 1926 r. w sprawie przepisów sanitarnych dla hoteli, pokojów umeblowanych i pensjonatów // DzU RP. – 1926. – № 23. – Poz. 142. – S. 230.

390. Rozporządzenie Ministra spraw wewnętrznych z dnia 9 lutego 1924 r. w przedmiocie przepisów sanitarnych dla hoteli, pokojów umeblowanych i pensjonatów // DzU RP. – 1924. – № 15. – Poz. 145. – S. 181.

391. Rozporządzenie Ministra zdrowia publicznego z dnia 6 marca 1922 r. wydane w porozumieniu z Ministerstwem spraw wewnętrznych o przepisach sanitarnych dla zakładów fryzjerskich i golarskich // DzU RP. – 1922. – № 40. – Poz. 337. – S. 630–631.

392. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 marca 1921 r. o organizacji władz administracyjnych drugiej instancji na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze 12 października 1920 r. // DzU RP. – 1921. – № 39. – Poz. 235. – S. 523–532.

393. Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do rozporządzenia z dn. 28 sierpnia 1919 r. określające zasady zespolenia urzędów i organów powiatowej administracji państwowej // DzU RP. – 1919. – № 90. – Poz. 488. – S. 901–904.

394. Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do rozporządzenia z dn. 28 sierpnia 1919 r. O tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych pierwszej instancji na obszarze zaboru rosyjskiego // DzU RP. – 1919. – № 90. – Poz. 489. – S. 904–907.

395. Sawicka J. Wołyń poetycki w przestrzeni kresowej / J. Sawicka. – Warszawa, 1999. – 220 s.

396. Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych / pod red. Z. Zagórowskiego. – Lwów ; Warszawa, 1924. – 618 s.

397. Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych / pod red. Z. Zagórowskiego. – Lwów ; Warszawa, 1926. – 665 s.

398. Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // DzU RP. – 1932. – № 38. – Poz. 389. – S. 640–641.

399. Ustawa z dnia 21 lutego 1935 r. o zapobieganiu chorobom zakaźnym i o ich zwalczaniu // DzU RP. – 1935. – № 27. – Poz. 198. – S. 453–457.

400. Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego // DzU RP. – 1933. – № 35. – Poz. 294. – S. 693–723.

401. Ustawa z dnia 25 lipca 1919 r. w przedmiocie zwalczania chorób zakaźnych oraz innych chorób, występujących nagminnie // DzU RP. – 1919. – № 67. – Poz. 402. – S. 715–721.

402. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku państwowym i języku urzędowym rządowych i samorządowych władz administracyjnych // DzU RP. – 1924. – № 73. – Poz. 724. – S. 1094–1095.

403. Ustawa z dnia 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 r. // DzU RP. – 1921. – № 93. – Poz. 16. – S. 216–217.

404. Vaculik J. Dějiny volyňských čechů. T. II. (1914–1945). / Jaroslav Vaculik. – Praha: Vydalo Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1998. – 191 s.

405. Wołyńskie wiadomości rzemieślnicze. – 1938. – № 2.

406. Wołyńskie wiadomości rzemieślnicze. – 1938. – № 6.

407. Wołyńskie wiadomości rzemieślnicze. – 1938. – № 12.

408. Wołoszynowski J. Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów. – Łuck, 1929. – 248 s.

409. Wołyń – 1933. – № 3.

410. Wołyń – 1933. – № 5.

411. Wołyń – 1933. – № 6.

412. Wołyń – 1933. – № 15.

413. Wołyń – 1933. – № 31.

414. Wołyń – 1934. – № 3.

415. Wołyń – 1934. – № 28.

416. Wołyń – 1934. – № 35.

417. Wołyń – 1935. – № 4.

418. Wołyń – 1935. – № 5.

419. Wołyń – 1935. – № 31.

420. Wołyń – 1935. – № 36.

421. Wołyń – 1935. – № 37.
422. Wołyń – 1936. – № 2.
423. Wołyń – 1936. – № 7.
424. Wołyń – 1936. – № 8.
425. Wołyń – 1936. – № 17.
426. Wołyń – 1936. – № 24.
427. Wołyń – 1936. – № 27.
428. Wołyń – 1936. – № 28.
429. Wołyń – 1936. – № 30.
430. Wołyń – 1936. – № 37.
431. Wołyń – 1937. – № 25.
432. Wołyń – 1937. – № 33.
433. Wołyń – 1937. – № 34.
434. Wołyń – 1937. – № 35.
435. Wołyń – 1937. – № 37.
436. Wołyń – 1938. – № 35.
437. Wołyń – 1938. – № 41.
438. Wołyń – 1938. – № 51.
439. Wołyń – 1939. – № 2.

440. Zarządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich dotyczące utworzenia Okręgów administracyjnych: Wilenskiego, Brzeskiego, oraz Zarządu powiatów wołyńskich. 7 czerwca 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 5. – Poz. 41. – S. 11.

441. Zarządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, dotyczące utworzenia okręgu administracyjnego Wołyńskiego i uprawnień Komisarza Okręgowego Wołyńskiego. 9 września 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 17. – Poz. 153. – S. 161.

442. Zarządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, zawierające regulamin wyborczy, wydany na podstawie art. 41 rozporządzenia o ustawie

miejskiej z dnia 14 sierpnia 1919 r. 14 sierpnia 1919 r. // DzU ZCZW. – 1919. – № 12. – Poz. 100. – S. 132–134.

443. Zasadnicza ustawa sanitarna od 19 lipca 1919 r. // DzU RP. – 1919. – № 63. – Poz. 371. – S. 654–657.

444. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 13.

445. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 18.

446. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 19.

447. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 24.

448. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 27.

449. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 30.

450. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 1.

451. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 3.

452. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 18.

453. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 24.

454. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 31.

455. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 49.

456. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 2.

457. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 3.

458. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 6.

459. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 7.

460. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 11.

461. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 30.

462. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 38.

463. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 40.

464. Ziemia Wołyńska. – 1931. – № 43.

465. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 4.

466. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 7.

467. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 10.

468. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 13.

469. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 14.
470. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 15.
471. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 35.
472. Ziemia Wołyńska. – 1932. – № 43.
473. Życie Wołynia. – 1924. – №. 6.
474. Życie Wołynia. – 1924. – №. 7.
475. Życie Wołynia. – 1924. – № 10.
476. Życie Wołynia. – 1924. – №. 22.
477. Życie Wołynia. – 1924. – № 24.
478. Życie Wołynia. – 1925. – №. 25.
479. Życie Wołynia. – 1925. – №. 27.
480. Życie Wołynia. – 1927. – № 4.

ДОДАТКИ
Додаток А
Бурмістри та президенти Луцька 1919–1939 рр.

№ з/п	Ім'я, прізвище	Почав виконувати обов'язки	Перебував на посаді
1	Едмунд Мартинович	2 червня 1919 р.	до червня 1920 р.
2	Ян Сушинський	з червня 1920 р.	до лютого 1923 р.
3	Кароль Валігурський	25 лютого 1923 р.	26 червня 1923 р.
4	Болеслав Зелінський	4 грудня 1923 р.	до липня 1926 р.
5	Адам Осташевський	24 липня 1926 р.	до листопада 1926 р.
6	Станіслав Чарковський	1 листопада 1926 р.	24 січня 1929 р.
7	Мечислав Галушинський	18 лютого 1929 р.	2 квітня 1930 р.
8	Теофіл Оловінський	8 квітня 1930 р.	7 червня 1933 р.
9	Адольф Беднарський	7 червня 1933 р.	до липня 1934 р.
10	Мечислав Венжик	7 липня 1934 р.	9 листопада 1936 р.
11	Францішек Лаугерт	9 листопада 1936 р.	до лютого 1936 р.
12	Владислав Парневський	11 лютого 1937 р.	до вересня 1939 р.

Складено на основі: [107, арк. 61–64; 120, арк. 280; 122, арк. 7; 122, арк. 18; 125, арк. 93 зв.; 132, арк. 69 зв.; 137, арк. 2–4; 138, арк. 195; 138, арк. 248 зв.; 139, арк. 136; 142, арк. 345; 311, s. 2; 313, s. 3; 317, s. 2; 318, s. 2; 319, s. 311; 480, s. 8].

Додаток Б
Список назв вулиць міжвоєнного Луцька та їх сучасні
відповідники

№ з/п	Назва у 1920–1930-х рр.	Сучасна назва
1	Г. Сінкевича	Богдана Хмельницького
2	Королеви Ядвіги	Д. Бартковського
3	Ю. Пілсудського	В. Винниченка
4	Алея Б. Хороброго	пр. Волі
5	Базиліанська	Данила Галицького
6	Домініканська	Драгоманова
7	Кафедральна	Кафедральна
8	Караїмська	Караїмська
9	Ягеллонська	Лесі Українки
10	Воєводська	Паркова
11	24-го піхотного полку	пр. Перемоги
12	3-го травня	Кривий вал
13	Шопена, Листопадового повстання	Шопена
14	Т. Костюшко	Ковельська

Джерело: [241, с. 100; 241, с. 160; 241, с. 294; 242, с. 181–183].

Додаток В
Список працівників пожежної служби м. Луцька
станом на 1 серпня 1923 р.

№ з/п	Прізвище та ім'я	Рік народження	Посада
1	Вацлав Меснер	1893	Комендант
2	Тихон Чайковський	1890	Вахмістр
3	Петро Грушин	1881	Огнемістр
4	Луціан Петровський	1896	Пожежник
5	Владислав Возняк	1897	Пожежник
6	Філімон Чаркович	1897	Пожежник
7	Владислав Дмитрієв	1888	Пожежник
8	Григорій Бойко	1898	Пожежник
9	Михайло Зигалін	1881	Пожежник
10	Антоній Коженівський	1900	Пожежник
11	Кондрат Волох	1888	Пожежник
12	Андрій Брикавчук	1890	Пожежник
13	Францішек Полінський	1899	Пожежник

Джерело: [116, арк. 52].

Додаток Г

Перелік та розташування державних органів та органів місцевого самоврядування в Луцьку станом на 1938 р.

№ з/п	Назва	Розташування
Державні		
1	Волинське воєводське управління	Площа Нарutowича
2	Луцьке повітове староство	Сінкевича, 46
3	Окружний суд	Тринітарська, 2
4	Прокуратура окружного суду	Тринітарська, 2
5	Гродський суд	Костюшка, 35
6	Фінансова палата	Шевченка, 47
7	Перше фінансове управління	Піلسудського, 5
8	Друге фінансове управління	Піلسудського, 5
9	Фінансове управління державних акцизів та монополій	Сінкевича, 28
10	Фонд праці	Кордецького, 9
11	Відділ будівельних комунікацій	Б. Хороброго, 15
12	Відділ сільського господарства та рільничих реформ	Листопадового повстання
13	Управління пошти та телеграфу	3 травня, 13
14	Дирекція державних лісів	Понятовського, 3
15	Інспектор праці	Шопена, 13
16	Державний заклад гігієни	Піلسудського, 15 а
17	Воєводська команда державної поліції	Костюшка, 106
18	Слідчий відділ комісаріату державної поліції	Піلسудського, 5
19	Загальний відділ взаємного забезпечення	Сінкевича 45
20	Управління громадського страхування	Домініканська, 30
21	Управління водних шляхів	Костюшка, 53
Органи місцевого самоврядування		
22	Міське управління	Піلسудського, 11
23	Повітовий відділ	Міцкевича, 2
24	Сільськогосподарська палата	Міцкевича, 1
25	Реміснича палата	Словацького, 1 а

Джерело: [153, арк. 1–2].

Додаток Д
Рух населення в Луцьку в 1935–1937 рр.

Загальна кількість населення	Прибуло			Вибуло			К-сть євреїв, що емігрували за кордон	К-сть іноземців
	Натуральний приріст	К-сть осіб, що прибули	Разом	К-сть померлих	К-сть осіб, що виїхали	Разом		
Станом на 1. 01. 1935 р. 37 061	650	2 467	3 117	411	1 489	1 900	116 в 1935 р.	234
Станом на 1. 01. 1936 р. 38 278	394	2 567	2 961	467	1 152	1 619	172 в 1936 р.	322
Станом на 1. 01. 1937 р. 39 620	361	1 686	2 047	250	876	1 126	72 від 1. 01. 1937 р. по 23. 08. 1937 р.	469

Джерело: [152, арк. 25].

Додаток Е

Населення Луцька за віросповіданням у 1897–1939 рр.

Віросповідання/рік	1897	1908	1921	1931	1935	1939
Римо-католики	1314	1277	3331	10669	12 834	15 738
православні	4551	2282	2692	6184	6 201	7 272
Юдеї	9441	18500	14860	17366	17 619	18 638
Інші	598	1254	274	1335	1 624	1 723
Разом	15804	23313	21157	37554	38 278	43 371

Джерело: [7, с. 4; 230, с. 84–85; 306, с. 28; 355, с. 30–31; 439, с. 2].

Додаток Ж
Зіставлення виконання бюджетів м. Луцька в 1928–1933 рр.
(суми в тис. злотих)

Роки	1928–1929	1929–1930	1930–1931	1931–1932	1932–1933
Звичайні:					
Видатки	1019	1077	1036	967	862
Доходи	948	1174	983	897	664
Різниця	-72	+97	-53	-70	-198
Надзвичайні:					
Видатки	233	1029	109	221	63
Доходи	71	976	22	162	12
Різниця	-162	-53	-87	-59	-51
Разом	-234	+44	-140	-129	-249
Дефіцит, що був змінений протягом року			-26	+46	-121
Загалом дефіцит	-234	+44	-166	-83	-370

Джерело: [63, арк. 5].

Додаток 3
Зіставлення видатків Луцька за 1935–1940 рр.
(у злотих)

Видатки	Використані фінанси			Фінанси, рекомендовані до використання	
	1935–1936	1936–1937	1937–1938	1938–1939	1939–1940
Загальна адміністрація	25592409	21871520	24020767	237581	251709
Комунальне майно	18 243 84	1805391	3026354	22662	28792
Комунальні підприємства			737384		327
Сплата боргів	11226285	2486071	6220177	179701	227570
Дороги та громадські площі	2053787	1029550	3799312	40698	71726
Вимірювання та плани розбудови		281426	581579	16009	18955
Освіта	7604806	7398092	8451147	94530	109650
Культура та мистецтво	709931	5602	939029	8150	9600
Громадське здоров'я	9764894	9695330	12461431	109681	112113
Соціальна опіка	5709768	6036312	7161578	71618	83768
Підтримка с/г		330	2100	2100	2900
Підтримка підприємництва та торгівлі	256149	100	297966	3000	23319
Громадське забезпечення	4028285	4212009	6161968	61181	70917
На користь інших комунальних зв'язків	2400	3000	3900	3900	
Різне	5214455	4652267	3165842	42715	71109
Разом звичайні	74220653	60371168	77624534	893526	1082473
Разом надзвичайні	124083489	70926630	83867456	453781	590711

Джерело: [321, с. 4].

Продовження додатка 3
Зіставлення доходів Луцька за 1935–1940 рр.
(у злотах)

Доходи	Використані фінанси			Фінанси, рекомендовані до використання	
	1935–1936	1936–1937	1938–1939	1938– 1939	1939– 1940
Комунальне майно	9055394	8334656	9404777	106351	98600
Комунальні підприємства	7518553	7256550	10789987	103236	183639
Субвенції та дотації	35900	5050	4400	3600	3600
Повернені кошти	5613888	5455716	12760319	168122	225238
Адміністративні оплати	2785442	3090309	3359788	30050	42050
Оплати за користування з управлінь та закладів громадського користування	9890	1201242	20	18042	19644
Частка з державних податків	8853418	10528089	26577563	234000	257000
Додатки до державних податків	21750987	21675239	16018123	163000	191300
Податки непередбачувані	4631037	4765130	4477976	37500	96500
Різне	4945224	901914	1796552	10452	10703
Разом звичайні	69732943	63813845	85627087	874353	1128004
Разом незвичайні	128571199	70678740	60935352	472954	545180

Джерело: [321, с. 4].

Додаток И**Національний склад радних у міській раді Луцька в 1927–1934 рр.**

№ з/п	Рік виборів	Кількість депутатів відповідно до національності			
		Поляки	Євреї	Українці	Росіяни
1	1927	6	20	0	1
2	1931	10	14	2	1
3	1934	17	12	1	1

Складено на основі: [93, арк. 57; 97, арк. 7; 462, с. 3].

Додаток К
Список територій, що належали Луцьку у 1930 р.
та їх приблизна вартість

Територія	Приблизна вартість в злотих
Орні землі з 6-ма будинками на хуторі Біваки 185 га 7850 м ²	1 786 775
Луки за замком Любарта 71 га 2542 м ²	356 271
Луки при р. Стир на Красному 17 га 8866 м ²	89 431
Луки на Фельшерівці 7 га 1716 м ²	21 514
Сіножаття за р. Стир 37 га 6555 м ²	112 866
Площа та сад на передмісті Гнідава 1 га 3500 м ²	20 250
Міський прогулянковий сад 1 га	360 000
Овочевий сад та сквер з одним мурованим приміщенням 1 га 1758 м ²	235 160
Ділянки землі та площі:	
1. Ділянки у володінні магістрату 30 га 4409 м ²	6 088 180
2. в оренді короткотерміновій 1 га 350 м ²	207 000
3. в оренді довготерміновій 15 га 6610 м ²	234 615
4. у безстроковій оренді 1 га 1191 м ²	16 786
5. в оренді спадковій 1 га 9500 м ²	29 250
1 га землі і 5 будинків під замком Любарта	150 000
Будинки муровані, що належать до міської бійні на Біваках	300 000
Будинок солярні, дерев'яний, обкладений цеглою	10 000
Разом	10 018 098

Джерело: [124, арк. 328].

Додаток Л
Список складів гуртової торгівлі в Луцьку
в першій половині 1930-х рр.

№ з/п	Назва	Адреса	Власник чи утримувач	Призначення складу
1	Склад гуртовий	Залізничний вокзал	Кронштейн Марек	Зберігання збіжжя
2	Склад гуртовий	Залізничний вокзал	Кронштейн Ріаш	Зберігання збіжжя
3	Склад гуртовий	Залізничний вокзал	Дирекція спілок державних	Зберігання збіжжя
4	Склад гуртовий	Залізничний вокзал	Дирекція спілок державних	Зберігання збіжжя
5	Склад гуртовий	Вул. Костюшка, 72	Брати Зданови	Зберігання збіжжя
6	Вальд Бенціон	Вул. Костюшка	Вальд Бенціон та партнери	Зберігання збіжжя
7	Копит Лейб та Балер Мойша	Вул. Костюшка	Копит Лейб та Балер Мойша	Зберігання збіжжя
8	Рабин Мойша	Вул. 3-го травня	Рабин Мойша	Зберігання збіжжя
9	Шафір Шая	Вул. Костельна	Шафір Шая	Зберігання збіжжя
10	Меламед Пінхас	Вул. Костельна	Меламед Пінхас	Зберігання збіжжя
11	Шнеєр Беньямін	Вул. Міцкевичича	Шнеєр Беньямін	Зберігання збіжжя
12	Тіктінер Арон і Вайнер Лейх	Вул. Шевченка	Тіктінер Арон і Вайнер Лейх	Зберігання збіжжя
13	Ройтер Мордко	Вул. Шевченка	Ройтер Мордко	Зберігання збіжжя
14	Ліхтик Абрам	Вул. 6-го серпня	Ліхтик Абрам	Зберігання збіжжя
15	Церес	Вул. Костюшка	«Церес» кредит – Луцьк	Зберігання продуктів с/г
16	Краковяк та партнери	Вул. Костюшка	Козев Янкель	Зберігання скла
17	Цибульський Дмитро	Вул. Костюшка	Цибульський Дмитро	Зберігання збіжжя
18	Вальд Бенціон	Вул. Костюшка	Потіха Мотел	Зберігання нафти

Джерело: [40, арк. 13].

Додаток М
Гуртові ціни на збіжжя в Луцьку в 1928–1936 рр.
(у злотих за 100 кг)

Рік	Пшениця	Жито
1928	44/57	33/49
1929	34/46	18/34,5
1930	21/32	15/17
1931	19/30	14/25
1932	21/30	13/27
1933	19/31	13/20
1934	14/19	12/13,5
1935	15,25	10
1936	18,75	12,50

Складено на основі: [62, арк. 41; 151; 127; 128; 129; 136; 145, арк. 15].

Додаток Н
Ціни на збіжжя у польських містах в 1930–1931 рр.
(у злотих за 100 кг)

Місто/період	31 липня 1930 р.			27 липня 1931 р.		
	Луцьк	Варшава	Познань	Луцьк	Варшава	Познань
Пшениця	30/32	40/42	40,91/ 41	21		23,75/ 24,25
Жито	15/16	18/ 18,50	19,81/ 20,10	19	22,50/ 23	22,75/ 23,25
Ячмінь	17/18	23/24	22,33/ 23	19	30/32	27,50/ 28,50
Овес	16/17	20/22	19,50/ 22	18	22,50/ 23,50	19/20

Складено на основі: [454, s. 9; 461, s. 9].

Додаток П
Лікарні Луцька в 1936 р.

№ з/п	Назва	Розташування	Керівник	Заг. к-сть місьць	К-сть хворих	К-сть днів лікування	Сума видатків (зл.)
1	Повітова лікарня Луцького повітового самоврядування	вул. Перакліцького, 13	Мар'ян Кубашевський	50	1 121	18 939	88 427
2	Інфекційна міська лікарня	вул. Польна, 12	Іреніуш Завідський	20	299	5 158	33 799
3	Лікарня єврейської релігійної гміни в Луцьку	вул. Юселевича, 59	Вацлав Тумалевич	42	987	8 956	41 210
4	Приватна клініка лікаря Ф. Білобрана	вул. Банкова, 8	Францішек Білобран	20	515	7 052	

Складено на основі: [42, арк. 11; 44, арк. 55].

Додаток Р

Кількість населення, що вміло читати у воєводських центрах Другої Речі Посполитої у 1921 р.

№ з/п	Місто	Загальна кількість населення	Кількість населення, що вміло читати (%)	Кількість населення, що не вміло читати (%)	Кількість населення, дані про яке відсутні
1	Луцьк	21 157	63,18	36,55	0,27
2	Станіславів	28 204	79,74	15,75	4,51
3	Люблін	94 412	62,57	33,01	4,42
4	Познань	169 422	81,40	13,40	5,20

Складено на основі: [353, s. 44; 354, s. 42; 355, s. 30–31; 356, s. 80].

Стан освіченості населення віком від 10 років у воєводських центрах Другої Речі Посполитої у 1931 р.

№ з/п	Місто	Заг. к-сть населення. від 10 р.	Населення, що вміло читати та писати (%)	Населення, що вміло лише читати (%)	К-сть неосвіченого населення (%)	К-сть населення, дані про яке відсутні
1	Луцьк	28 130	80,18	17,34	18,02	0,06
2	Станіславів	49 717	88,27	0,43	10,85	0,45
3	Люблін	89 646	79,39	3,27	16,98	0,36
4	Познань	202 077	98,56	0,33	1,03	0,08

Складено на основі: [306, s. 66; 307, s. 22; 308, s. 68; 309, s. 60].

Додаток С

Школи Луцька в 1935–1936 навчальному році

№ з/п	Назва школи	Заг. к-сть учнів	Розподіл учнів за віросповіданням				К-сть вчителів	Розподіл вчителів за віросповіданням		
			Правосл.	Рим.-кат.	Юдеї	Ін.		Правосл.	Рим.-кат.	Юдеї
1	Школа № 1 імені Королеви Ядвіги	618	106	412	83	8	17	3	13	1
2	Школа № 2 імені Яховича	456	58	336	48	14	13	3	9	1
3	Школа № 3	427	141	194	80	8	14	3	10	1
4	Школа № 4	388	217	163	2	6	10	4	6	
5	Школа № 5	630	-	-	630		14	4	5	5
6	Школа № 6	488	-	-	488		9	-	6	3
7	Школа № 7	437	65	182	184	6	12	2	10	-
8	Школа № 8	594	181	309	95	9	15	2	11	2

Джерело: [51, арк. 1–12].

Додаток Т

Професійні та середні школи Луцька в 1932 р.

№ з/п	Назва навчального закладу	Кількість учнів
Середні загальноосвітні заклади		
1	Луцька державна гімназія імені Т. Костюшка	402
2	Гімназія імені Г. Коллонтая	-
3	Гімназія Товариства імені Лесі Українки	162
4	Гімназія М. Глікліха	216
5	Гімназія Російського товариства доброчинності	91
6	Учительська семінарія імені Г. Коллонтая	187
Професійні школи		
1	Ремісничо-промислова приватна школа «Польської матиці шкільної»	19
2	Державна професійна жіноча школа	119
3	Торгова школа «Польської матиці шкільної»	96
4	Школа перекваліфікації «Польської матиці шкільної»	130

Складено на основі: [62, арк. 38; 101, арк. 31].

Додаток У
Список приватних шкіл Луцька у 1934–1935 рр.

№ з/п	Рід школи	Кількість класів	Мова навчання	Власник школи чи концесіонер
1	Польська	1	польська	Сиротинець «Терезинек»
2	Російська	2	російська	Російське товариство добродійності
3	Чеська	1	чеська	«Чеська матиця шкільна»
4	Школа товариства «Тарбут»	7	іврит	Товариство «Тарбут»
5	Школа Союзу єврейських шкіл	7	єврейська	Союз єврейських шкіл
6	Школа товариства «Талмуд-Тора»	7	іврит	Єврейська релігійна гміна
7	Німецька	2	німецька	Парафіяльне управління євангелістів в Луцьку

Джерело: [49, арк. 4].

Додаток Ф
Протестантські релігійні громади в Луцьку станом
на 20 січня 1936 р.

№ з/п	Релігійні громади	Дата створення	Кількість віруючих	Керівництво
1	Євангелісти-християни	3 січня 1928 р.	287	Георгій Бондарук
2	Євангелісти-християни	28 грудня 1933 р.	62	Олексій Нечипорук
3	Баптисти	28 вересня 1934 р.	50	Еміль Воланський
4	Адвентисти сьомого дня	19 листопада 1935 р.	210	Ян Куляк

Джерело: [102, арк. 31].